

Amerre Krisztus járt

Az ötödik német kiadást fordította

FRATER PEREGRINUS

A CREDO KIADÁSA

AMERRE KRISZTUS JÁRT

SZENTFÖLDI UTIRAJZ

IRTA:

Dr. KLOTZ P.

salzburgi bencésapát

AZ ÖTÖDIK NÉMET KIADÁST FORDITOTTA

FRATER PEREGRINUS

O. P.

A «CREDO!» KIADÁSA

Budapest, VII. ker., Szent Domonkos-utca 3.

1927.

Egyházi jóváhagyásokkal.

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T.
Budapest, VIII., Szentkirályi-u. 28. — Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

ELŐSZÓ AZ ELSŐ KIADÁSHOZ

Amit itt a kedves olvasónak nyujtani akarok, nem tanulmányok, nem tudományos magyarázatok, sem nem zarándokkönyvek vagy ascetikus útilevelek, hanem egyes-egyedül szerény prózában ballagó vándordalok. Egy diák vándordala, aki ifjúságától fogva őrült, ha a szép, szabad világot róhatta és benne a Teremtő csodáit szemmel és szívvel szemlélhette.

Rövidség a beszéd fűszere, s azért rövidre fogtam mondanivalómat, minden józan és ismeretes dolgot elhagytam, képeimet néhány vonással rajzoltam meg, hogy annál hatalmasabban éltessék a képzeletet és a szívben hangulatot váltsanak ki, amik nem múlnak el az olvasással, hanem még soká és nagyon melegen csengenek a lélek hárfáján.

Örömmel tapasztaljuk, hogy a modern időkben a gép, sport és gyorsélés korában az olvasókban honvágy kél a romantika után.

Az egyszerű vázlatok megkísérlik a nyájas olvasó ilyetén érzelmeihez közeledni, szívét, lelkét hangolni, aminthogy az író maga is megízlelte és átélte az úton.

Amit nyujtok, csak szerény virágszálak, melyeket az útszélen, menetközben szedegettem és bokrétába kötöttem.

Végül még egyet. Bizonyára szívesen megbocsátják, hogy a rajzokban igénytelenségemet annyiszor kiemeltem. Az igazolás rövid: Egészen egyedül, minden kíséret nélkül, köpenyeggel, kalappal és vándorbottal utaztam.

Salzburg. Stift S. Peter. *Szerző.*

ELŐSZÓ A MÁSODIK ÉS HARMADIK KIADÁSHOZ

Első keleti utazásom óta világutazóvá lettem, négy éven át keresztül-kasul vitorláztam a földtekén, s jó egy tucatszor átmentem az egyenlítőn. Mikor Japánból Ausztráliába hajóztam, elért a háború és végre Ujzealand szigetén elfogtak az angolok. Erről a felséges maoriszigetről átcsempésztem magam az angol határzáron, tehát nagyon tisztességtelen úton kerültem haza, miután még egy háborús évet Észak- és Délamerikában töltöttem. Tehát sokat átéltem és láttam; de szentföldi utam mindig a legszebb, legmegragadóbb és legköltőiebb utaimhoz tartozik, melyet valaha tettem.

Salzburg, 1918 március. *Szerző.*

FORDÍTÓ ELŐSZAVA

«Was ich unter Palmen fand» Aus dem Skizzenbuch eines Orientfahrers von Dr. Petrus Klotz O. S. B. a teljes címe ennek a kis műnek, mely Herdernél Freiburg i. B. jelent meg 1922-ben, 5-ik kiadásban. — Klotz apát írásait igen szereti a német publikum. Ezt a szentföldi és egyptomi útleírását kegyeletes, szerény ibolyacsokornak szánta egy szentföldetjárt édesanya első tavasztlátó sírjára.

Pestújhely, 1927 április 2. *Frater Peregrinus* O. P.

1.

VÁNDORMADÁR

Egy tudós egyszer azt mondotta: «Alig van ember, aki nem szenvedne valami fejbéli rendellenességben». El kell ismernem, hogy a bölcs nagy önismerettel rendelkezett, kijelentését azonban nem szeretném minden további nélkül aláírni. Az állítás mégis egy kicsit túlerős.

Ami azonban engemet és deresedő agykérgemet illeti, teljesen tisztában vagyok. Én a régi megvetett és félreismert «szövők» céhébe tartozom.

A virágzó aranynapok rég letűntek s fejemen hamiskás szemek már havat vélnek felfedezni, szívem azonban a tavasszal és fürtökkel még korántsem virágzott el. Jó néhány órán át ülök sokszor a rokkánál és «szövök».

Aranygyapjam azonban sajátszerű.

Gyermekkoromtól fogva volt egy közös vonásom a felhőkkel és madarakkal: vándorkedvem. Mint kis kovácsfiú megirigyeltem a poros kovácsinasokat, akik atyám műhelyébe jöttek és három üllőcsapás után egy marék krajcárral megajándékozva, szapora áldáskívánásokkal ismét tovaszálltak. A dudás a római campagnán, kék köpenyével, az utazó hárfás elegikus akkordjai mindenkor rokonszenvesek voltak.

Mint «Bruder studio» legszívesebben a térképben

lapozgattam, s ujjammal gondoláztam a nagy világtengereken az északi Kaptól a Tűzföldig, majd ismét a Szuez-csatornán át Ujzealandig, megpihentem utamon San Franciscoban, a Samos és Sandwich-szigeteken, míg végre Északamerika nemzeti parkjában egy medvebőrön találtam jól megszolgált nyugalmamat.

Ha szép muzsikát hallottam, vándorlelkem azonnal a kék tengerre szállott, s képzeletemmel majd a nápolyi öbölben majd a Riviera pálmaszegélyes partjain vagy a mesék városában, Velencében himbálództam.

Napsugaras szűnidői napokon azután valami úgy vitt ki a messze világba! A kék öblök földje, Itália különösen meghasznált. Alighogy szerencsésen elhagytam a harmadik mértföldkövet Nero versenypályáján, a gymnaziumban, máris Itália napos öbleiben hevertem s ha a hetedikben Goethe kérdezte volna: He, öcsém, mondd csak

«Kennst du das Land, wo die Citronen blühn,
Im dunklen Laub die Goldorangen glühn»?

büszkén, mint Itália ciprusai, feleltem volna neki: Igenis költőfejedelem! talán jobban mint ön!

Mint pont 14 esztendős utazó diák megint egyszer kis bugyromat madzagoltam és Isten hozzádot mondottam Mendola lábainál hazámnak. Bátor szívvel és légüres erszénnyel, árva madárként vonultam a vándormadarakkal Itáliába, a citromok és koldusok klasszikus hazájába.

Velencében felhágtam a Campanilere, melynek sajnos nemsokára össze kellett dőlnie, s ringó gondolán utaztam ki a Lidora. A virágos Firenzében meg-

megállottam a fekete paloták és ragyogó színű festmények előtt, este pedig a közeli olajfaligetekben barangoltam, s arcomat az enyhe zefirben fürdettem. Rómában felkúsztam a kupola gombjáig s a Vestatemplom lépcsőin heverve, kenyérrel és dinnyével csillapítottam éhségemet és szomjúságomat. Asinello zöld pázsitjain mendegéltem azután a montecassinoi hegyre, hol is szent Benedek térdelt, nem is sejtve, hogy valaha e nagy nursiai szentnek ruháját fogom hordani. Az édes Nápolyban éjjel tizenkettőkor — a lángoló Vezuv látta — majd egy abruzziai rabló kezeibe estem s hajszálon múlott, hogy miután Nápolyt láttam, meg is haljak. Végre hajóra szálltam és Szicíliába mentem, hogy utána nézzek, igaza volt-e a a tanárnak, aki azt mondotta, hogy Szicilia sziget és hogy a füstölgő Aetna a legmagasabb pont rajta. Palermoban a Marco Polo hajónak majdnem elfogyott a szene s így miután lélekben részt vettem a sziciliai vecsernyén s a kapucinusok csontvázkriptájában elmélkedtem a halál felett, Genua, Turin és Milánon át hazámba értem, hol barnán mint a maronisfiú és kiszáradva, mint egy füstölt holdkóros macska, érkeztem meg kedveseim körébe.

A fecskék jöttek. És ismét mentek. Igy az eljövendő nyár ismét csak elcsalt a messze távolba. Hegyen-völgyön át vándoroltam a szabad Svájcba, kerültem a szállókat, mint rablók barlangját, s Itália tüzes szemű fiaival civódtam a vasúti várótermekben a kemény fekvőhelyért.

Majd meg ott térdeltem áhitattal a lourdesi barlangban, Délfranciaországban ; álmodoztam vadrozmarin-koszorúsan Montserrat lejtőin Spanyolországban és sétáltam igazi spanyol grandezzával a

baleari szigetek elbűvölő partjain, Palmaban a Földközi-tenger gyöngyében.

Igy vonultam vidáman Isten szabad országaiba, a nagy, szép, tágas világba. Isten kegyelmétől vezérelve mint a méh, Teremtő kezének csodájáról-csodájára szálldogálva.

A legszebbet azonban amit láttam, tiroli hazám nyujtotta. Itt az Uristen, aki igazán ért valamit a természet szépségeihez, miután az utolsó csillaggömböt is felrakta az égre, maga is azt mondotta: Nem hittem volna, hogy ez az ország olyan szép! Büszke is vagyok a hazámra!

Igy egyszer is idegen turisták körében az Ortler tetején állottam. Szép nyári reggelen. Tirol a felkelő nap rózsafátyolába burkolva. Mint egykor Polikrates a ház tetején áttekintett boldog Samosára, így mutattam büszkén dagadó kebellel az enyhepiros alpesi jegyesre, mirtuskoszorús ormaival. «Uraim! ez az én hazám!» Egy őseredeti tiroli kurjantás volt a pecsét a születési bizonyítványra, miközben a mezei csóka az Ortler körül nagy ívben kerengett.

Úgy éreztem, hogy minden vándorlásom közepette sem aludt ki szívemben a honi föld szerelme, sőt a néma honvággyal szívemben, mely a tirolit nem hagyja el seholsem, csak jobban éledt.

A tavasz azonban elvirágzott, az élet komolysága elkövetkezett. Most Salzburgban élek, ám lelkem a szőlővesszős, várkoszorús, napsugaras Etsch-földre száll, hol eperfa bölcsőm ringott és a «Tiroler in Amerika»-val énekelem

Bin ich auch in weiter Ferne,
Doch mein Herz ist in Tirol.

Gond és munkában ugyan elpárolgott a fiatalos ficánkoló tűz, de nem a vándorhajlam.

Igy nemrég ismét egész egyedül vándoroltam szárazon és vizen most a nap felé keletre. Egy osztrák hajón vitettem magamat Beirutba, s a Libanonon keresztül Damaskusba mentem. A haurani nagyon érdekes utazás után a galileai tengerhez jutottam, hármas fogattal keresztülszeltem Galileát a Kármelhegyig, majd ismét visszatértem Názáretbe, hol két lovat és egy mukkert béreltem, hogy Jeruzsálembe lovagoljak. A szent városból keresztül-kasul járkáltam a környéken egészen a hol-ttengerig. Azután a piramisok országába gondoláztam, felmentem a Nilus partján egész Nubiáig, ahol egyiptomi benyomásoktól eltelve, megfordultam. Alexandriában hajóra ültem s egy fürge orosz hajón Athen és Konstantinápoly felé vitorláztam. A Hagia Sofiában majdnem agyonvertek; erről azonban tollamnak szigorú hallgatást parancsoltam!

Hogy az embernek kéthónapi keleti utazás után van mondanivalója és tud elbeszélni, azt el lehet gondolni. Igy hát én is úti emlékeim gazdag tárából a legszebb gyöngyöket veszegettem elő és olvasóimnak nyujtom utivázlatokban.

Fel tehát keletre!

2.

MIKOR A VITORLÁK DÉLNEK ÁLLANAK

TRIESZTI kikötőben. «Szerencsés utat! Viszontlátásra!» Hangzik a világ minden nyelvén össze-vissza mindenféle hangnemben. A parton, a lépcsőn, a himbáló bárkákon utolsó üdvözletek, utolsó csókok. Mindenek búcsúzó hangulatban vannak.

Mélyen megindulva ültem a hajó mellvédjén és szemeimmel merengve siklottam végig a tarka kikötői képen. A «Scheiden und Meiden» jelenetek, melyek előttem lejátszódtak, irgalmatlanul dolgoztak keblemben. Nekem nem szólt egy üdvözlet, egy kiáltás sem, hogy szerencsés viszontlátásra! Úgy éreztem, vissza kell fordulnom s nem kellene ezt a nagy merészséget végrehajtanom egészen egyedül ilyen messze országba menni.

A horgonyláncok zörögve nyikorogtak, a gép nagyot bömbölt, a matróz káromkodik, a hajókötél énekel, az emberek közül egyik sír, a másik nevet — és közben előkelő higgadtsággal bontakozik ki a molo védő karjaiból az «Elektra» és kisiklik a messze, végtelen tengerre.

Szép este terült az Adria és vörös partja fölé. A táncoló kristálytiszta hullámokra a nap arany-

kévéit pazarul szórta, habrózsákat hintett a táncoló hullámokra s aranyfonalakat szőtt a dús kötélzetre. Minden szinte megdicsőült a csillogó alkonyban.

Az utolsó hajóféreg is, egy kis csinos matróz, kék és fehér nadrágban, örült az utazásnak. Nagy vígan dobálta sipkáját a levegőbe, csak úgy repültek fehér pántlikái. Barna homlokra omló szurokfekete hajból való szőrsipka látszott a fején.

Pompás fiatal kölyök! Két széndarab parázslott lombos szemöldöke alól és cseresnyepiros ajkaktól szegélyezett fehér gyöngyök nevettek bele az életbe gesztenyeképei között bátran és örvendezően. Talán első útja a fiúnak! Mennyi ideig állhatott a szegény ördög a molo kockakövein, nézhetett kínzó vággyal a távozó hajók után. Végre teljesül a kis kalandornak, aki álmában biztosan százszor is át- meg átvitorlázta az egész világot, aranyos tervei, melyeket az Adria partjain koplalás közben szövögetett. Tengerész lett.

Az ősi, végtelen tenger titokzatos nyelvén örökifjan mindig hatalmas, kitörölhetetlen hatást tesz a lelkemre. Még gondtalan ifjúságomban vala — zsenge rózsák piroslottak orcáimon — mikor első utamat a velencei partokon megkockáztattam. Ezen rég tovatűnt napokból keltezik a mindig tüzes barátság a szép tengerarával. Legbensőm odaadásával, amim vala — de ez nem a dogegyűrű volt ám — kötöttem ezt a barátságot az öreg Campanile szemeláttára.

Az árbochoz támaszkodva, mélázva néztem szét a tengeren. Hullámok jönnek, hullámok mennek. Az egyik a másik hab ékességeit örökli, melyeket haldokolva elveszített a másik. Múló szerencse képe.

Igen. Mi mindent olvastak ki már költők, bölcsek, kalandorok és ábrándozók a tenger nagy, kék, sejtelmes szemeiből! Mit szövögethettek már és éreztek remeték, szorosan a tenger mellett kuporodva, ha jámbor szemük az aranyos habokon megpihent.

A tenger! a legszebb, a legszentebb, legmegragadóbb lapja a természet könyvének. Mintha a Teremtő előszeretettel szórta volna mindenhatóságának, szépségének, végtelenségének jókora darabját a tenger ölébe.

A tenger virágoskert az egyiknek, csendes temető a másiknak. Halk mormolása panasz és örömujjongás.

A mesés estére tiszta, csillagos, szép éjjel következett és gyönyörű reggel. Az Elektra azurhabokon át Dalmácia repült partjain. Sirályok röpködték körül.

A hajón kényelmes volt az élet. Legjobban érdekelt a magyar zarándokok serege. Talán százan lehettek, jobbára egyszerű földmíves emberek. Magvas jámborságukon épültem.

Kellemesen emlékezem vissza az órákra, melyeken elől a hajóorrán, a jó emberkéktől körülvéve egy és másról kedélyes «felolvasást» tartottam nekik. Lábaimat a horgonyra téve ültem, körüllengve a hazai zászlóktól. Homlokomat és orcámat lenge szellőcske üdítette s a haldokló nap sugarai egy, világtól elragadott prófétává avattak. Árnyékom a kék vizekre vetődött s így úsztam a zászlórúddal a kezemben, mint egy győzelmet hirdető hirnök a hajó előtt. Igy koronáztam meg mint egy attikai bálvány — sajnos, kissé viharvert már — az első palota tetejét. Előttem csoportosultak festői pózok-

ban a puszta őseredeti fiai. — Hermes üstökére mondom! Ez aztán romantika. Ez aztán a költészet! Könnyű, világos hullámok folyták körül a természet szabad tantermében úszó szószéket.

Elgondoláztunk Curzola és Melada bájos szigetek mellett is. Alkonyatkor Gravosa kikötőjében horgonyoztunk és a régi római város, Ragusa kapuinál állottunk, a monarchia gyöngye előtt. Éjféli órában vettünk ünnepélyes búcsút hazánktól. Patakokban folyt a dalmát szőlővér, midőn nedves szemekkel, pohárcsengés mellett szakadtunk el Ausztria kebléről.

Nem sokkal éjfél után megeresztették a horgonyokat. Elektránk, ez a Noé időbeli bárka csodás kópiája, a tengerben állott és délfelé Itália legszebb kikötőjének, Brindisinek tartott.

Olaszok, angolok és amerikaiak népesítették be a hajót. Figyelmemet Itália tüzes fiainak szenteltem. Ismétlődtek a trieszti búcsúzási jelenetek, csakhogy a könnyek bőségesebben omlottak, az Addio-k hangosabban szóltak, forróbban égtek a búcsúcsókok s az ölelő karokban több volt a temperamentum és erő! A déli nap kultúrmunkája!

Szeretem a búcsúzást. Benne a szív és kedély nyiltan beszélnek. Megkapó képek a fedélzeten és partokon, mikor a gőzös indulásra bömböl.

Egy kép mélyen lelkembe vésődött. Egy öreg olasz nő fölemeli elaszott, «Rosario»-val átfont karjait s megáldja sírő leányát. Még egyszer rajta pihen a matrona szeme, fekete, mint a kendő a fejen, a gyermek szép arcán. A zokogó anyai ajk utolsó csókot lehel a tiszta homlokra, melyet úgy szeretett s utoljára érzi a leány fiatal, csüggedő,

félős keblén az anyai szív kedves dobbanását. El kell válni! Az anya marad, a gyermeknek ki kell mennie a nagy világba, hogy anyai szeretettől távol keresse boldogulását idegenek között. A szeretet és gondosság megragadó képe!

Nemsokára Otranto országútján haladtunk. Késő este vitorlázott el mellettünk az elegáns gőzös, Semiramis, fényárban, mint egy úszó Venezia. Egyelőre üdvözleteket adtam fel neki a faraók számára.

Reggel felé nehéz tengeri útunk volt. Vihardallal köszöntötte a tenger a pirkadó napot. Vadul emelkedik és sülyed a felindult tenger vízkeble s a hullámok ezer akkordban énekeltek őseredeti himnuszokat a Teremtő dicsőítésére. Magasztosnak és szépnek, mint a sziklabércek némasága a magas Alpeseken, úgy tünt fel nekem a haragos tenger. A költészet azonban, mely vadul lelkembe markolt, nagyon hamar véget ért. Neptun áldozatot követelt!

Akármilyen szépen kacsingatott is a tengerara, a sirályok akárhogyan keringtek is hajónk körül s a nap akárhogyan szórta is aranyát a kék hullámokra s készíthette bár a pincér a legjobb ebédelt s akárhogyan csendültek is fel a tengerhez szokott matróz-kar legszivélyesebb szirénhangjai, minden hidegen hagyott. Sőt még, aminek egyébként nagyon örültem, az is képes volt engem, ártatlan embert dühbe gurítani s az ebédre hivó harangszó gúnykacajként hangzott fülemben. Fásult megadással gubbasztottam sorsomon. Polipkarok közt éreztem magam, mikor fennhevertem a fedélzeten, a haldokló Tiberiussal versenyeztem, mondván: «Jeget, jeget! keblemben a Vezuv!»

Ez a tengeri út tragikuma.

Végre két nap mulva elült a hideg vihar, ismét csendes lőn és tükörsima a tenger. Az Elektra keleti irányban futott Candia és Cyprus mellett.

Föld! Lassankint mint ezüstkupolák felbukkannak a habokból Libanon havas ormai. Látcsövek és távcsövek után nyúlunk, hogy nemsokára az ázsiai földet láthassuk. Beirut, tengeri útam ideiglenes célja, vörös tetőivel, virágzó kertjeivel, szép kikötőjével már látható.

Feléledünk és örülünk, hogy a vihar nem fujta el életünk drága mécsét. A hajóstisztek díszbe öltöznek, a zarándokok szent hálaénekeket zengedeznek, a többi utas névjegyet cserél és rendbehozzák a revolvereket. Én is felfegyverkezem. Most ugyanis el kell búcsúznom minden kedvessé vált utitárstól s egyedül indulok a szárazföldi útra.

3.

LIBANON ROMMEZŐIN

FÉLIG EURÓPAI városban, Beirutban csak rövid ideig tartózkodtam. Őszintén szólva, nem találtam elég keletiesnek. A nagy tudományosság nimbusza, mely ma a tudományok anyja és dajkája körül ragyog, sem volt képes tovább lekötni. Mint afféle vándorlovagot vonzott Bálbek, a történészek Grálvára a Libanon magaslatain.

Európai pontossággal, 10 perccel a megállapított indulási idő előtt a jegyváltónál állottam. Minő dőreség! Egy óra is elmult talán, mire végül egy hivatalnok arra a szerencsés gondolatra jutott, hogy a pénztárt kinyissa. Tüstént ott termett húsz fej is, harminc kéz is nyúlkált befelé, mintha a hivatalnokot testestől-lelkestől át akarnák húzni a keskeny ablakon a szabadba. Mind jegyért kiabált. Hivatalnokunk nyugot maradt s kényelmesen szippantgatta cigarettáit.

Én pedig félreálltam s a legnagyobb gyönyörűséggel nézegettem ezt a keleti boltrombolást. Erre azt gondolta egy elkeletiesedett európai, hogy jó lesz rajtam megkönyörülni és előzékenyen segített egy damaskusi jegyet kirohamozni.

Végre elhagyta a vonat keskenyvágányú sínpáron a várost, hogy a Libanon bájos magaslataira kússzék. Buja kertek, susogó pálmák, illatos villák mellett sie-

tett vonatunk befelé az országba a Libanon lejtőire. A fogaskerék is büszke öntudattal kapott bele, hogy ilyen pompás szépségű hegységre mászhatik; fujt is nagyokat a gőzparipa. Szinte gúnyosan hatott a vonatpiszok csöpögése a költői vidékre. Vakmerő, tekervényes utakon haladtunk fölfelé.

Micsoda felséges panoráma lépésről-lépésre, egyik hajlástól a másikra.

Alattam nevet villámló vitorláival a tenger, szelíden becézve a szép Beirutot. Domboldalakon szederfák örökzöldje, tölgyek, piniák, narancsok, gránátok, olajfa és fügefák túláradó bőségben. Nyári lakok keleti pompában, fehéres szürke drúz falvak, számos maronita kolostor romantikus magaslatokon, mint ha keleti meseszövő szeszélyes keze szórt volna oda, fekszenek előttünk. Majd ismét vadulrepedezett szakadékok, sziklahasadékok, sivár, napégette mezőségek magányos ösvényekkel, fantasztikus sziklákkal, tüskebokrok között. Itt egy tevekaraván, ott egy szamárcsorda; itt egy lándzsás puskás beduin lóháton, ott egy pásztoraggastyán festői ruhában terelgeti nyáját. A csodás képet körülveszi a délszaki flóra illatárja, megkoronázza a Libanon szikrázó havas kupolája. Felette az örökké mosolygó acélkék mennybolt, mely szinte szikrázik a vakító napsütéstől.

Itt laktak hajdan a szorgalmas, derék maroniták szegényen, hitben gazdagon. Ennek a csodás népnek a hazája azonban hithű ősapáik vértanu vérétől gőzölög, mely vér az 1860-as dühös drúz harcok idején patakokban ömlött a Libanon oldalain.

Szép volt a kilátás a festői hegyoldalakra, de nem kevésbbé érdekes volt bent a prózai kocsiban is. Csinos, kedves törökök voltak a kisérőim. Gyermekded

viselkedésükkel, ami férfias vonásaikkal sehogysem egyezett, bő alkalmat nyujtottak arra, hogy a muzulmán nép naivitását megcsodáljam. Velem szemben egy görög pópa ült, szegényes ruhában. Művelt embernek képzeltem s majd francia, majd olasz, majd latin nyelven szólítgattam; de nem használt semmit. Értelmetlenül rázta a fejét és még értelmetlenebbül a kezét. Végül is elengedtem, hagytam, de megfigyeltem, mikor az egyik közeli állomáson leszállt. Egyszerre beszédes lett. Oly hévvel csókolta feleségét és gyermekeit, miközben a nézőközönség kedves mosolya közben szédületes magas kalapja lerepült a fejéről — hogy nem is hittem volna.

Nemsokára elértük az 1500 méter magasságot. El Bika, a régi Cölesziria síksága terül el lábainál. Az Antilibanon és Hermon violatintába mártva emelik habszerűen formált fejüket. Átmegyünk a Nár el Litanin a régi Leontes-en, az első gimnáziumi évek régi ismerősein. Riak-ban felszálltam az Aleppo-vasútra, mely rövidesen Baalbek-be a sziriai heliopoliszba szállított.

Fátlan mezőségen gurul vonatunk elég közepesen. Jobbra-balra ki-kidugom a fejemet a szűk ablaknyilásokon, hogy a baalbeki jelet, a naptemplom hat óriási oszlopát fölfedezzem. Végre kikukucskálnak a gyér ezüstplatán zöldjéből.

A Sarona-i német kolonia két württembergi polgára kiséretében felkeresem a rommezőt, mely a világ kultúrsírjai közt talán a legnagyobb és legérdekesebb. A görög-római formák klasszikus finomsága és előkelősége, valamint az egyipto-sziriai roppant tömegek csodálatot keltenek. Ezekben a bálványtemplomokban azonban nyilvánvalóan felfedezni a keresztény-

építészet nyomait, aminthogy megtalálhatók az arab tetők, orrok, tornyok és lőrések, titkos folyosók és lépcsők. Ó- és közép-kornak érdekes keveréke.

Pont mikor egy templom tetején magasra lobbanó lelkesedéssel szemléltük a tágas rommezőt, szelet bocsátottak az istenek keresztény fejeinkre s megtanítottak e szent helyen illedelmesen viselkedni. Egyszer csak ott álltunk — kalap nélkül; a württembergiek hamar hatalmukba kerítették nemezszökevényeiket; már nekem nehezebben ment! Kalapom, a boldog léghajós, repült az áhitatos szellő szárnyain a naptemplom hat oszlopai mellett, Bachus tágas csarnokain át, majd álomittasan a templom lépcsőin lefelé gördült, míg végre a római fürdő ölén — persze üres volt — megtalálta megérdemelt nyugalmát. Három arabus hozta vissza fejtetőmet tanulmányútjáról és a nyugati kultúrának emez esetlen jelét nagy áhitattal és szent félelemmel nyujtották át; fejedelmi koronához is méltó lett volna szertartásos hajlongásuk. A ravasz baksisvadászok azonban persze nem mulasztották el fejedelmi tárcámba nyúlni. Ezzel a kalap és szél végzetes története e világ számára lezárult, bennem azonban tovább zengett az édes dal: «Langyos szellő *drága* enyelgése».

Talán félnapig is vándoroltunk a templomok grandiozus koaszában. Az embert egyszerüen lesújtja. A legmerészebb várakozásokat is fölülmulja. S mégis megelégesznek gondolatszegény túristák, sőt egész karaván is azzal, hogy e romtengert a vihar szárnyain fussák be, nehogy a damaskusi legközelebbi vonatot lekéssék. Otthon pedig nagybüszkén dicsekszenek, hogy csak Baalbekben tettek tulajdonképen mély betekintést az építőművészetbe.

Kevésbbé tetszett a német-arab testvériségi tábla a Bachus-templomban, melyet «Ben Hamid szultán az ottománok császára, fölséges barátjának Vilmosnak, a tántoríthatatlan baráti hűség emlékére» szentelt. Úgy illik ezekhez a romokhoz, mint aranyos szélű névjegy ódon vikinger hajóra, bármily szép és sokatigérő is a tartalma.

Figyelmünket leginkább lebilincselte a mérhetetlen sok épületkő. Közülök három a világ legnagyobb monolitus (egydarab) köve: húsz méter hosszú, öt méter magas, négy méter széles. Hogyan lehetett ezeket a kőóriásokat az anyakőről lefejteni? hogy lehetett elszállítani? hogy lehetett ilyen szörnyű, ilyen tekintélyes magasságba felemelni? Olyan időben, amikor csak gurító és emeltyű, csavar és csiga, ferde sík és — véghetetlen türelem dolgozott. Bámulva áll az újkor mérnöke emez óriási teljesítmények előtt. Mi is, új idők és a feltalálások korszakának gyermekei, sőt bizony a gőg és kultúrbüszkeség fiai, ez előtt a soha meg nem oldott talány előtt! S hozzá ezek az óriás kövek, mintha gyermekjátékszer kockái volnának, oly pontosan vannak összeillesztve malter nélkül, hogy egy tűt nem lehetne közbedugni. Azonban hosszas leírás gyengíti tán az igazság hatását. Ezeket a köveket, emberi erő és ékesség emlékeit, az embernek magának kell látnia. E három óriás tiszteletére a roppant templomtömböt trilithon- (hármaskő)nek nevezik. Ugyanazon méretű testvérkő még kint a kőfejtőben pihen, úgy ahogyan évezredek előtt a munkások otthagyták. Felejthetetlen estét töltöttem az *Allemagne*-hotelban. Teljesen egyedül ültem az erkélyen s tekintetemet a rommezőn jártattam. Úgy feküdt előttem, mint egy

óriási holttetem. A nap rózsaszínű szemfedőt tett rája. Itt az aranysugarakban fürdő naptemplomoszlopok, hat megkövült láng, mint halotti gyertya; ott Libanon apó ezüst feje hűséges őr- és vigyázóként áll, őrzi az ölébe hullott elfakult kultúrgyöngyöket.

Természetesen átlapoztam az idegenek vendégkönyvét is. Hangzatos nevek mellett vékony turista portékák. Az egyik azt hitte, mindenáron «költenie» kell s versében a sivár Baalbeket a Földközi-tenger gyöngye, Nápoly fölé emeli messze magasra! Azonban nem értem, hogy lehet valaki olyan ízléstelen, hogy egyiptomi királymúmiát egy campaniai viruló pásztorlánykával összehasonlít.

Az már nem volt lehetséges, hogy a minden ligetek és erdők atyját, a tiszteletreméltó cédruserdőt meglátogassam. Kénytelen voltam időmmel takarékoskodni. Ezért azután búcsúzásul a kényelmes és tágas szálló barátságos és nyájas úrnője egy fölséges cédruságat nyujtott át búcsúzóul. Maga törte az egyik történelmi nevezetességű óriási törzsről. Ma iróasztalom látványossága.

Rijakban felszálltam a Libanon-vasútra s egy török tiszt kiséretében — nemes tartású, szoborszépségű cserkesz — Damaskusba utaztam. A vonat déli irányban szelte keresztül a Libanont, bagdadi tevenyájak legelőhelyét és két óra alatt Zebedani-ba egy szép, csinos, dús kertekkel szegélyezett városkába érkeztünk. Itt tágul a termékeny völgy, benne gabonaföldek, szőlők, gyümölcsösök.

Suk Wadi Barada-nál ismét szűkül a völgy, szakadékossá válik és vad romantikus jelleget ölt. Nahr Barada jobbpartján siklunk El Hami-ig, hol a vasút

áthalad a bővizü folyón s összetalálkozik az ősi karaván úttal. Gazdag gyümölcsösök, epresek, olajfa ligetek, pinia és nyárfaerdők, tarka házak, szegényes kunyhók, kuporgó arabokkal vonulnak el mellettünk.

Ám hirtelen elzárul a fölséges kilátás. Egy határőr mellképe jelenik meg a kupéablak kereteiben. Kurtán, sokatmondó pillantásokat szórva, intézte a rövidkardos a hivatalát. Nekem is, mint a többi utasnak, fel kellett volna mutatnom a tezgere-t, a török helyi útlevelet. Mivel azonban nem volt, útlevelemet nyújtottam neki. Ez azonban nem volt elég. Pedig arab hieroglifákkal már telidestele volt szórva. Homlokát összeráncolta, szemei villámlottak, arab káromlások dörögtek ajkain; s én úgy álltam mint egy német tölgy a viharban s néhányszor a csodatevő konzul szót dobáltam feléje; ez sem használt. Utóvégre eszembe jutott, hogy hiszen baksisországban vagyunk és elővettem egy frankot. Azonnal fordult a kocka és kezdtem a csatatéren úrrá lenni. Szétrebbentek a felhők, mosolygós ég ragyogott a török hivatalnok arcáról. Viszonzásul tőle két finom cigaretta megpecsételte a magas portával való békekötésemet. Még egy félóra és Damaskus, a «kelet szeme, a sivatag peremének virága» fogadott karjaiba.

Légy üdvözölve emlékeimben Libanon apó kedvenc holt Baalbekeddel öledben!

4.

DAMASKUS, A MOZLIMOK ÉDENE

AMASKUS! A sokat megénekelt Keletnek egyetlen városa sem bírja az érkező európait úgy lebilincselni, színpompás képeivel úgy elbűvölni, mint a tiszteletreméltó városaggastyán Damaskus, a Kelet gyöngye. Azért senki idegen sem veszi zokon a damaskusinak, hogy büszkén és öntudatosan rója szurtos utcáit, melyeken atyáinak lába ép olyan büszkén járt.

Mindig mosolyognom kell, ha útleírók, akik alighogy a török határkövek mögött egy tarbust megpillantottak, máris az ezeregyéjszakáról tudnak mesélni; ha pedig egy nyugati Damaskus ősi deszkáin ezt a kábító mesét játszani látja, még mindig nem rajongó és a tarka pusztaszéli virágon csak olcsó összehasonlításokat tesz.

Európai józanság nélkül, hamisítatlanul és kendőzetlenül zajlik itt igazi keleti élet, körülszőve a félhold titokzatos homályától.

Ezt az igazi keleti életet már az első órákban magamon is épen eléggé tapasztaltam. Bár áldozata lettem egy zsidónak, aki, ha mindjárt nem is akart rajtam rituális gyilkosságot elkövetni, ám börzémnek zsidószertartás szerint való fájdalmas megsebesítéséhez kitünően értett. Megbízható dragománnak

ajánlotta a szállós. Ezúttal azonban alaposan felültem és súlyos pénzért vettem magamnak zsákban macskát.

Először is úgy értett ő európai nyelven, mint énesetleg arabul, héberül vagy kinaiul; azután pedig ahelyett hogy a látnivalókhoz vezetett volna, zsidó vásárcsarnokokba vitt, ahol persze a damaskusi áruk bevásárlásában alaposan megvágatott. Ezután két olyan kávéházba cipelt, melyek látogatását senki európainak nem ajánlanám. Mokkakávénál és nargiléhnél ingyen szórakoztatni őt — az utazó gentleman szép kötelességének véltem. Miután azonban még egy kis, Damaskus falai körül való kocsizásra is el akart csábítani, amivel a ravasz kópé tisztára csak egy ingyen utazást akart tenni, teljesen megelégeltem. Egy utcasarkon ki akartam fizetni megállapodásunk szerint, és további szolgálataitól felmenteni. Erre ő nyujtott át nekem borravalókról egy egész listát! Nohát erre azután tisztára felforrt bennem a német vér. Úgy éreztem, mintha kötelességem volna Ábrahám fiának néhány kék nefelejcset a homlokára kötni, úgyhogy a Garizim-hegyét Csimborasszónak nézze; de uralkodtam magamon. Egy marok ezüsttel elkergettem s nem óhajtottam többé látni. Ez a zsidó volt útamon az első és utolsó dragomán. Önállósítottam magamat s így a tandíjat busásan behoztam. De térjünk a csodaváros vázolására.

Es Salahije-dombon álltam, a város északnyugati részén. Elragadó kép. Smaragdzöld lapon drágagyöngy — így fekszik előttem Damaskus virágzó kertek között, karcsú minaretjeivel, lapos, nyomott kupoláival.

Gyárkémény, gőzmasina füstje, füstoszlopok nem

éktelenítik a képet. Olajfák és babérok, fügék és gránátok, piniák és tölgyek szinte táncolnak a mirtusokkal és rózsákkal a napon, túláradó életkedvben, a vízben gazdag Baradaváros körül. A hófürtű Libanon és Hermon veszik körül az arab költők eme ligetét, melyet keletről a szíriai puszták homoktengere hullámoz körül.

Este volt. Szállóm magas tetejéről egyszerűen mesés kép ölelt körül. A napgolyó remegve ég a Libanon lángoló gerincén és rózsákat szór a város fölé. A minaretek kupoláin égnek és parázslanak a sugarak. Ott az Ozmajidák nagy mecsetje. Hogy körülnyaldossák a tűzhullámok! Hogy hull rá az arany csöppenként, az óriási kupoláról és a karcsú tornyok lehelletszerű alakjáról! A félhold hogyan szórja a szikrákat magasan a levegőben! Mámorosító, meseszerű kép! Csak a kelet tud ilyent teremteni! Körülnéztem, a sivatag már ott álmodik keleten violaszínű szürkületbe burkolva, eltikkasztva a naptól.

A lapos tetőkön megkezdődik az élet. Egy alig öltözött szudáni rabszolganő már gyüjti a vakító fehér ruhákat, melyek a nap hevében száradtak. Amott a terraszon szorgos kezek már készítik az éjjeli szállást. Itt drága szőnyegeken ülve, jóltáplált háremhölgyek bohóskodnak és nevetgélnek, egy csésze mokkánál, míg a gazdag effendi csibukját szívogatja. Amott délceg szép férfiak járnak fel-alá a tetőn, a napsugártól ékes festői csoportokban, tarka, ünnepélyes ruhákban. Szín, pompa, amilyent művész vászonra nem tudna varázsolni. Emitt meg egy szerény tetőn mozlim végzi esti imáját, míg a függőkertekben arabok rögtönöznek a nevető háre-

mek előtt egy «fantáziát». Hallga! mandolinhangok reszketnek át a légen. Közbe-közbe a muezzim ajkairól az örök «Allah il Allah» csöpög az utcákra irtózatos unalmassággal, lassan, vontatottan. Csendes szellő röppen át a tetőkön és egy látszólag boldog néppel enyeleg. Lelkemen pedig halk fájdalom surran át: mint a halálmadár kotlik az izlam sötét, ernyesztő, sorvasztó hatalmával Damaskus felett.

Felejthetetlenek azok az alkonyati órák is, melyeket egy magánkertben, a folyók és szökőkutak városában töltöttem, európaiak körében. Otthonunkról csevegve ültünk a virágos kutak körül. A víz oly jótékonyan csörgedezett, a tücsök oly bájosan cirpelt s balzsamos illatár lengett a szellőben fürtről-fürtre, virágról-virágra. Paradicsomi gyönyörben úsztunk.

A bazárokba! Ezeket a bazárokat látni kell és hallani, figyelni, ízlelni és megérezni, hogy ezt az ezeregyéji, eredeti keleti országos vásárt megérthessük, elképzelhessük. Színpompás képeik felülmulnak minden képzeletet. Kibogozhatatlan ember- és állatkavarodásaikkal, sikerült utcai típusaikkal, csecsebecséikkel, drágaságaikkal, énekeikkel és kiáltásaikkal a nyugati ember legvadabb képzeletét is túlszárnyalja. Kábító forgalom! Keleti naivitás lehellete terjeng ezekben az őseredeti, sötét csarnokokban oly eredetien és leplezetlenül, mint talán sehol Keleten.

Csarnok csarnok mellett, üzlet üzlet mellett, műhely műhely mellett mindkét oldalán a fedett utcák és sikátoroknak, melyek finoman bogozott háló gyanánt födik Damaskust. Itt-ott azonban sikerül a

napnak behatolni a roppant kezdetleges és romszerű, kendőből vagy fából összerótt tetőzeten s belevilágítani a bazár titokzatos belsejébe.

Itt rézművesek kalapálnak, ott esztergályosok és asztalosok ráspolnak. Itt szövőszékek csattognak, ott köszörűkövek zengenek. Ha jobbra hajolunk az ár és kaptafák mestereihez érünk, ha balra fordulunk, a nemes szabóság üdvözöl. A könyvkereskedők boltjában nincsen könyvkiállítás, nincsenek bekötési reklámok. A boltos egy halom könyvön ül, nargileht szív és azt gondolja magában: Allah majd küld könyörületes vevőket. A kendő- és szőnyegárusok boltjában egyenesen lenyügöző bájt talál a hideg és józan észak. Ez a roppant színkeverék a legrikítóbb színekben, ahogyan azt a keleti ember szereti, szinte megzavarja a ködvilágos vidékek fiának a szemét.

Gyerünk tovább. Itt egy fegyverkovács dícséri damaskusi pengéit, melyek azonban az ázsiai forgatagban nagy honvágyat éreznek német hazájuk után, ott a nyerges zengi himnuszait teve, ló és szamár hátára való finom bőrportékáira. Itt a cukrász rózsaillattól átitatott légben, ott a lacikonyhás, teveganéjjal és fujtatóval.

Még érdekesebb az élet és üzlet azokban a bazárokban, melyeket fényes nappal is alkonyati szürkület vesz körül. Festők, költők, bölcselők és kalandoroknak kimeríthetetlen tanulmány.

Mikor első izben az olasz konzullal, akit véletlenül ismertem meg, Damaskusban körüljártam a bazárokban, önkéntelenül is nevetnem kellett. Minden olyan benyomást tett, mintha egyenesen nekem rendezték volna ezt a tarka, színesképű utcai szín-

házat. A marokkói, a perzsa, a cserkesz, a szudáni, az arabbal szédítő embergomolyagban küzd a levegőért és talajért.

De íme! Egyszerre csak elsötétül a bazárok teteje. Mi ez? Egy nagyon megrakott karaván lépdel nagy méltóságosan az embergomolyagon át. Egy csoport csengetyűs csacsi keresztbevág az úton és keresi az útját a magas tevék nyaka alatt ugrálva. Bum! Egy jól irányzott ostorcsapás csattanik egy kocsis kezéből a szórakozott csacsivezető gondterhes fejére. Tudniillik egy hosszúfülű nem adta meg a kellő tiszteletet a nemes háromfogatosnak és lábai közé futott.

«Dahrak! Dahrak!» Vigyázz a hátadra! hangzik szüntelen. Egy csacsi épen mögöttünk halad. Hátán egy, két arabstól tartott, tökéletes háztető egyensúlyozik, mely természetesen nem a bécsi Ringstrassera van szánva. Dahrak! Egy teve, a feje és farka között egy szénaköteggel. Dahrak! Megint egy csacsi. Épen most esik le a hátáról az egész kacat és felborít egy cukrászállványt, úgyhogy az édességek a homokban hemperegnek. Néhány másodpercre fülhasogató zsivaj. Egy fiakker megy egészen testhezállóan közel egy nagyon megáldott kutyacsaládhoz, mely az utca közepén ütötte fel tanyáját.

Mivel már úgyis ebül állunk, hát még egy gyászesetet említek meg. Az egyik közeli szűk sikátorból gyilkos kutyaugatás hallatszik. Azt hittem, orgyilkosság valamely kutyafészekben és önkéntelenül odasiettem. Hát látom ám, hogy egy szegény pára két ajtószárny közé szorítva, mint egy mosogatórongy, cafatokban, szinte két részre osztva lógott. Hát hiszen megesik néha, hogy egy kutya két ajtó közé

keveredik és hogy amellett olyan lármát csap, akárcsak a lábát vágták volna le. De megfoghatatlan előttem, hogy a szegény ördögön senki sem könyörült, hogy megmentette volna halálos gyötrelmeitől. Gondtalanul és kéjelegve ment el a nyomorult teremtmény mellett mindenki, pedig látni is borzalmas volt ; s mintha az ilyen mellszorulás egy szegény kutya életében a mindennapi örömökhöz tartoznék. Ilyen az élet ebben az örökös karneválban.

Mesemondók, varázslók, éneklő koldusok, dervisek, vakok, kiket gyermekek vezetnek, vándorrendelőkkel járó csodadoktorok, fátyolos arab nők, légyborított gyermekekkel a vállukon, lovagló beduinok, tőrrel és lándzsával, alvó naplopók; vízhordók cigánytömlőkkel, húzóslábú eunuchok a Felső-Nilus környékéről, nyilvános levélírók és pecsételők, ilyen néptípusok vannak ebben az emberáradatban, mely a bazárok boltjainál fel és le hullámzik. És emellett milyen eredetí viseletekkel! Hogy most valaki a tarbust vagy a lábravalót a fején viseli, az teljesen mindegy, csak jó tarka legyen és ráncos.

Ez — szerényen vázolva — a damaskusi bazár. Aki ezt látta, látta Damaskust, mert Damaskus a bazár.

Azonban őszintén be kell vallanom, hogy bár teljesen egyedül voltam, sokkal biztosabban éreztem magamat az arabok között, mint Európa akármely kultúrás és revolverterhes világvárosában. Hiszen iparkodnak is az európai zászlók respektust csinálni a sokszor jelentéktelen konzulátusi épületek ormáról, hogy a damaskusiaknak tekintélyt verjenek a fejébe a «frankok»-kal szemben.

Damaskus látványosságaihoz tartozik még egy

arabs patriciusház megtekintése. Itt azután igazi keleti luxust láttam. Mozaikpadló, finom erkélyek, oszlopcsarnokok, magas fedett csarnokok, csúcsívek, rózsáktól és folyondároktól át meg átfutott ékes falifülkék, tarka-barka ablakok, előkelő szőnyegek, dagadó, puha dívánok, asztalkák és gyöngyházakkal és elefántcsonttal kirakott székek, a belső udvarban márványmedencék és szökőkutak, díszcserjékkel és edényesvirágok a legritkább fajtákból. Luxusát a szerény, sőt kezdetleges külső egyáltalában még csak nem is sejteti.

Lenyügöző hatással van a látogatóra az Omajidák nagy, óriás mecsetje. Az építészeti művészet remeke, igazi szépség, arab költők szerint világcsoda.

Érdemes meglátogatni a Chan Assad Pasát, minden chánok legnagyobbját és legszebbjét, melyben 2000 ember és 5000 teve kaphat szállást. Szintén egy arab művészeti remek, kilenc hatalmas, tarka arabeszkekkel díszített kupolával.

Természetesen érdeklik a kereszténytt ennek a történelmileg annyira érdekes városnak azok a pontjai, amelyekre a biblia emlékeztet. Így a zsidó- és kereszténynegyed közt levő Via recta (egyenes út), melyen a nemzetek apostola, szent Pál járt. Azután Ananias háza, melyben szent Pál fejét a keresztvíz érintette s végül az a hagyományosan őrzött hely, a falnál, ahol jóbarátok az apostolfejedelmet az éjjeli menekülése alkalmával kosárban lesegítették. Nem hagyhatom említés nélkül Damascenus szent Jánosnak, kora legnagyobb teológusának házát sem, melyben ma a Hauran jezsuita-misszionáriusai laknak.

Azonban a szép Damaskus, kelet lebilincselő szeme, félszázaddal ezelőtt' keresztény vértől piroslott.

Mikor ezekre a szégyenletes napokra gondoltam, elszomorodtam. Az ekkor lejátszódott véres jelenetek egyenesen rettenetesek voltak. Egy gyermeknek levágták a fülét, ajkát, orrát. Vérbeborulva, szívszaggató jajkiáltásokkal futott az utcán. Nem látott már, mindenütt belebotlott valamibe, míg egy török szablya ketté nem szelte koponyáját. Egy anya térde vérpadul szolgált lefejezett gyermekeinek. Hálából a hősnő maga is megkapta a kegyelemdöfést. Tízezer keresztény holttest borította füstölgő romjait s kiáltottak Istenhez csendben bosszúért.

Végül megjelent a nemes Abd el Kader, az egykori algiri emir és kardjával hatalmasan megállást parancsolt a keresztények mészárlásának.

— Jobb muzulmán vagyok, mint te; a franciákkal való harcban bebizonyítottam. De ilyen cselekedetet utálok — szólt a nemes kormányzóhoz — aki a kereszténygyűlöletet szította. Tisztelettel gondolok a damaskusi keresztényekre, mint vértanunemzedékek unokáira.

Ez volna szűk keretekben, gyorsan vázolva, Damaskus a nemes mozlim édene.

5.

SYRIÁN KERESZTÜL

ORA reggel Meidan hepe-hupás utcáin gurult a kocsim. Damaskusnak egyik nagyon érdekes, bár agyonrongyolódott külvárosában. Végnélküli, gabonával megrakodott tevekaravánok ballagtak ringó lépésekkel a városba és elzárták az utat — nem is egyszer.

Lázas sietséggel törtettem és nógattam. Ha ugyanis az ember itt a vonatot elmulasztja, három napot veszít és majdnem hatvan frank börzekrachot szenved. Itt a lakatlan sivatag szélén nem lehet a legközelebbi gyorsvonattal utána menni, mert a Szultán szamara, ahogyan kelet virágos nyelvén a mekka-vasutat nevezik, csak hetekint háromszor indul Damaskusból. «Jallah, Jallah! — előre, előre!» kiáltottam kétségbeesetten. A reggeli szélben hatás nélkül maradt, azonban az édes Baksis szó, mely minden keleti embert a szultántól a fellach gyermekéig elbűvől, nem tévesztette el hatását. Csodákat művelt. Pillanatok alatt elvesztette a hajtsár a nagyothallást. A nagy próféta szellemétől hajtva, a legélénkebb kötelességtudással hajtatott a vasúthoz.

Ó szent, elpusztíthatatlan, Allah-megáldott lustasága a félhold gyermekeinek! Mindenütt találkozom nyomaiddal! Két órája nézem már gyönyörű-

séggel, hogyan lehet a «hátas szamarat» unatkozva és gondtalanul felszerelni. Igazi gúny az én lelkemnek mely akkora honvágyat érez még Damaskus után melynek kapui már két órája bezárultak mögöttem.

Végül is elindul a vonat. Isszonyú ordítozás hallatszik az ablakokból, percekig tartó ágyúdördüléssel vegyest. Ez volt sok száz katona üdvözlete, mellyel szeretett hazájuktól, Damaskustól elbúcsúztak, s egyszersmind Izlam fanatikus gyermekeinek a lelkes örömkiáltása. A próféta városának zarándokvasútja építésére hívták őket. Arábia napsütésében áldozzák verejtéküket, esetleg életüket.

A vonat nemsokára átrepült Damaskus ligetes kertjein. A világhírű Hauran, Syria gabonatára, az ős Bazan fogad. Déli nap perzseli pirosbarna lávaföldeken a legnemesebb búzát és szórja gazdagon és szépen csillogó aranyát kalászra és búzaszárra. Felséges látvány lehet, ha csendes szélben hullámzik a kalásztenger; a végtelen színpompás déli virágok fejecskéiket félénken hajtogatják a roppant kiterjedésű termőföldek szélein, s a haurankeselyű és a tengeri sirály, a gabonahullámok felett kering. Mint aranyban megdicsőült szikrázó tenger beszélsz hozzám boldog Hauran, titkos gabonaszál susogásoddal, a merengő vándor szívéhez, s imát követelsz a Teremtőhöz, ennyi szépség és ilyen bőség adójához.

Ez a magtár régi virágzások maradványa, mikor még nem a félhold ülte meg Syriát, s az izlám szörnyű átka ezeket az áldott országokat nem érte és Haurania Stambul nyomasztó igáját még nem hordozta.

Az ősz szépsége alig sejteti a tavasz szépséget Hauranban. Láttam kiszáradt pusztákat, eső után sóvárgó síkságokat, barna lávakövekkel és teljesen

elfonnyadt bogáncsokkal teleszórva. Nincsen fa, sem bokor, sem kunyhó, mely a zord őszi képet élénkítené. Az első novemberi eső azonban szinte egyetlen ecsetvonással tavaszias, kellemes vidékké varázsolja.

Görbelábu telegráfpóznák, nyomorúságos «állomások», vakítóan fehér sátorok, kuporgó beduinok mellett zúg vonatunk a magányos, ásító pusztán át. Csodálkozva néz le az öreg Hermon a kepesztető, tűzokádó homoki viperára, a Mekka-vasútra, amely most azon a szent tájon át kigyózik, melyen egykor Ábrahám nagy keservesen vándorolt át tevéivel.

Keleten a Haurán-hegység búsul, abba a csodás violaszínbe merülve, mellyel csak a kelet tudja vidékeit felmagasztalni. Elrabolták menyasszonyi ékességüket, mellyel a Teremtő felékesítette. Hol vannak ma a sokszor megénekelt bazani tölgyek, az itatóhelyek és nedves pázsitok a hegyek oldalán, hol vannak a kövér nyájak, boldog pásztoraikkal?

A hegyeken túl terjeszkedik Kövesarábia végtelen kősivataga, gyermekmeséink rózsás hazája. Vasútunk mentén máz- és színtelen sivár kőtömbök hevernek a puszta földön. A troglodyta-barlangok ezek, melyekben a harcias drúzok és beduinok laknak. Azonban borzalmasan komoly romok is regélik a vándornak monumentális írásban a régi kultúrát és «virágzó» pusztulást.

Ami azonban az ősz szemfödelével borított Haurannak egészen különös bájt kölcsönöz, azok a tevekaravánok melyek ezer és ezer ösvényen, súlyos gabonaterheikkel keresztül-kasul szeldelik a sivatagot. A nyugati ember képzeletét csodásan megihleti. Önkéntelenül eszébe jut az embernek Rückert egyszerű

rímje, aki a németek közül a legjobban megérezte a Kelet költészetét:

Es ging ein Mann im Syrerland,
Führt ein Kamel am Halfterband.

Az egyszerű jambusok azt a tipikus pusztai képet idézik emlékeinkbe, mely varázsával magával ragadja az embert. Ezt a keleti embert Syriában látni kell, bozontos hajával, kemény tekintetével, bronzbaöntött, élesen modellált pusztai fejével, fegyvereivel, festői viseletével. Paripán vagy teveháton végigrepül a pusztán, vagy lépdel végtelen türelemmel, nehéz terhekkel megrakott tevéjét vezetve, méltóságosan és komolyan, a napfényben tüzelő homoktengerekben. Megcsodálja az ember és megbecsüli ezt az embert, akit a puszta szült és a forró szél nagyranevelt.

Egyik óra a másik után múlik. Mindig ugyanaz a kép. Mindig ugyanaz az egyenletes és hangos vonatzakatolás. A kék és fehérre csíkozott divánon feküdtem, cigarettáztam s időről-időre egy kis csésze mokkakávét hörpintgettem, melyet egy fekete néger szolgált fel.

A Mekka-vasúton! Különös érzés szállja meg a keresztény kebelt. Mint egyetlen gyaur az izlám népek legszentebb vasútján.

Mekkába, a Próféta szent városába, Hedzsa boldog mezeire, Kaabahoz, Allah házához, Arábia szent tartományaiba, ahova esztendőnkint ezren és ezren zarándokolnak Marokkóból, Indiából, Oroszországból, s az Izlám legtávolabbi országaiból özönével, — megy a sínpár. Csak a vallásos lelkesedés, melyre a különben lusta keleti a fanatizmusig képes, építhette ide ilyen kedvezőtlen körülmények között.

Vajjon nem hullik-e le a lepel, mely a nagy próféta városát, Izlam titokzatos tűzhelyét a hitetlenek elől elzárja napjainkban? Ha majd egyszer a vonat füttye felharsan Mekka falai alatt? Bár áramlanék a kereszténység és kultúra ezen az új úton, ezekbe a hajdan oly virágzó, de most az izlám átkától oly annyira agyonvert országokba!

A távolból int már El Muzerib, a mekkazarándokok gyülekező- és fürdőhelye. Szélsebességgel oldalozunk délfelé, Deratnak.

Egyszer csak megáll a vonat a nyilt pályán. Zúgó ordítozás harsog a csendes holt vidéken. Mi ez?

Egy öreg beduin kiesett a vonatból. Félholtan, véresen, Allah-kiáltásokkal cipelik be.

Ez a szerencsétlen lezuhanást a szultán szamaráról, teljesen magától értetődőnek találtam.

Itt nincsen a waggonoldalakon intés, hogy «Kihajolni veszélyes». Hihetetlen, micsoda vakmerőséggel és halálmegvetéssel kúsznak-másznak az arabok a legőrültebb rohanás közben is a waggonokon. Az egyik a lépcsődeszkákon ül, úgyhogy a lába a földet éri, a másik a hátulsó nyilt plattformon hanyatt fekszik és koldus módjára a falnak terpeszti lábait és alszik. Sőt ott kuporognak a keskeny tetőkön, mint a majmok, felmásznak és lemászkálnak s a kocsik oldalain ide-oda járkálnak menetközben, hogy az ablakokon át ismerőseikkel beszélgessenek. Ilyen eredeti kedélyeskedéssel múlik arrafelé a vasútazás.

Deratban elhagytam a Mekka-vasutat és az ottomán szárnyvasúton utaztam a vad, csupasz Jarmuk sziklavölgye felé. A vonat bódító zúgással csavarodik szűk hasadékokon, tátongó örvényeken át, majd őrült cikkcakkokban rohan le a meredek sziklafalakon. Gör-

békben és zengő surlódásokban, sőt határozott kígyóvonalakban zúg alagutakon, hidakon és viaduktokon át a borzalmas völgyön keresztül.

Mindig mélyebben és mélyebben ássa bele magát a föld kérgébe. Mindig gyilkosabb lesz a forróság a szűk, vulkanikus falakon, melyekről a nap sugarai visszaverődnek.

Egy darab igazi vadromantika. Fenn a kopár sziklából vízesés zúg alá, lenn szűk ágyában a Jarmuk tajtékzó hullámai, úgy hogy a sziklák zengnek a viszhangban.

Némán, tele verítékkel kuporgunk mindnyájan az izzó diványon. S órával a kezünkben számoljuk a perceket, melyek a megváltást hozni fogják. Igazi utazás a pokolban!

Végre tágul a völgy. Pálmák, vad oleánderek és kaktuszok szegélyezik békésen a Jarmuktot. Most már több mint 200 méter magasan vagyunk a tenger színe felett. Dearattól idáig, ezen a rövid darabkán, 800 métert mentünk lefelé.

A Jarmuk partjai valaha sok keresztényvért ittak. Omar kalifa itt verte meg döntően kegyetlen csatában Bizáncot. Ezzel a halálos csapással esett a keresztény Syria virágzó kultúrájával együtt az Izlám kezébe.

Végre valahára felfedezték fáradt szemeink a legszentebb víznek, a Genezaret-tónak zafirpartjait. Erő és élet szállt ismét tagjainkba, örömtől dobogott szívem, most már a szent földre léphettem s még hozzá a galileai boldog partokra, melyeken annak idején a legszebb, legbájosabb és legköltőibb jelenetek játszódtak le Urunk életéből.

Samach! Egy szívből jövő «Hálaistent» röppentettek tikkadt ajkaim, s leszállottam a guruló tűzhelyről. A bárkához mentem, mely Tiberiásba készült vinni.

6.

VIHAR A TENGEREN

AMACH, a Genezáreth partján. Alig szállottam le a vasútról, négy arab mint éhes oroszlán rontott nekem. Minden további teketória nélkül elkapta egyik a táskámat, a másik az ernyőmet, a harmadik becses magamat, mialatt a negyedik egy cédulát tartott az orrom alá. Meglepetésem nem csekély volt, mikor láttam, hogy ez a négy pusztai rabló saját sürgönyömet tartja kezében, melyet Damaskusban adtam fel Tiberiásba. Az okos és tapasztalt ferenciek becsületes mivoltuk igazolására adták nekik sürgönyömet. Igy hát ezzel a kalandos kisérettel elindultam a forró homokban vándorutamra.

Belsőleg nagyon meghatott voltam. Most léphettem először a szent földre s még hozzá azon a szerencsés földsávon, mely az Úr életét legszebb költészetében látta. Boldog emlékek paradicsomi gazdagsága rajzott át lelkemen, mialatt lassan, gondolkodva lépdeltem a világ legszentebb tópartján.

Magam előtt láttam a Genezáreth kék hullámait, ama hullámokat, melyeket gyermekálmaimban oly sokszor láttam.

De! Hirtelen a közeli örvényekből és szakadékokból hatalmas szélroham indult, arcomba vágva a

homokot. Az ismert boszorkánytánc, a forgószél, észak, dél, kelet, nyugat felől megkezdődött. A galileai vízmedence sisteregni, forrni kezdett.

Olyan vihart éltem át, amilyen gyakran dúl ezeken a veszélyes vizeken.

Csakugyan, soha életemben akkora halálfélelmet nem állottam ki, mint akkor, a genezárethi tavon való átkeléskor. Egyszerű szavakkal mondom el.

A tóhoz értem. A bárka, a parttól elszakadva, messze benn táncolt a habok között. Két arab azonnal megszabadította magát amugy sem dús öltözetétől és a tajtékzó hullámok közé vetették magukat. Végre kemény harc árán beléphettek a bárkába. Hamar behuzták a vitorlákat s az evezőket az oldalakhoz illesztették. Jaj! Egyik evező a hullámverésben hirtelen eltünt a habokban. Megint beleugrott egy arab a vízbe. Izgalmas perc! Evező és úszó meg voltak mentve. A partról néztem a kegyetlen játékot és már elég volt.

Azonközben egy elég testes muzulmán érkezett Beirutból, egy öreg arab nő, egy zsidó, kinek származását az ismert gyűrűsfürtök eléggé igazolták. Kereszténység, zsidóság és izlám akartak átkelni a Tiberiás tengeren.

Az első természetesen az volt, hogy a tetovált dámát és a két urat egy kis vizsgának vetettem alá a francia, angol és olasz nyelvből. Az eredmény megsemmisítő volt. Hogy az én kedves anyanyelvemet avagy a kínait értették-e, nem kérdeztem. Igy hát az arcjáték segített.

Csüggedt pillantásuk, ráncolt homlokuk és fejrázásuk eleget mondott. Senki sem akarta magát a dühös hullámokra bízni. Lovagolni? Utazni? Lehe-

tetlen. Ebben a beduin faluban, nyomorúságos viskóiban és sátraiban nem lehetett semmit felhajtani. Itt éjjelezni? Hotel nincs, időrablás és — zsákmányra éhes beduinok!

Végül is jelekkel azt javasoltam, hogy menjünk gyalog Tiberiásba. Ha a Jordán nem csinál nehézséget. Órámmal igyekeztem megmagyarázni, hogy ez az út legfeljebb három órányi. Rázták gondterhes fejeiket, de végül is utánam jöttek.

Igy, roppant fáradsággal vánszorogtunk a homokban. Jobbra a dühös elem, táncoló hullámaival, balra a kopasz, napégetett sziklák. Egy kicsit enyhítette az egyhangúságot a kimult állatok fehér csontvázának csillámlása.

Már talán egy félórát mentünk, mikor a Jordán kifolyási helyére értünk. Hullámaiból épen egy gulya szürcsölte esti italát. Őrizete egy festői pásztor vala. Itt volt a Jordán, de — s ettől féltem — nem volt híd rajta. «Nem tesz semmit» alakoskodtam magamban, mint ahogyan ilyen kritikus helyzetben a vezetőhöz illik. Azonban az est költészete, mely vörös aranyát a tajtékzó hullámokra szórta, teljesen közönbösen hagyott. Kedélyállapotom barométere akasztófahumorra sülyedt. Fáradtan és kimerülten állottunk itt és tanakodtunk. A vihar pedig még egyáltalában nem úgy tett, mintha éji nyugalomra szándékozna térni.

Távcsövemmel egy bárkát láttam, amint a hullámokkal viaskodik, fel és le himbálódzik. Négy hajós ült benne. A megvetett csónak volt, melynek fenekén a bőröndjeim is pihentek. Végre elért. Merészen elhatároztuk, hogy a bárkába szállunk és megkísérelj ük a halálhajózást.

Két arab a partra úszott és egymásután hátukra invitáltak bennünket. Félig úszva, félig ugorva, átázva, de hát mégis test és lélek egy darabban, a bárkára szállítottak bennünket.

A hajó táncolni kezdett. Félig a levegőben állott, úgy hogy orra a csillagokat vizsgálta, majd erősen jobbra és balra hajladozott. Hullámok vágódtak át rajta vagy baljóslatúan csapkodták az oldalát. Mi férfiak egészen átnedvesedve, görcsösen kapaszkodtunk az oldalakba, míg az arab nő a vizes, homokos zsákok között feküdt és jajveszékelve takarta el arcát. A négy matróz bátran viselkedett. Integetéssel különösen engemet, kiben valószínűleg arannyal terhelt angolt szimatoltak, igyekeztek vigasztalni és oly gyorsan, ahogy csak lehetett, állították helyre mindig az egyensúlyt.

Azt hittem, őszintén szólva, hogy a biztos halálba megyünk és csendesen készítgettem is a lelkemet.

«Hát igazán itt kell meghalnom, a szent föld küszöbén?» Ilyen és hasonló gondolatok cikáztak át agyamon.

Aggodalmammal egyedül lenni és senkivel nem beszélhetni, rettenetes volt. Ráadásul kísértetiesen lebegett körül ama vihar a tengeren, melyről a szentírás beszél, a szétszakadozott vitorlájú hajó és a megrémült tanítványok. Utitársaim csüggedt arca és a matrózok dacos, mokány, komoly tekintete szintén nem jósolt semmi jót.

Midőn a hajó egyszer teljesen felborulni látszott, önkéntelenül anyanyelvemen kiáltottam fel: «Mein Gott!» Megint helyrelibbent a hajó, Isten keze vetette vissza. A zsidó azonban vállaimra veregetett s így szólt: «Uram, ön német?»

Úgy éreztem, mintha Isten angyalt küldött volna hozzám. Örömömben nem szántam volna ezt a zsidót minden antiszemita elveim ellenére átölelni. Anyanyelv! honi hangok!

A zsidó, aki sok éven át Karlsbadban tartózkodott, vigasztalt engemet is, önmagát is, hogy a vihar a matrózok véleménye szerint nemsokára el fog ülni. És csakugyan, nemsokára «parancsol az Úr a szeleknek és hullámoknak és lőn nagy csendesség». Amilyen hirtelen jött, olyan hirtelen távozott is a vihar.

Békésen, mint az alvó gyermek, lélekzett most a hullám az éjben. A vitorlákat kifeszítették és az evezőket bevonták. Árboc, rudak és oldalak ezüsttől csepegtek, melyet a halálveszedelmünket figyelő hold reá árasztott. Az éji bolygó fakó fényében pislákoltak a körülfekvő dombok szelíden, kopáran s a csillagok mint rózsák úsztak velünk a hullámokon.

Holdvilágos éjjel a Genezáreti tavon!

Magamhoz térve az ijedelemtől, kétszeresen jól éreztem magam. Szívem forró hálát rebegett Üdvözítőm iránt, aki e hullámokon járt.

Végre felbukkant a habokból Tiberiás pálmáival, félig összeomlott falaival, fehéres zöldes szürkületben. Nagyon késő éjjel volt, mikorra kikötöttünk. Sebestyén testvér, egy westfáliai, aki a parton várt, szivélyesen köszöntött és szerencsét kivánt az ép bőrrel kiállt utazáshoz. Mint mondá, már régen nem dühöngött ekkora vihar a tengeren.

Az éj kínosan forró volt. Nem akart álom szállni szemeimre. Igy hát a terraszon jártam-keltem s vártam az órák lassú mulását. Lenéztem a tükörtiszta tóra, majd meg az ég csillagsátorába, keresztül a

lapos tetőkön, ahol fáradt alvók nyujtózkodtak tarkabarka takarók alatt.

Tiberiás a katolikus világnak nagyon jelentékeny hely. Itt jelent meg tanítványainak az Üdvözítő feltámadása után és mondotta Péternek a halfogás után: «Legeltesd juhaimat, legeltesd bárányaimat!» Itt kapta a kereszténység az első pápát.

Másnap Sebestyén testvérrel ismét tengeri útra mentem, ezúttal azonban teljes szélcsendben. Magdala és Betszaida mellett mentünk el, az oleanderövezte Kafarnaum romjaihoz.

Bájos út volt. Sátor alatt heverve hallgattam a testvér magyarázatait. Közben a halászok arab dalokat énekeltek és tapsoltak. Pompás gyermekei a természetnek, irigylésreméltóan naivak. Szemük szikrázott, fogaik villogtak, mint a gyöngysor a napon. Így nézhettek ki talán ama szegény halászok is, akiket az Úr itten hívott meg Krisztus követésére.

A galileai öböl sívár, vízmosta romvidék. A domboldalakról és partokról durva emberi kezek leszedték az ékességet. Már nem suttognak árnyas tölgyek és piniák a magasban, nem hullámzanak aranykalászos rónák a völgyekben. Itt-ott egy-egy pálma kimagaslik ugyan a nedves katlanból, de egyedül és elhagyottan tekint a hullámokba, melyben egykor szép és büszke erdők és ligetek nézegették magukat. Ahol egykor fürtöket és fügéket szedtek, ma birka és kecske keresi éhesen a száraz bogáncsot.

Nincsenek már itt a virágzó városok és falvak. Nincsenek itt a várak és villák suttogó pálmaerdők között, a piniakoronák alatt. Nincsenek a színházak és fürdők, melyekben római luxus ülte diadalát. Nincsenek itt már a rózsakoszorús csónakok, melyekben

római szemek szikráztak és hízelgő lantok szóltak, elmult mindaz a dicsőség és fény, melyet Jozefus Flavius, Galilea római kormányzója látott. Csak a kék hullámok, néhány halászbárkával simulnak örökifjan az elhalt partokhoz; kékszemű, szöszkefürtű fej — öreganyóka ölén. Ám ezek a habok sokat beszéltek nekem régi-régi, régmult napokról, mikor még az Úr partjaikon járt.

Gyenge képet, de mégis csak valamelyest ad még a régi szépségről a korai tavasz, midőn zamatos zöld palástot öltenek a domboldalak, lenge esti szellő cirógat virágot és virágzó bokrokat, sirályok és pelikánok a zafirkék hullámokban fürdenek. Azonban ennek a világon egyetlen tónak legszebb ékessége, amiért a legszebb alpesi tavak is megirigyelhetik, az a láthatatlan diadém marad, melyet az Üdvözítő hegyeinek és partjainak homlokára font: az ő ottartózkodása a lankákon, a partokon és a genezáreti tó hullámain.

7.

GALILEÁN ÁT A KARMELRE

NÁZÁRETBE! Sivár hegyoldalon kígyózik a poros, szánalmasan kő- és bozótfedte út. Rajta nagyon forró napsütésben két ló és egy szamár zihált hegynek fel. Lépésről-lépésre követte őket egy tarka kendőkkel teleaggatott kocsi. Benne, mint egyetlen utas jelentéktelen csekélységem feküdt szultáni kényelemben, cigarettázgatva. Egy óra mulva fenn voltunk.

A kocsi megállt. Csendes fájdalommal pillantottam utoljára a pálmafáktól környezett Tiberiásra és a szent tóra. Mint világoskék zafir rózsapiros lapon ragyog a tenger tükre napsugárittas hegyek és dombok koszorújában. Ezüst erek vonulnak át a kék vizeken. Igazi keleti forróság képe. A búcsúzás forró lázában újra meg újra magambaszívtam a színeket, a vonalakat, hogy a megszeretett földdarabot kitörölhetetlen vonásokkal rögzítsem meg emlékemben.

Isten veletek, hullámok! Mint gyermekkorom visszhangja csendült a lelkembe mormolástok és susogástok. Isten veletek, partok! Magammal viszem a szívembe aggatott édes, átálmodott boldogság aranyát, megőrzöm az élet forgatagában hűségesen boldog emlékek kincse gyanánt.

Üdvözítőnk látott benneteket és szeretett. Ez

ideális gazdagság, melyet az ég oly pazarul szórt öletekbe s amiért legszebb földi paradicsom is megirigyel benneteket. Isten veled, Genezáreti tó! Csordultig tele kehellyel nyujtottad paradicsomban fakadt költészeted kristálytiszta forrásvizét!

Eljutunk a nyolc boldogság hegyéhez, a természet amaz óriási szószékéhez, ahol az Úr a hagyományok szerint a hegyibeszédét tartotta. Csak kiaszott, tüske és bojtorjánnal teleszórt mezőséget láttam. Ám mily szép lehet itt a tavaszi virágzás, ha a virágkelyhek milliárdjai a legkedvesebb színárnyalatokban körülsarjadzák Isten szószékét és balzsamillattal árasztják körül. Ha szikrázó gyöngyök mezők liliomaihoz hasonlatosan csillognak a rét zöld bársonyán, szebben, mint Salamon minden pompájában! Ha a madarak gondtalanul álmodoznak az olajfaágakon, midőn bogárkák és méhecskék napsugártól mámorosan szálldogálnak virágról-virágra alkonyatig, mikor a langyos légben jámbor tücsökkar estimára zendít! Kurun Hattin, kiáltja lovászom s ostorával egy mérsékelt magasságú kétszarvú dombra mutat. Súlyos zord szerencsétlenségeket látott ez a hegy és komor melancholia borít gyászfátyolt völgyre és dombra. Hol vannak nyugat zarándokhősei, páncélos, ércsisakos, acélövezett vitézi? Kereszttel ékesített zászlójuk vajjon merre lobog? Hol van lángoló hittől harmatos kardjuk és pajzsuk? Merre vannak Rohne, Rajna és Duna zöld irányiról érkezett tüzes paripáik? Kérdezd meg a napot, mely akkor letekintve a keresztes hadak haldokló seregére, forró könnyeket ontott! Kérdezd meg a dombot, mely haragtól és fájdalomtól mereven látta a keresztények zászlaját lábainál meggyalázva, szét-

tiporva, rongyosan! Ezek a szomorú tanuk, hogyan dühöngött Szaladin szultán vérszomjas görbe kardja 1187-ben a keresztények között s hogy folyta körül a remegő dombokat német és frank lovagvér piros hulláma.

Rég elhangzott már a forró csata morajlása. A nemes katonák fegyvereikkel, paripáikkal, eszméikkel, oroszlánszivükkel ott nyugosznak a zsenge fű- és virágmezőkben, melyet sírjukon a nap lángkeze esztendőnkint hűségesen újra hímez. Kurun Hattin a komor haláldomb. Nehéz napok, gyászos emlék.

Magányos fennsíkon visz az útam a hagyományos búzatábla mellett, ahol az Úr tanítványai szombaton kalászokat szedegettek. Gabonapiramisok aranykoszorújából üdvözölget egy-egy szegény falucska. Palesztinai parasztok, fellahok, patriarchális méltósággal hajtják nyomtató ökreiket, mialatt az asszonyok nem minden kellem nélkül forgatják a szórólapátot.

Végre itt vagyunk Kefr Kenna-ban, a régi Kánaánban, az Üdvözítő csodáiból ismeretes helyen. Meglátogattam a közeli ferences templomot.

Azt a nyájas ajánlatot tette az egyik testvér, hogy körülvezet a szerény szentélyben. Úgy hozta a sors, hogy nagyon megható jelenetet éltem át.

Beszélgetés közben Dante nyelvén kérdeztem a cicerone testvért, hogy a világ melyik tájékáról való. «Un Tirolese» — «Tehát tiroli, földi» — csendült meg lelkemben a gondolat. «Honnét?» — «Da Caldaro» — «Kalternből, hazámból» — hangzott a csendes visszhang örvendetesen dobogó szivemből. «Becses neve?» — kiáltottam felcsigázott lázas érdeklődéssel. «Fra. Simone N.» — hangzott az egy-

szerű, szerény testvér válasza, kinek pillantása most egy pillanat alatt a gyermekkori emlékek egész mennyországát ébresztette fel lelkemben. A jó testvér még nem sejtett semmit.

Nagyon megindulva a különös találkozáson, megmondtam a nevemet. Fra. Simone meghökölve hátrált egy lépést; tetőtől talpig szemügyre vett és csakugyan felismerte arcomon a gyermekkori pajtás vonásait — húsz év után.

Könnyek csillantak meg tiroli szemeinkben. Most már németül beszéltünk, sőt tiroli tájszólással. Megemlegettük szép ifjúságunkat és szikrázó palesztinai gyöngycseppekkel ünnepeltük a váratlan viszontlátást.

Azonban ismét búcsúzni kellett. A kocsi lassan előhaladt, barátommal lépésben követtük. A város előtti kútnál három olajfa árnyékában nagyon szívélyesen elbeszélgettünk, majd kocsira szálltam. Egy utolsó üdvözlet, a lovak elindultak. Kis idő mulva visszanéztem. Fra. Simone még a kútnál állott és utánam nézett. Isten veled!

Olajfák, fügefák, mandulafák mellett visz az út sűrű kaktusztól szegélyezett dombos földön. Végre két óra mulva előttem terült el Názáret városka ciprusaival, olajfáival, fehér házaival, vörös tetőivel. Mintha angyalkezek varázsolták volna a hegyoldalra, úgy állt ott a hegyoldalon az alkonyodó nap tűzbíborában megdicsőülve. Dobogó szívvel léptem be.

Nagyon korán reggel már a szentélyben térdeltem. «Itt lett az Ige testté» harsogták szívembe a márványbetűk. Az a boldog óra, amit a barlangban töltöttem, életem legszebbjeihez tartozik. Hány zarándok könnye nedvesítette itt kétezer esztendő

folyamán a földet! A mélységes titok, mely titok itt teljesedett, az Ave Maria, mely angyal ajkáról hangzott el, csalta ki azokat az elmélkedő szemeiből. Nemsokára a hagyományos szent József-műhely szűk kamrájában voltam. Természetesen sem gyalut, sem fűrészt, sem enyves fazekat vagy más drága ereklyéket nem találtam benne. Amit találtam, az az isteni Mester dicső példája volt, aki itt verejtéket gyöngyözve tette nemessé a munkát és vette el az engedelmesség megaláztatását.

Sokszor vitt el utam a Máriakút mellett: «Ain Mirjam», Názáret egyetlen kútja mellett. Egy alkalommal, mikor a kút mellett állottam, ezeket az egyszerű szavakat írtam naplómba: «Egész mássá lettem». Szűz Mária, az Úr Jézus itt merítettek vizet! Talán itt ivott József a naphosszat tartó munkában kimerülve puszta marokból. Ezen az úton, háztól a kúthoz, kúttól a házhoz járhattak számtalanszor. Ilyen és hasonló gondolatok mennyi bájos varázszsal töltik el a zarándok keblét. Igazán egészen mássá lesz az ember!

Este a kút hamisítatlan keleti képet nyujt. Seregestől jönnek a kúthoz a názáreti nők tarka, festőien felgyűrt ruháikban, vállaikon óriási korsókat hozva. Üdeség és vidámság mosolyog kellemes alakjukról.

Ismételten fölmentem a közeli dombra s elkalandoztattam tekintetemet a kedves város képén és a szelídvonalú hegyeken. Ismét visszaszálltak gondolataim ama napokra, mikor csendben és elrejtve, szegény ácsmester ruházatába öltözve, időzött itt az Istenember. Az ő magasztos alakja is állott bizonyára idefönn és az esti órákban át-átnézett a vö-

rös lankákra, az illatos, kék mélyedésekbe, tarka kertekre és hegyoldalra s hallgatta a távoli pásztorfurulya hangjait. Hiszen szerette ő a hazáját, hegyeit, fáit és virágait, melyek érintetlen ártatlanságban találkoztak tiszta szemeinek mosolyával.

Föl a Karmel hegyére!

Két óra mulva Dseda nevű nyomorúságos faluba értünk s feleúton lévén, megpihentettük a lovainkat. Pihenés, abrakos tarisznya, vendéglő, árnyékos padok, söröshordók, ezek nálunk összetartozó fogalmak, úgy mint a csizmadia és kaptafa, de nem úgy van Keleten. Amit itt találtam, egyesegyedül az abrakos tarisznya volt. Ebből azonban lovainknak nagyon kevés jutott, nekünk meg semmi. Csak dinnye, fokhagyma, sajt, tojás, nyalánkságok hevertek a piszkos deszkákon vastag légykéreg alatt.

Egy marokra valót vettem az édességből s vele egy csoport félmeztelen gyerek közé menve, elkezdtem osztogatni. Na erre aztán végem lett. Gyilkos kiabálással rohantak meg és fogtak körül a gyerekek. Olyan voltam, mint egy rokokó oltár oszlopa, csak az volt a különbség, hogy ezek az én piszkos kölykeim nem voltak angyalok. Elvánszorogtam nagynehezen egy pár asszonyhoz, akik kunyhóik előtt gubbasztottak. Megint belenyultam a zsebembe, őket is megajándékoztam. Nagyon megörültek, meghívtak, látogassam meg kis hajlékukat.

A kis kunyhó kívülről olyan volt, mint egy tökéletes kocka, de csak földszinti helyiség volt az egész, ablak nélkül. A lapos tetőn meg egy kendővel borított galysátor. A csupasz földön szegényes szőnyegek és gyékények. Egy sarokban néhány vizes korsó, egy kézimalom, három kövön egy bográcsz, mellette

egy kotlós tyúk. Fegyverek és töltényövek őrízték a nagyon alacsony bejáratot.

Nemsokára három férfi érkezett a nyilt szérűről s barátságosan köszöntöttek. Talán a sejk volt két falusi nagysággal. Ingük felgyűrve. Minden egyebek voltak, csak nem előkelő effendik. Nekik is adtam egy kis édességet s az egész falu barátsága meg volt vásárolva. A férfiak is adtak ajándékot: egy marok buzát s ekkor a természet naiv gyerekei megfogták az óraláncomat, kihúzták az órát, minden oldalról jól megnézegették és visszatették oda, ahonnan vették. Meglapozgatták a naplójegyzetemet, megmutogatták az ekéjüket, szórólapátjukat, cséplőtalpat. Beszélni ugyan csak a kezemmel beszéltem barátaimmal, mivelhogy arabsul legföljebb szamárral vagy tevével tudtam volna társalogni.

Ilyen barátságos fogadtatásra európai létemre valóban nem számítottam ezen a magányos helyen. Talán bennem is valami «próféta-növendéket» gyanítottak, mint az útlevélellenőr Damaskusban, aki útlevelembe ezt a becsületes címet vezette be.

Egy óra mulva nyugat felé csattogott tizenkét patkó. Szerény olajfa és tölgyfa erdőkön mentünk által s nemsokára felértünk a hegygerincre. Esdrelon siksága felől már integetett a Karmel-hegyi Illéskápolna és csekély két óra mulva már Haiffa pálmáinak árnyéka borult fölém.

A német koloniák kellemesen leptek meg. Eltüntek a kicserepesedett köves, tüskés, bogáncsos, tevejárástól jelzett ugarok és feltüntek a jól ápolt dús gabonaföldek. A bennszülöttek itt már sokat tanultak a német szorgalomtól és a német munkától, úgy hogy ezek a koloniák igazi kultúrtelepek Keleten.

Már napnyugta előtt a Karmelhegyen állottam. Évezredes paradicsomi áldozati helyen. A kék tenger haragos hullámai, az örökzöld erdők zúgó piniáival, olaj- és babérfáival, a tarka pázsitok balzsamillatukkal belezendítettek a dícsénekbe, melyet idefent a barna szerzetesek a dicső Szűz, Karmel ékessége tiszteletére zengenek.

Késő este még a kolostor terraszán egy szerzetes oldalán üldögéltem s félig álmodozva tekintettem bele a szép éji képbe. Lent, a holdfényben, fehér vitorlák csillámlottak a fekete hullámokon, fönn a csillagok vándorolnak, járják csendben, ünnepélyesen útjukat. Amott az akkoni kikötő öble, itt a pálmaszegélyezett Haiffa s a távolban a Libanon és Hermon fehér menyasszonyi fátyolban. A világítótornyokból, mint rezgő lámpából, ki-kiremeg egy kis fény az éj téres csarnokaiba. Áhitatos csend honol köröskörül. Csak a szívem dobog örömében hangosan, hogy a szent, istenközelségű Karmelhegyen időzhetek.

De hallga! Két szárnykürt hazai melodiái hangzanak fel hozzám a német koloniából és boldog honi emlékeket idéznek fel lelkemben. Ó hogy belefúrták magukat a német szívbe ezek a német melodiák, ilyen távol a hazától, ilyen környezetben, ilyen magányban! Aki ezt tapasztalta, megérti a finoman hangolt költői lelket, mikor honvágytól gyötört «olvadozó szívekről» énekel.

Nagyon nehezen váltam meg másnap Karmel Királynéjától és a Szentföld peremén levő paradicsomi trónusától.

8.

SZAMARIA HEGYEIN ÁT

ELETEN már pirkadt a hajnal. Az utolsó csillagok ragyogtak már Názáret felett, mely mint álmodozó ártatlanság szunnyadt lábaimnál. Ilyen ünnepélyes csendben szállottam pejparipámra és lovagoltam a reggeli légben; Illés, hűséges kísérőm, egész fegyvertárral felszerelve lépdelt mellettem, utánam. Jeruzsálem, a szent város volt forró vágyaim célja. Három nap mulva ott leszek.

Nemsokára felkapaszkodtunk a keleti domboldalra. Illés megállt és jobbkézzel újra Galilea virágára mutatott, mely most az első napsugarak reggeli csókjában izzott. «Isten veled kedves Názáretem, szent család boldog otthona!» szállott keblemből a fájó búcsúzás. Egy utolsó pillantás a szegényes útszélre, mely a Táborhegy felé megyen, melynek romkoszorús homlokára a nap már rég kiterjesztette aranyos fátyolát.

Tompa fejszecsapások, melyek a vad tölgyesben hallatszottak, egész alpesi hangulatba ringattak. Nemsokára két szamár került elő a sűrűből, dorong- és gyökérfával megterhelten, követte őket egy fellach piszkos kattuningben.

Rövid ügetés után egy keskeny völgyben már a Táborhegy lábánál állottunk. Pihenés nélkül lova-

goltunk fel a hegyre. Keserves kapaszkodással iparkodtak lovaink a hegyre a sokat megénekelt úton, illatos bokrok és göcsörtös tölgyfatörzsek mellett. Sajnos, ezek az egykor oly bájos lejtők is mély, fájdalmas elegiákat énekeltek a török agrár- és erdőpolitikáról s a fellach rémes csapásai ütik hozzá a vészes taktust.

A Táborhegyen! Hány költő és dalos zengett dícséretet az évezredek folyamán erről a fényesen ragyogó, balzsamillatú oltárról a legfelségesebb természet ölén! Himnuszaikba önkénytelenül belezendít a zarándok is, aki oly igen boldog, hogy Istentől megáldott hegyoromra teheti lábát. Hadd beszéljen mindenekelőtt Izrael koronás prófétája hárfája: «Thabor és Hermon nevedben örvendenek». Igen, hogy örvendezhetett ő akkor, a boldog Thabor, hogyan szikrázhattak, illatozhattak, tűzranunkulusai és biboranemoniái, tulipánjai és liliomai, terebinthusai és tölgyei, körülcsicseregve, körülröpködve pacsirtáktól, midőn ormán az Úr megdicsőülve színében elváltozott, arca ragyogott, mint a nap s ruhája jobban fénylett, mint a közeli libanon sziporkázó hava!

Gyerünk a romban heverő falak ormaira. Micsoda bűbájos panoráma! Ott a Libanon ormai és Hermon s a Hauran kék hegyei, itt a zöldszegélyű Kármel, Judea biborhegyei és Moab. Mint gyöngyfüzér ragyognak a napsugárban a fellachfalvak, a vörösesbarna domboldalakon. Mint türkisz és zafir tündököl a Kármel és a Tiberiás hullámai. Vakító színpompájú szőnyeg, melyet Isten keze, a Teremtő keze, egyszülött fiának dicsoltára köré hímezett!

Nem szívesen váltam meg a magaslattól. A déli

oldalon ereszkedtünk alá nyomorúságos köves úton, miközben lovainkat kötélen kellett vezetnünk.

Granitlapokon csúsztak szegény párák, úgyhogy szinte hátborzongató volt látni. Naplóm bizonyítja, mennyire bosszankodtam a törökök lehetetlen hanyagságán, akik inkább ember és állat életét teszik kockára, mint hogy csak egy követ is eltávolítanának.

Perzselő napban lovagoltunk azután Sesam- és Durrhamezőkön át a még ősszel is zöld Esdrelonsíkságon. Véráztatta csatamezőn át haladtunk. Oly sok népnek lett temetője. Itt villámlottak a régi szírek és egyiptomiak lándzsái, dördültek a törökök és franciák ágyúi. Egy rege azt is tudja, hogy az antikrisztus a világ végén itt fogja utolsó harcát megvívni, mialatt az ítélet angyalai a Táboron fujják az ítélet harsonáit.

Naimnál, egyébként jelentéktelen, de minden kereszténynek ismeretes falunál, lovagoltunk el, El Fulle körül, a kis Hermon körül. Itt megálltunk egy cisterna közelében, sátor alatt, melyet a bárányszelídségű lovak hátára ütöttünk fel. Megpihentünk. S a nyolc patkó között, melyek sátorkaró gyanánt szolgáltak, megerősítettük magunkat. Kenyér, granátalmák, keményre főzött tojások, kis csirkék és sajt, a palesztinautazók rendes élelme, egymásután masiroztak elő a tarisznyából. De a kínzó hőség nem hagyott tulajdonképen való jó étvágyat, amely körülmény éhes Illésemnek busásan kamatozott.

A legkisebb szellőrezdülésnek is örülve, több óráig ügettünk, mintha tüzes kemencén mennénk, Zerin és a fennfekvő Gelboe, a vízben gazdag Dschennin mellett. Csak a cisternák mentén van valamelyes élet az utak szegélyén. Egy tucat sötétbarna palesztinai

leány világos, festőien omló ruhákban ült vagy állt nevetgélve és berzenkedve a kútfalon.

Egyik ilyen piszkos csatornánál megállottunk. Azonnal, felszólítás nélkül, öntötték a helyes kútnimfák a «hűs nedüt» a közeli sekély gödörbe, hogy megitassák lovainkat. Egyik a Rebekka méltó testvérei közül, újra merített a barna agyagkorsóval s odanyujtotta nekem és Illésnek a langyos vizet, hogy igyunk. Sajnos, égető szomjúságom dacára sem voltam képes elfogadni az italt. «Meg akar halni? Igyék cisternavizet!» hangzott az erélyes kommando Názáretben. Tehát golyó, strychnin és kötél az európainak teljesen felesleges keleten. Rebekka jószívét azonban megjutalmaztam baksissal, amelyet először udvarias ceremóniával visszautasított s csak hosszas vonakodás után fogadott el.

Este poros kaktuszfalak között lovagoltunk a pálmadús Dscheninbe.

Azonnal a kávémérésbe mentem. Jóképű fakunyhó posztóval és ágakkal fedve! Turbán-koronás muzulmán őrli a kávébogyókat, egy másik meg fujtatóval a széntűzre vigyáz. Nevetségesen alacsony sásgyékényzsámolyon ülnek a «vendégek» és szívják «Nargileh»-jüket. Fáradt álomszuszékok hevernek minden színházias póz nélkül szanaszét a csupasz földön, csodás összevisszaságban. Felültem egy kétdeciméter magas sástrónusra. Nemsokára a szokásos szertartásos üdvözletekkel egy csésze kávét nyujtottak.

A Hotel Hamburg Amerika Linie, mely sehogysem illett bele ebbe a törökös fészekbe, csalogatott szállásra, de továbblovagoltam, hogy időt nyerjünk még két óráig a hegységen át Zebadde falu felé.

Pompás volt a naplemente ezeken a dombokon! Lángok, tüzek és világítás hullámzik a balzsamillatos légben. Szinte mintha vérhullámokba merült volna a köröskörül fekvő hegyek orma, úgy parázslanak; halmaikról pásztorok és nyájak menetelnek lassankint hazafelé. Lenn már álmodik a völgy, violaszínben körülragyogva.

De, csitt! Egy kis Ave-harang halk hullámverése reszket át a bibor alkonyon felénk. Bájos hangok oly közel ama városhoz, melyben először hallatszott, hogyan köszöntötte az Úr angyala a boldogságos Szűz Máriát.

Egy félóra még és Illés a misszionárius kapuján kopogott, ki is bennünket barátságosan megvendégelt.

A hűs reggeli légben jókor ellovagoltam, alapos baksist rakva féltucat kézbe, Sebasteba a régi Szamariába. Váltakozva énekeltünk, Illés meg én egy kis reggeli éneket, ő arabul, én németül, miközben a reggeli szellőcske szekundált az ébredező olajágakból. Sanurnál fellach asszonyokkal találkoztunk, szőlő- és fügével telt kosarakat vittek a fejükön.

«Marhaba», Isten hozta! kiáltottam, mint egy nemes lovag magas váramból.

«Marhabaten!» Kétszeresen Isten hozta! volt a szamariabeli asszonyok barátságos köszöntése. Ezért aztán gyümölcsöket vettem tőlük egy kis reggeli harapásra.

Délfelé beügettünk Szamariába. Az ős királyi város szép napokat és ünnepeket látott, ma azonban fényes multjának romjain búsul.

Leszállottam keresztelő szent János sírjához. Felette valamikor felséges, még romjaiban is bámu-

latraméltó bazilika emelkedett. Alig jöttem ki a zord kriptából, rámrohantak Szamaria híres gyerkőcei, akik nem lebecsülendő látványosság Palesztinában. Az egyik gyékényt hozott, hogy pihenjek, a másik vizeskorsót tartott orrom alá, a harmadik «régi» pénzeket mutogatott, melyekért új aranyakat kellene becserélnem, a negyedik szőlőt hozott, mialatt egy ötödik és hatodik lovat és kengyelt tartottak. És mind azt kiáltotta Európa összes nyelvein: «Baksis». Azt hiszem, hogy még a lappok és zulukafferek is hallottak volna eme lazzaroniktól hazai hangokat! Királynak éreztem magam e gyerekgomolyagban, aki elől a túlbuzgó szolgasereg egyenesen elszippantja a levegőt. Végül is egy marok aprópénzt dobva el fejük felett, Illéssel odábbálltunk.

Két óra alatt már Nablus, a régi Sichem fogadott bennünket. Bájosan forrás és kertek közé ágyazva pompázó a kis városka Ebal és Gaizim hegyek között. Nablus, Szamaria paradicsoma valóban a legrégibb városok egyike. Ábrahám már itt táborozott tevéivel és Jákob itt ütötte fel sátrát.

Ugyanazon az estén ellovagoltunk «Jákob kútjához». Falain pihent meg Üdvözítőnk és tette az ismert beszélgetést a szamariai asszonnyal, aki a kútnál vizet merített. Valaha alighanem árnyas, kedves hely volt, idyllikus fákkal körülvéve. Ma kő és törmelék, ős bazilika maradványai, környezik a legtöbbnyire víznélküli kápolnával fedett cisternát.

Az éjjelt a hospicban töltöttem. Két órakor azonban már útrakészen voltunk. A holdvilágos éjjelen át lovagolni, alvó karaván mellett, a legköltőibb élvezetek közé tartozik, amelyeket valaha is élveztem.

Méla csend honol a tájon, csak marakodó saká-

lok ugatása hördül bele néha. Könnyű, éjjeli széltől űzött felhőfoszlányok kergetődznek a Jordán-hegyek felett. Mint szellemkonturok, hosszú árnyat vetve surrantunk lovainkon a homokösvényeken tova. — Jámbor, békességes zarándok vagyok, de rágondoltam a Gottfried és Tankred Kevantes lovagjaira, akik vakító sisakban, vértben és lángoló hittel vonultak ugyanezeken az utakon át, hogy megszabadítsák a keresztet.

El Luppantól az új úton lenyargaltunk hol galoppban, hol lassan kocogva, olajfaligeteken és fügefakerteken át, a magasan fekvő El Bire falu felé. Itt megpihentünk. Utoljára.

Az Olajfák hegyét már látni! Szent borzongás szállja meg a jámbor zarándokot s az ajkak halk imát rebegnek.

Emelkedett hangulatban szállottam fel ismét paripámra és siettem Jeruzsálem, üdvösségünk városa felé. A Skopus-dombról már láttam a legszentebb várost, gyermekkorom minden vágyát. Azonnal megismertem a szentsír-templom kupoláit, a ragyogó aranykereszttel az istenvértől itatott Golgota-hegyen. Majd lassan átlovagoltam a Damaskusi kapun.

Természetesen tiroli létemre azonnal felkerestem az osztrák-magyar zarándokházat. A kétfejű sas védelme alatt oly barátságos fogadtatásra találtam, hogy elfeledtem az idegenséget s othon éreztem magam.

9.

«JERUZSÁLEMI VIRÁGOK»

Ez áll francia nyelven azokon a képecskéken, amelyeket Jeruzsálemből magammal hoztam és itthon talán százával is osztogattam. Piros-, sárga-, zöld-, kék-, violaszínű és fehér virágok veszik körül a pálmaszilánkokból készített barna keresztecskéket.

«A szentsírhoz érintve.» — Micsoda áhitat harmatozik a szárított csokrocskákra s micsoda aranyos varázs lengi körül a piciny virágkelyheket!

Ám boldog emlékek illatos csokrát is hoztam haza. A Via Dolorosán, a Golgota hegyén, az Üdvözítő sírján és sok más kedves helyen a szent városban szedegettem a virágokat, bokrétákat kötöttem belőlük s a csillagocskákat és virágkelyheket a hálás szeretet aranyfonalával kötöttem össze.

A csokor már száraz és hervadt, a virágok lehorgasztják fejecskéiket s a por szürke lepellel borította. Illata azonban töretlen és májusiasan üde, egészen olyan, mint Jeruzsálemben volt. Igy hát fogadják, kedves barátaim, a szent városra emlékeztető virágszálakat kedves emlékül.

*

Vidáman nevet bele az ifjú nap a sötét, piszkos ut-

cákba. Egy pálma recsegve panaszkodik a reggeli szélben — mint özvegy — egyedül, elhagyatva. Mint mindig, most is kikívánkozik a szabad puszták leánya a régi, mohos falak közül. Egy büszke csacsi patkója csattog a kövezeten s egy arab döngicsélő nótája kúszik mögötte. Sivárság, rémisztő sivárság vonul végig a *Via Dolorosán*. Csak egy keskeny, világoskék fényszalagocska tekint alá lopva a fekete házak tetejéről. Mélázva, mintha temetőben lennék, ahol szeretteim pihennek, járok mezítláb s olyasvalamit érzek magamban, amit mélységes fájdalomnak és boldog emlékezésnek nevezhetek. A világ legszentebb ösvényén haladok az Üdvözítő sírja felé.

Ősidők merülnek fel lelkemben. Ódon képek ébredeznek s a mult homályából kiemelkedik az Üdvözítő fényes, dicső alakja.

De még sohasem tűnt fel nekem az Istenember olyan közel, mint most, mikor szinte mellettem látom, amint kereszttel a vállán, vérbeborulva, tántorogva lépked fel a Kálváriára.

Mintha a hit vigasztaló, erősítő keze ölelne át. Hangosabban dobogott fájó szívem s paradicsomi messzeségekből boldogságözön áramlott át lelkemen.

Rom és törmelékek borítják ma azt az utat, melyen hajdan a halálbamenő Üdvözítő szégyenét, meggyaláztatását látta. A századok kegyelettel takarták el mélységes megaláztatásának emlékét s a föld a vérrel áztatott ösvényt forróbban szorítja keblére. A nap, az isteni dicsőség hirdetője, nem látja, nem láthatja Teremtőjének keresztútját.

Odaát a büszke Rómában császári paripák patkóitól döng a Via Triumphalis. A fékevesztett tömeg

üdvrivalgásai közepette hajtat fel az imperator a Capitoliumhoz, hogy Jupiter temploma előtt a szenátus körében a tavaszi áldozatot bemutassa.

Itt a tömeg és magas tanács gúnykacaja közepette, mint gonosztevő, a Via Dolorosán fel, a Golgotára kell mennie az áldozati Báránynak és a szégyenfán elvéreznie!

De alighogy összeborult a kereszt fölött a szeretettől forró vérének áldozati füstfelhője, a fájdalmak útja diadalút lett, a Golgotából Capitolium, a názáreti megfeszített ember világok kormányzójává s a töviskorona a Megváltó homlokán a halhatatlan fölség örökzöld győzelmi babérjává változott!

*

Föntt a Golgotán!

Gyermekkorom, mint egy elveszett paradicsom, nagyon messze van már utaim mögött, de lelkemet még mindig édes érzelmek mámorosítják, ha magányos óráimban szülőföldem tavaszi napjaira gondolok, mikor édesanyám a közeli Kálváriahegyre vezetgetett.

Még ma is látom, hogyan nyílnak az erdőszélén az anemonák és ibolyák, amelyeket, édesanyám kezét elereszttve, szedegettem. Olyan aranyosan, olyan mámoros örömben érezte magát fiatal, ártatlan szívem.

Mikor azonban a latrok zord, életnagyságú alakjait láttam, sírnom kellett a szegény Üdvözítőn. Félve ragadtam meg édesanyám kötényét. Ő pedig felemelt s a kis bokrétát a vasrácson át odadugtam az Üdvözítő kezébe. Kékek és pirosak voltak az Ő kezei.

Ez a hitnek és szeretetnek gyermekded cselekedete volt. Azóta jó néhány viharvert kilométert

hagytam magam mögött életem tengerén. Az erdőszéli virágok is már több mint húszszor kivirágzottak.

Érett emberként állok most a Golgotán, az igazin, Jeruzsálemben s újra érzem, de már tudatosan és tisztultan a gyermekkor kálváriapoézisét.

Fénysugarak révedeznek a háromszor hét lámpából, vérpirosan, az alkonyati homályba burkolt szent helyen. Szent borzongás rebben át szívemen és lelkemben s képzeletem tűzhelyén forrni kezd.

Elömlött Megváltóvér patakszik a márványlapokon, csöpög a falakról s az oszlopokról. Bíborpirosan csüngenek a függő fénykoszorúkon s tüzes girlandokban simulnak kereszt és oltár köré. Rubinteső hull alá csopogva, a Megváltó szívéből sajtolva, az imádkozó zarándok fejére, kezére.

Itt, épen ahol térdelek, történt a véres istengyilkosság drámája. Szinte emelkedni látom a függönyt, hogy a legszomorúságosabb képek jelenjenek meg lelki szemeim előtt.

Az isteni szenvedő, csak vére bíborával födözve, a gyötrelem fájára lép. — Kimondhatatlan fájdalomban rángatóznak a kicsavart, átlyukgatott tagok. — Kalapácsütések döngenek. — A sziklaüregbe dobják a keresztet. — Az áldozati Bárány nyög, hörög. — Most mondja az utolsót hét szava közül. — Cserepesedett ajkai lezárulnak, egy vércsepp pecsételi le ajkait. — Vére maradéka lassan szivárog sebeiből. — Egy utolsó pillantás Anyjára, hóhéraira, Jeruzsálemére. — Szeme megtörik. — Meghajtja fejét. — Beteljesedett!

Szomorúan sercegnek tovább a lámpák, zavarodottan és csüggedten surrannak a borongó fények a csendes barlangban előtte is, utána is! Ők is talán

az istengyilkosságra gondolnak, mely hajdan e szikladombot mint puha gyermekszívet megrendítette?

Szemeimből egy könnycsepp pereg alá... egy második, egy harmadik! A patak,mely esztendőkön át beszáradt, megtelik. A hit, a boldogító hit ellenállhatatlan erővel nyitotta ki a csatornákat a világ legszentebb helyén.

Soha nem sejtett boldogság áramlik át szívemen, mintha angyal hajolna fölém s lehelletét mint édes fuvalmat érezném orcámon és homlokomon.

Menj, kedves olvasóm, ízleld meg magad! De menj egyedül! Csak a falak legyenek tanui ájtatosságodnak! Ne háborodjál fel a százfajta furcsaságon, melyekkel e megszentelt küszöbökön találkozol! Ne keresd a legszentebb helyeken, mint hitetlen turisták, a párnás diványokat, libériás inast, aki kalapot és botot elvesz, mintha múzeumba lépnél! Ne bocsátkozzál bele szkeptikus vitatkozásokba! Egy araszocska jobbra vagy balra ne vegye el ájtatosságod varázsát. Akkor az Üdvözítő alakja egész biztosan nyájasan közeledik hozzád. Életet, vigaszt és megváltást lelsz ott, ahol akárhány, aki istenkereső szerepében tetszelgett önmagának, csatlakozott. Modern önfejűségtől becsapatva, a szabadság- és kalandosságtól foglyul ejtve csak ürességet, halált és undort lelt.

*

Leszállok a Golgota 18 lépcsőjén ide, lépéseimet ide irányítom, lelkemben az Úr tetemét kísérve a *Szentsírhoz.*

De hol a kert, hol a sziklábavájt sír s körüle az árnyas sötét ciprusok? Hol az aloék, mirtusok, babérlombok? Hol vannak a virágok Jézus anyjának köny-

nyeivel, a csendesen mormoló források, a rájuk borult violaszínű irisz? Hol vannak a madarak, a némán az olajfaágak közt rejtőzők, midőn a legszentebb temetés elhaladt? Hol a nap, mely amaz estén Teremtője hült, sápadt tetemére rózsaszínű fátylat borított?

Minden elmulott! Maga a nap sem nézheti többé a hűséges sírt, nem dicsőítheti meg sugaraival. Kápolna zárja magába a sziklasírt s egy dóm hatalmas kupolája domborodik föléje.

De mégis csupán a smaragdzöld, aranytól erezett keret, a napsugárittas kert tűnt el. A keresztény szívek kincse, a Jeruzsálembe zarándoklók szent Grálja megmaradt: az Üdvözítő sírja márványból faragott liliomszépségben!

Egyedül vagyok a szentsír előtt! Csak a lámpák sercegését hallottam és szívem hangos dobbanását. Sokáig térdeltem itt: homlokomat az oltár márványfalához szorítva.

Itt feküdt az Úr teste. Jámbor kezek leágyazták, az angyalok megsiratták. Nincsen sír, amelyben ennyi méltóság és szépség rejlenék.

Gondolataim ismét visszaszállottak a gyermekkor aranyos napjaira. Szívemben öreg álmok ébredeztek. Mily boldog valék, midőn otthoni kolostori templomunk szent sírja előtt állottam. Majd kinéztem a szemeimet! Virágos kert közepén volt, talán száz lángocska is pislogott! És még hozzá a sok ragyogó gömb a sziklaüreg körül! Ó, milyen szépek voltak a piros, a zöld, a kék, a sárga gömbök! Hát még a kedves angyalkák, az egyik fejtől, a másik lábtól és mennyire siránkoztak!

Most, amidőn az igazi sírnál térdeltem, lelkem

poros hárfája régi, legédesebb költészetben csendült meg s úgy zengett, mint az ártatlan gyermekévek álmainak csendes visszhangja.

Itt támadt fel a világ Üdvözítője ama húsvétreggelen, midőn a nap pont aranyfálylat szőtt a ciprusok csúcsaira és első sugarával a szürke sziklaormot érintette. Itt göngyölítette ki először a megdicsőült Istenember országának győzelmi lobogóját s a sír uralkodói diadalkapu lőn!

A pogány világot kiemelte a sarkaiból, a Cézárok trónja inogni kezdett. A világ óramutatója elfordult, járása a jövendő évezredekben a kereszténység dialmenetét jelenti napkelettől napnyugatig. A halál sírja az élet bölcsője lett. Innét indult el a megváltás hullámverése a föld legszélső határáig. Itt törte át hüvelyét az isteni mag és ebből a földből sarjadozott ki paradicsomi megdicsőült szépségben amaz isteni búzakalász, mely élő kenyerévé lett minden népeknek.

Hány szem sírt itt, mennyi ajak tapadt csókkal a sírra, hány kéz kulcsolódott össze, hány szív remegett meg örömben és fájdalomban!

Ó, de mennyi gúny vágódott e sziklákhoz századokon át!

«Ősi, gyermekes idők öröksége!» — gúnyolódik a sírkamra küszöbén a szárazra aszott turista. Szólt és távozott. Ez a modern gőg ájtatossága a szent sírnál! A felvilágosodott század gyermeke szégyelte azt a meggyőződést, mely térdre kényszerít és a kezet imára kulcsolja!

*

A szálló tetején.

Erősen alkonyodott. A hold sápadt gyolcsot vet a

holttetemszerű városaggastyán Jeruzsálem fölé. A sírok és romok, a tátongó sebek, mind telehintve kristálysugarakkal, de az éjszakai varázs a fakó, beesettszemű istengyilkos melancholiáját nem bírja elűzni, holt tagjait leheletével nem bírja életre kelteni.

Előttem fekszik az Úr kiválasztott városa. Istenkáromló, gonosztevő lett, de meg is érezte az Isten fenyítő ostorát, mint soha más város. A világtörténelem megszámlálta az ütéseket, a gyógyító idő azok nyomait még távolról sem törölte el. Ahány század, annyi új ütés!

Az áruló utcáin, amelyeken valaha istentelen ajkaik a «Feszítsd meg!»-et kiáltották, borzalmas vér- és tűzkeverék hempergett végig. Sehol a világon nem látott a nap szeme annyi szörnyűséget és rémséget, mint itt, az isteni bárány áldozati oltára körül.

Jeruzsálem falai körül keringtek a római sasok, lobogtak a perzsák lobogói, csörrentek a szerecsenek kardjai és suhogtak a frank lovagok páncéljai.

Az utolsó vihar dala azonban még távolról sem halt el sáncaid között — te szegény város! Ó igen, meg fogod még az időt érni, midőn a sárga ázsiai messze keletről halmaidért verseng s bombáival meg ágyúival zörget kapuidon.

Tekintetem a terraszról legfőként a templomtérre vetődik.

Annak küszöbén históriaasszony jó néhány lapot vérrel írt könyvébe. Századokon keresztül ott valának amaz igaz deszkák, melyek egy világot jelentettek, rajtuk a történések és sorsok Ura súlyos komoly léptekkel ment által. Ma félig összedőlt kapuinál zsidó is, keresztény is, mohamedán is áhitatos félelemmel hajtja meg a fejét.

Ragyogó, fényes örömnapokat, bús, mélységesen bánatos időket látott ez a tér!

De hol van máma Jehova temploma? Hol vannak a paloták és oszlopcsarnokok, fürdők és színházak, tornyok és párkányzatos falak? Hol vannak az ércből öntött pillérek, cédrus- és ciprustörzsek? Hol vannak a szikrázó gyöngyök s ragyogó márványtömbök? Hol van a tüzetlövelő arany, mely őrülten gurul a megszentelt helyeken át?

Te szegény templom! De nagyon elért az Úr boszszúja! Kő kövön nem maradt. A világ gyönyörűsége borzalom tengerévé vált.

Midőn a Golgotán az Istenember elvérzett és délután három órakor éjféli sötétségben villámok cikáztak a remegő domb körül, már elkezdődött a fölséges épület romlása. 70-ben végleg összeomlott. Mohó lángok halálrafalták, a nép jajkiáltása keservesen tört az égnek a füstölgő romok fölött. Tűz, vér, durvaság és kétségbeesés még sohasem ülte orgiáit ilyen vadul, mint akkor, a hűtelen városban, Jeruzsálemben. Mikor a templom összedőlt, még a római hódító szemei is könnybelábbadva meredtek az emésztő lángokba.

A fáraók templomai, görögök és rómaiak templomai még ma is élnek romjaikban. Regék és mesék szövik körül. Pálmák, piniák és ciprusok becézgetik megrokkant tagjaikat s regélnek ősi, elmult napokról. Bájos szöszke fej öreg anyóka ölén — játszik a poézis az omladékon, romokon. Düledező falak között édes mosoly rebben.

Itt az idő forgószele mindent elsöpört a helyéről, egyetlen csonka oszlop sem marad a tovatünt pompa tanujaként.

Bús érzés száll meg. Még mindig nem tudom

elfordítani tekintetemet a holdsugaras templomtértől.

Látom az ősz patriarchát, Ábrahámot, fiacskáját, Izsákot hátán a rőzsekötteggel lassan ballagnak fel Moria hegyére. Látom Dávid király első oltára körül miként terjeng a füst, az áldozat füstje, miként keletkezik Salamon csodaépülete, melyet a nép úgy szeretett, mint a szemevilágát. Hallom Jeremiás próféta siralmait. Egyedül bolyong a templom romjai közt, míg Izrael gyermekei Babilon folyóinál ülnek és sírnak.

Felhőfoszlányok úszkálnak az éjjeli mennybolton s kísérteties árnyakat vetnek.

Kiderül. Fönt a zeniten áll az éj napja — csillagok táborában.

Látom, miként emelkedik új csodás épület Moria hegyén, Jehova aranyháza, nagyságban, fényben, pompában magát a salamoni templomot is felülmulja.

Emez Isten vára árnyékában virágzott egykoron Dávid királyi házának leánykája aranyos szűzi bájban, a «titkos értelmű rózsa» tiszta bimbója, Mária.

Ó, hányszor lépdelt a templom csarnokainak márványlépcsőin az Üdvözítő, hányszor csendült meg hangja a csarnokokban és tereken, majd szeliden és lágyan, mint a pásztorfurulya, majd élesen és komoran, mint a zivatar!

Nyugodtan rójja útját a hold.

Rémséges, velőtrázó jajkiáltásokat hallok. Tűz lobban ki a templomból! Az óriási épület s vele Izrael népe összeomlik. Újra meg újra szemem előtt áll a 70. esztendő borzadályos képe.

Majd látom, hogyan építik római kezek Jupiter és Vénus templomát. De alig épül, máris porrá és hamuvá mállik. — A jámbor Konstantin császár édesanyja,

Ilona kíséretében Jeruzsálembe vonul. A város minden halmán felragyog Krisztus keresztje — most elsőízben!

De csak alig egy kis időre! Véres karmokkal kapkod Izlám a kereszt felé. Moria sziklája fölött bűvös pompában emelkedik Omár mecsetje. Gúny- és szégyenjelül az igaz Isten házára odaát a Golgotán.

Ismét elrobog négyszáz esztendő.

Német harci mének dobogását hallom, frank kardok csattognak a templomtér körül. Az aranyos kereszt a kereszténység diadalénekével felszáll ismét a mozlim szikladóm tetejére. Azonban megint csak alig száz évre.

Újra engednie kell a keresztnek, félhold lesz az úr s ma is az a templomtéren és Jeruzsálem városán. Allah neve lebeg Jézus földje fölött s óráról-órára ezernyi minarétről hallatszik le ösvényeire.

Ilyen és hasonló gondolatok szálldogálnak a sajgó zarándokszívből, mint egykoron vérgőz és hamufelhő az agg Jeruzsálem sebzett szívéből, a megszentségtelenített templomból.

Megkérdem a csillagokat: hát mikor jön már egyszer a Szabadító s mikor száradnak fel Jeruzsálemnek, a vigasztalhatatlan özvegynek könnyei?

Igen, te istengyilkos! Szörnyen meg kell vezekelned gonoszságodért s az elvettetés bélyege nem vétetik el homlokodról!

Éjfél van. Hűvös szellő jár. Kabátom összehúzom, még egyszer körültekintek az éjben s nagyon búsan szállok le a tetőről.

Isten veled, Jeruzsálem! Nem feledlek el. Felemelted ugyan kezedet az Üdvözítő ellen. De, «Ó boldog bűn!» így kell nekem mint megváltottnak felkiáltanom és téged szentnek mondanom, mert az Üdvözítőnek véréből ittál!

10.

AMIRŐL AZ OLAJFÁK SUTTOGNAK

STEN veled szép aranyos nap! Ez volt az utolsó sor, amit naplómba írtam, egy csütörtökön Jeruzsálem sátrai alatt. Lassan, ünnepélyesen surrant át tollam a kékes papiron, mintha ősapa kezében élete egyik legboldogabb napját jegyezné fel. Az éjféli tizenkétóra ütése mint a visszafojtott fájdalom rezgett be hozzám s zárta le a hirtelen elmult napot.

Ablakomba tettem a piros getszemanii inmortelleket s néhány órára átengedtem magamat az éj álmodozásainak. Ezek újra kivittek oda, ahonnét jöttem: az Olajfák-hegyének sárgásbarna lankáira in montem olivarum. Ott éltem át azt a szép, aranyos napot.

Olajfák-hegye! Ezerszer hallottam nevedet s ezerszer csendültél meg lelkemben szent borzongással! Öröm és fájdalom csodás vegyülete hányszor töltötted meg angyali kezek készítette itallal szívem kelyhét.

Most végre láthatlak, szent talajodra léphetek!

Nincs árnyas, susogó erdő, nincsen csörgedező forrás, nincsenek árnyas fonadékok, bokrok, nincsenek zöld indák! A természet, mint haldokló aggastyán, sápadt orcákkal támaszkodik a vidékhez, terephez. Megtört, korhadt alakját vezeklőruhaként födi

az olajfalevelek szürke fátyola. Hajában a rózsák leszáradtak, kebléről a mirtus leesett. Magányos keselyű sikoltása a halálhörgése, gyér olajfák színtelen szürkesége életének utolsó lobogása. Csak a tavasz lehel orcáira enyhe pírt s szór ölébe kicsiny kosarakból füvet és virágot.

Valamikor virányos éden, vizek csörgedeztek benne, madárdaltól hangos, ma kopár ravatal, mérhetetlen szomorúság fekszik rajta! Mi maradt meg? Csak a ragyogó ég. Csak ő tud még az Olajfák-hegyének mosolygó ligeteiről, majorjairól, kertjeiről regélni.

S mégis! Az Olajfák-hegye, dacára minden halálos szomorúságának, valami különös bájos idill Jeruzsálem falai előtt, idill, pótolhatatlan kellemeit azonban csak a hívő tudja megérteni és átérezni. Az Üdvözítő maga vitte bele a költészet varázsát, mely ott minden követ, minden poros bogáncsot dicsfénnyel von be és szent áhitattal illatoz körül.

Szűk falikapun léptem be a Getszemáni kertbe. Sápadt szerzetesbarát, szelíd arcú és megnyerő, nyujtotta nehéz munkában elfáradt kezét s mosolyogva mondta: Isten hozta! Fakó arca, világosbarna ruhája, napégette sárga szalmakalapja, finom összhangban volt az Olajfák-hegyének pusztai szinezésével. Tekervényes, kavicsos ösvényeken vezetett a kert közepére.

Az ősi, sokszor megénekelt olajfák ott állnak körben. Ismét a gyermekkornak egyik boldog álma éledt fel, életet és alakot ölt magára. Mintha láttam volna már egyszer ezeket a fákat. Jó ezer év tekint alá fejükről s az ágaikban zizegő szél azt suttogja: «Őseink ismerték az Üdvözítőt».

A tiszteletreméltó, magas kortól meggörbült törzsek, nyilvánvalóan magukon hordják durva kezek, durva idők, durva viharok nyomait. Átlyuggatva, meghasogatva, össze-vissza repedezve és lenyúzva állanak ott, mint hajlott aggastyánok, dúcokra támasztva, kapcsokkal és láncokkal övezve. A nap szívükbe lát s a szél csontjaikat, velejüket átjárja, de még mindig zöldel és virágzik ölükben évről-évre fiatal élet s az ezüstös levelek ősz fürtök gyanánt simulnak ágaira és gallyaira. A jámbor testvér kedvenceinek választotta ezeket a fákat, babusgatja, ápolgatja, mintha gyermekei volnának. Semmi hivatatlan kéz ne merészeljen róla egy gallyat is letörni!

Nyolc fát számláltam össze: kicsiny, de drága maradványa az ősi bereknek, mely hajdan a cédronpataki majort körülzárta. Egy összeomlott szentélynek nyolc szétrepedezett oszlopa, közöttük terjengett egykoron csendes békességben Isten lehellete! Ez a béke mint aranyos ködfonál csüng még az ősi gallyakon s a merengő zarándok örömmel azon veszi magát észre, hogy körülfonogatták.

Ó, hányszor jött az Úr tanítványaival alkonyati órákban ebbe a csendes, hallgatag kerti magányba! Hányszor járt-kelt föl-alá az olajfakoronák árnyékában a csendes ösvényeken! Hányszor pihenhetett itt meg kedvesei körében a virágos pázsiton, mohás köveken, avagy egy forrás szélén, midőn az ormokon pihenni tért a nap! Ő is örült bizonyára e fáknak, kivált ha az esti szél csendesen megrezdítette leveleit.

Ide jertek költők és festők, itt lel fantáziátok szent indításokat és ne feledjétek el a tollat és ecsetet jó mélyen megmártani az Olajfák-hegye

költészetének isteni átszellemült csillogásában. Ám a természettől elrabolták a kedves vadont, mely egykoron zöldaranyos mese gyanánt fonogatta körül a Megváltó alakját. A ligetből szerény kertecske lett. Falak környezik, drótfonatok futnak körülötte. Meg kellett védeni a földnek e kicsinyke darabját goromba, vandál kezektől.

Jámbor szerzetesek még többet is tettek. Örök tavasz mosolyog ezer virágszemből felénk. Anemonák, violák, mályvák, passziflórák fakadnak az agg olajfák körül, rozmarinnal szegélyezett csillagokban és köröndökben. Az élénk szinpompából tüzesen villog ki egy piciny vérpiros virág, olyan mint a karbunkulus. Finom inmortell, Krisztus vérének nevezik.

— Mikor az Úr homlokáról a vér a földre harmatozott, akkor fakadtak a piros virágocskák a nedves homokból — adja hírül a jámbor testvér.

Mint csengő gyermekhangok szövődnek bele az olajfák tompa, szomorú hangjai közé. Mély, fájó sóhaj gyanánt rezdűlnek a falevelek a csúcsokon, harangoznak a virágkelyhek. Fa és virág még amaz éjjelre gondolnak, mikor az Úr utoljára időzött közöttük, kimondhatatlan szomorúságban.

Köszönöm, kedves, édes kert! Háromszor kopogtam kapudon és háromszor ittam költészeted tiszta, ezüstcsillogású forrásából.

Búcsúzásul a kedves barna testvér rozmarinból, inmortellből és olajágból bokrétát kötött s látta, hogyan távozom könnyes szemmel.

«Előre ment egy kődobásnyira»

A haláltusa barlangjában.

Titokzatos homály, feketésszürke, mint a szikla,

fogadott. Az a kis sugárkéve, mely felülről egy repedésen aláhullott és bűbájos utakon révedezett a barlangban, csak még jobban növelte a halálosan bús barlangi hangulatot.

Teljesen egyedül voltam a zord sziklaüregben. A testvér, finom lélekbúvár és költői szív, eltávozott s ez abban az órában, azon a helyen, nagy kedvesség és gyengédség volt tőle.

«Hic factus est sudor eius sicut guttae sanguinis decurrentis in terram». (Itt lőn az ő verejtéke, mint a földrehulló vérnek csöppjei), így olvastam a lámpafénynél fehér márványlapon s némán, lehelletszerűen előttem állott a vértizzadó Üdvözítő.

Csalódás volt? Vagy igazság, alkonyrajzolta lidércfény? Majdnem kételkedtem a fantázia csodás játékán. Úgy éreztem, mintha a tanítványokat kellene hívnom, segítsenek a szegény nyomorulton.

Jaj, hogyan görnyed fetrengve! Jaj, hogy remeg, reszketve borzad, nyög és sóhajtozik! Most a földre rogyik! Homloka a sziklán pihen, kezeit összekuszált hajábaássa! Ismét felemelkedik! S ime. Mi fénylik homlokán, mi csüng fürtjein, mi csöppen a földre, mint rubint? Ó borzalom! A haláltusa megnyitotta ereit, vér csöpög belőlük, forró vér s mint sistergő láva gördül le sápadt orcáiról. A sziklák köröskörül látják, hogyan hull alá a homokba! Megint összeesik! Borzad a kereszttől, fáj az emberek hálátlansága, a világ bűnei, oly sok milliónak vaksága és örök halála, mint hegyek nehezednek vállaira.

Künn reszketnek a csillagok, panaszkodnak az olajfák, siránkoznak a madarak, zokognak a virágok. Ijedten, zúgva-csobogva rohannak tova a Cedron

hullámai s az éj fátyolos, selymes szemekkel vigasztalanul néz a barlangba. Csak a tanítványok alusznak és nem hallják Uruk rimánkodó kiáltásait.

Bent pedig ujra összeszedi magát a Megváltó, kezeit tördeli, mint a haldokló hős a harcmezőn! Felkiált az égre! S ime fényesség lőn a barlangban. Isten vigasztaló angyala közeledik, de nem veszi el a szenvedés kelyhét. De Ő, ó csodák-csodája, feláll, erős mint egy hős, rettenthetetlen, mint az oroszlán!

Így viaskodott az ember Krisztusban s így győzött.

De minő zörgés-csörtetés csörren kint az éjben? Mi tipródik üvöltve a Cedron hídján? Lámpák fénye révedez a fákon át, a barlang sötétjébe! — Közeledik az áruló!

Az Istenember kilép a barlangból. Az áruló tanítvány csókja kigyómarásként égeti, perzseli ajkait. «Én vagyok» csendül szava az éjen át, mint diadalkiáltás gyanánt s földrezuhan a poroszló hada.

Ő azonban, ki előtt angyalok légiói lángoló karddal hódolnak, odanyujtja kezét, megkötözteti magát. Rablóként cipelik a Cedronon át, a városba föl s az olajfák — kedvencei — szomorúan tekintenek utána.

Sohase látott a világ ilyen lelkitusát, ilyen megrázó tragikumot!

Mindez elvonult szemeim előtt. Mint hatalmas hullámok ostromolták az imádatos fájdalommal telt érzelmek szívem kapuit s ellenállhatatlan erővel térdre kényszerítettek.

Itt gyötrődött borzalmas halálfélelemben; itt, pontosan itt, ahol térdelek. Ezen a sziklán hangzott

el nyögése s mint tömjénfüst szállt fel az égre forró lehellete a hideg falakon! Ide tette szent fejét, itt gőzölgött szent vére a szikla porában.

*

Nekem is, mint ezer másnak, nagyon nehezemre esett a Getszemáni szent barlangtól való búcsúzás.

Felkapaszkodtam az Olajfák-hegyére, fönt meglátogattam szentélyeit, élveztem a szent város fölséges panorámáját, mely egykor, teljes fényben ragyogva, az Úr szemeit magát is elbűvölte.

Hamar tűntek az órák.

A nap utolsó fénysugára ringott a lejtőn, mindig halkabban és messzebbről hangzott egy párszor furulyája és Sion fölött tisztán ragyogott már az esti csillag.

Hazamentem.

Az olajfalombok suttogva mondogatták utánam: Ne feledd el Getszemánét!

11.

AHOL AZ ÚR JÁSZOLA ÁLLOTT

ARÁCSONY! Aranyos, kedves, szent karácsony! Fenyőillat, aranycsillogás, gyertyafény susognak az angyali karokkal, békét hintve az egész világra.

Boldog szivek, nevető szemek, örömkönnyek, szerető szavak, boldog énekek, gyönyörteljes álmok, ezek azok az aranyos ajándékok, melyekkel a karácsonyi angyal szárnyalibbenése megajándékozza a békét szomjazó földet s odaakasztja a szive közepébe azt a kedves ősi képet, mely mennyei varázszsal leng körül és szent borzongást csepegtet a lelkünkbe. Ez a kép annak a düledező istállónak a képe: az aranyos kis Gyermekkel és az angyali édes Anyával.

Ilyen belsőséges karácsonyi hangulatba esett a lelkem, midőn végre a pásztorokkal azt mondhattam: «menjünk sietve Betlehembe!» lássuk, hol állott az Üdvözítő jászola.

Estefelé volt, mikor Jeruzsálemben hűséges, hosszúfülű állatkámra felültem, hogy abba a városkába zarándokoljak, mely páratlan kellemben, bájosságban vésődött a keresztény lélekbe. Betlehembe, a szeretet és béke városába, az üdvösség városába léphetek két óra mulva.

Fenkölt érzelmekkel lovagoltam teljesen egyedül a poros úton. Langyos esti szellő játszott örömtől kipirult, égő orcámon. A rózsafűzér önkéntelenül pergett ajkaimról s szívemben mély visszhangra talált. Hiszen ahhoz a helyhez közeledem, melyben legvigasztalóbb, legkedvesebb titok történt csodák tengerében.

Juhnyájak, előttük éneklő pásztorokkal, erősen megrakott tevék, csengetyűs szamarak, majd megint egy beduin magasra tartott lándzsával, puskával vonult el mellettem, de nem tudták megzavarni álmodozásomat.

Gondolataim kétezer esztendővel hátrább szálottak. Akkor vonult itten egy szent pár, ezen az úton, hideg téli estén. Szegényes ruhában, de illedelmesen és szent félelemmel telve mendegélt imádkozva. Senki sem figyelt a tompabotú és porosköpenyű férfira. Senki sem tisztelte a gyenge, szerény asszonyt, aki fáradtan és elcsigázva, drága édes teherrel szíve alatt, vonult az út szélén. Elutasították az ajtókról, kemény szavakkal félretolták őket s szerény üdvözletüket gúnnyal, megvetéssel viszonozták. Pedig az angyali tisztaságú nő a legdicsőbb vala minden asszonyok között és nem látott halandó szem nálánál szebb képet s a gyermek, kit méhének tabernakulumában hord, Isten egyszülött Fia vala!

Ki a világot hordja és ujjaival az ég téreit méri, ő, aki előtt a csillagok gigantikus fényörvényben ropják táncaikat, akinek az orkánok zengenek mennydörgő hymnuszokat, kinek intésére megrepednek a teremtés oszlopai és meghajtják fejeiket a jégmezők, Őt, aki a világ építőmestere, nem ismerik, eltaszítják! Szerényen visszavonul a kevély emberek elől,

akiket pedig ő alkota porból s az anyaméh rejtekében, mint rabszolga, utat készít nekik.

Nemsokára elérkeztem a szent és tiszteletreméltó úton, mely szeliden hullámosan kanyarodik délre, a magaslatra. Világoszöld pázsitból, mint dacos, mogorva lovagvár, pillant felém az Illés-kolostor, sötét, viharedzett quaderköveivel. De tovább mentem.

S íme egyszerre előttem fekszik Betlehem teljes szépségében. Mintha angyalok varázsolták volna két domb oldalára, úgy merül fel a városka fehér falaival, mint virágos, balzsamillatos éden az átokverte Judea talajából. Enyelgő esti szél ringatja az olajfákat, gránátokat, fügéket pálmák és szőlőindák között.

A leáldozó nap utolsó csókját adja a völgyek ölén ülő szerelmesének, szinte piros rózsákat szór bölcsőjébe és kiterjeszti szárnyait mint lángbaldachint a szentély felett.

Úgy éreztem, mintha a rég elzárt, porlepte függöny, mely ifjúságom álmait takarta, egy csapásra szétlibbent volna. Hányszor csodáltam meg gyermekkoromban a jászolban Betlehemet, szikláival, barlangjaival, zöld mezejével, gondosan körülkerített utcácskáival, legelő juhaival, ujjongó pásztoraival. A viharvert faalkotmányt olajfák és pálmák árnyékában, szalmatetővel és felette pirosarcú angyalkákkal vakító fehér ruhában. Hát aztán még bent az istállóban — majd kinéztem a szemeimet — az isteni gyermek a szalmára téve, mellette az istenanya, aki a kis gyermeke édes szemeit nem tudta eleget nézni és szent József összetett kezekkel!

Minden olyan bájos és gyermekdeden egyszerű volt. Ami szépet a nép fantáziája el tudott gon-

dolni és ki tudott találni, mindennek ott kellett lenni méltó helyén a jászol körül.

Most azonban szemeim először estek az igazi Betlehemre, sok gyermeklélek megálmodott édenére. Mindig hangosabban vert a szívem, mindig jobban tüzelt az arcom, mindig közelebb jutottam a célhoz.

Ráchel sírja mellett vitt el az utam. Itt adott életet a nemes ősanya a tizenkettedik gyermeknek, maga pedig itthagyta életét. «Eltemették — mondja Mózes — az Efrata felé vezető úton, melyet Betlehemnek mondanak.»

Már késő este volt. A hold a közeli moabita hegyek felett szállt fel s tejfehér sugárkévéit a lapos tetők és alkonyodó kertek fölé vetette s ezüstjével tornyot és falakat körülárasztotta. Csendes béke honolt a házakon és utakon. Ilyen ünnepélyes órában lovagoltam be Betlehembe.

Zörgettem a ferenciek ajtaján és fáradt szamarammal együtt vendégszerető fogadtatásra találtam. «Még vala hely a szálláson.» S ezen az éjjelen én voltam az egyetlen idegen Betlehemben s így az egész katolikus világot egyedül képviseltem Üdvözítőnk jászolánál.

Éjfél a kolostor terraszán! Egy német testvér mellett üldögélve a tetőn, egy mennyország boldogságával a szívemben tekintettem ki a nyájas éjbe.

Nem felejtem el ezt az éjjelt, amíg élek.

Holdfénybe merülve szunnyad a városka, mint az álmodó ártatlanság a csillagsátor alatt. Betlehemben gyüjtögetett egykor a szorgalmas cseléd, Ruth, Booz földjén kalászokat, ez az a hely, ahol Dávid a birkákat őrizte és dalolt lantját pengetve: Betle-

hem az a hely, ahol — ó mily édes erre gondolni — a világ Üdvözítője született!

Éjfélt üt. Felkelünk, a születés helyén levő barlang felé nézünk és elénekeljük a kedves öreg éneket: «Stille Nacht!» Nem tudom leírni, mi vonult át lelkemen, mikor ez a kedves hazai melódia ilyen messzeségben, ilyen szent közelségben, ilyen csendes magányban úgy belevette magát hangosan dobogó szívembe! A boldog emlékezés gyermekkorom napjaira, hitével, ártatlanságával, mintegy sóhaj száll át a lelkemen s a hold egy könnyet látott szemében. Hálás pillantást vetettem az égre, ahol a lángoló csillagkórus az igaz Istennek énekli dalát és bemegyünk pihenni egy-két órácskát.

Korán reggel vágyaim céljánál vagyok! Egy testvérrel leszállottam a néhány lépcsőn és egyedül voltam a barlangban. Áhítatos csönd honol a vörös selyemdamaszttal bevont sziklafalak között, mely egykor mint tabernakulum a legszentebbet zárta magába s melynek zord, repedezett falai először pillantották meg a világ üdvösségét.

Előttem fekszik márványba vésve egy ezüst csillag. A barátságosan sercegő lámpa finom világa reszket felette és olvastatja velem e szavakat: Hic de Virgine Maria Jesus Christus natus est. «Itt született szűz Máriától Jézus Krisztus».

Szívem dobogása az öröm taktusává változott, szinte visszhangzott keblemben és zarándokajkaim végtelen boldogsággal csókolták meg azt az ezüst csillagot, ahol a Jézus szó állott.

Ott térdeltem hát a megszentelt helyen, ahova annyi ezren zarándokoltak már nagy áhítattal s ahova oly sok millió vágyik forró szeretettel.

Itt szülte a gyenge názáreti Szüzecske Istenfiát, a népek várakozását és vágyát. Itt feküdt a gyermek becéző angyaloktól körülvéve a jászolban, itt imádta szűz Mária és szent József kimondhatatlan gyönyörűséggel ölelve Őt s itt csendültek meg a jámbor pásztorok dalai, énekei. Itt áldozta a három napkeleti bölcs értékes ajándékát. A szent emlékek egyik hulláma kergette a másikat és zajlottak egymásután boldog szívemben.

A bölcső, mely itt állott, a kereszténység bölcsője lett. Innét áradt szét az örömhír az egész világra, hogy üdvöt hozzon a szegény emberre. Betlehem neve azóta minden gyermek ajkán él. Ha édesanyánk, tisztelendő uraink Betlehemről beszéltek, szinte féltünk, hogy szívecskénk megreped, elolvad.

A nagyvilág pedig nem törődött a kis gyermek születésével Betlehemben. A római császárvárosban a saturnáliák ünnepe még nem tellett le. Még zajlott a lármás élet utakon, utcákon, tereken, csarnokokban és kertekben, fürdőkben és palotákban. Mindenki szabadnak érezte magát és a gyönyör mámorában hevert, hadonászott bokrétával a kezében, gyürött rózsákkal a hajában. A cézártól kezdve a legutolsó rabszolgáig és piszkos tiberisi halászig. Mint minden évben, a virágok és balzsamillatok ünnepe volt, táncok és lantok, dáridók és fékezetlen élvezetek ünnepe. Óriási szurkosbográcsok vetették fényüket a márvány templomtetőkről és a bálványkoszorús oszlopcsarnokok párkányzatairól a csillagos, tiszta égre. Az üstökből az áldozati füst lassan és ünnepélyesen szállt a babér és ciprusok tetejére, míg csak az alabástrom fehérségű bálványszobrokat cirógatva el nem vesztek az éjben.

A tömeg kábító zajongása közepette halad az istenített imperátor a Via triumfálison végig a Kapitoliumhoz, hogy a húsvéti lángok fényénél a konzulok között fogadja a nép imáját és áldozatát.

Te kis fiúcska betlehemi édesanyáddal, egyszerű pásztoraiddal együtt, reszkess az ember mindenhatóságától, kinek jogara és kardja előtt a népek hódolnak!

A fiúcska pedig, Isten egyszülött fia, nem remegett.

Odaát keleten egy csillag lobbant föl, ragyogása halálthozólag átcsillog a tiberisparti városba és bálványszobros ligeteire. Fénye vihar, villám, pusztulás vala.

Az istenek meghaltak, az imperátorok birodalma összeroppant s a kapitolium por- és hamuvá lett.

A betlehemi világura pedig győzelmesen vonult a kereszt lobogójával a világ minden határaira.

Ilyen és hasonló gondolatok mint aranylevelek susogása csengenek át szíven és kedélyen, a zarándok szívén és lelkén a barlang alkonyati homályában.

Áldott legyen a nap, mely láttatta velem Betlehemet! ezerszer áldott legyen az óra, melyet ebben az áldott barlangban tölthettem!

A jámbor testvér elbeszélését, hogy sok zarándokot hallott már zokogni csendesen majd hangosan, elhiszem egyetlen szavára. Igen, hány forró könny fakadt ama mély titok megfontolására, mely itt történt, hány könny nedvesítette e szent hely padlóját!

Nehéz szívvel búcsúztam a betlehemi istállótól.

*

Még mindig megrezdül szívemben annak a szent helynek a költészete, amellyel Isten gondviselése azt a szerény helyet körülvette, mely tele tüdővel, nagy lélekzettel szívott magába e paradicsomi kellem és kedvesség forrásaiból.

Hát még karácsonykor! Ilyenkor mint illatos virágcsokor vagy folyondár át- meg átkarolja lelkemet Betlehem varázsa, szívem szekrényében a boldogság és béke legtisztább aranyát aggatja és úgy rávilágít életem éjszakájába, mint egy túlvilági szebb világ csillagüdvözlete!

12.

KÉK SZEM A HALÁLFEJEN

Elmultak azok az idők, amikor a Holt-tengerhez való lovaglás a zarándokokat félelemmel és rettegéssel töltötte el. Mindazonáltal hallani néha napjainkban is rablótámadásokról, hirtelen rajtaütésekről, amelyeket beduin törzsek el-elkövetnek.

Egyébiránt egy-egy ilyen jerichói utazás veszélyessége inkább csak szóbeszéd, mint valóság. Sőt akárhány zarándok, aki ezt az ártatlan kirándulást egy-egy nyugati népvándorlás oltalma alatt merészelte csak, legalább is Kongókutatójának véli magát s odahaza csodákat mesél a hősiességéről. Én bizony még a revolveremet is otthon hagytam és helyette inkább néhány iskátulya cigarettával fegyverkeztem fel, hogy esetleges pusztai «szegénylegényeket» ilyenféle illatos adományokkal félrevezessek.

S emellett így számítottam: a beduin finom, gyengédérzelmű ember, először csak rablásra gondol és csak ha mindenhogyan szükséges, akkor gyilkol. Ha kirabol, az egész tréfa a szamárral együtt legföljebb 50 frankba kerül, minek ide mindjárt revolver, vagy pisztolylövés? Ha pedig harcra kerül a sor, tizszer is halomra lőnek engem ezek a mokány, puskával a világra jött fickók, mielőtt én egyáltalában a lövésre

gondolhatnék. Ráadásul pedig senkinek sem ajánlom, hogy hűséges kisérőmet megtámadja.

Az osztrák-magyar vendégház igazgatójának szerencsekivánataival ültem fel a szamárra s az állig fegyverben mellettem gyalogoló Hasszán Ali — vad, büszke, tüzes tekintetű arab — őrizete alatt kocogtam ki a Szent István-kapun. A Getszemáni kert mellett haladtunk el, föl az Olajfák hegyének dombjára s rövidesen elértük Bethania falucskát, olajfák és gránátok koszoruzta idillikus kis helyet. Lelkemben felelevenedtek azok az emlékek, mikor Jézus a három testvér házacskájában tartózkodott.

Meredek, tekervényes utak vezetnek le lassan Wadi el-Hod-hoz, az ú.n. apostolok kútjához, Jeruzsálem és Jericho közt az egyetlen forráshoz. Ugyan hányszor időzhetett itt az Üdvözítő tanítványaival pihenve, enyhületet keresve!

Fátlan, bokornélküli dombok között, melyeken tevék és juhok civódnak a sovány bojtorjánokért, sompolyog tovább a sápadt út pusztán, elhagyottan.

De nini, közepén egy fekete pont! — Mindig közelebb és közelebb jutunk. A pont megnyulik, lába lesz, farka is, feje is lesz, végül is szememnek és orromnak mint régkimult csacsi prezentálja magát.

Miért is ne? Hát hiszen keleten vagyunk! Félig összerágva, csupasz bordákkal, legyek felhőitől körülzümmögve, fekszik félig megsülve a forró nap tüzében. Hát hiszen minden jól van! De, hogy az én szamaram olyan hidegvérrel lépett át hosszúfülű kimult testvére tetemén, azt nem tudom felfogni.

Két órai lovaglás után megérkezünk Khan el Hadrurba, magányosan álló téglakunyhó, vad, barátságtalan vidéken. Ideteszi a hagyomány az irgalmas

szamaritánus példabeszédjét, miért is a korcsmáros ezt a becsületes címet ki is teszi a cégére. De meg is érdemelte, mert nagyon irgalmas szeretettel hatalmasan könnyített erszényemen.

Rövid pihenő után a félelmetes «Vérdombon» át lovagoltunk. Ez jó néhány rablókalandot tudna elbeszélni, le egészen Wadi el-Kelt-ig. Igazi nyaktörő túra! Hasszán Ali, kinek pompás alakját és festői öltözetét titkon sokszor meg-megcsodáltam, már kétszer is elesett. Nemsokára én kerültem sorra és becsülettel átestem súlyos gondolatokkal terhelt csacsim fején, mintha úszásból vennénk leckét porban és homokban.

Hát ez azután Hasszán Alinak mégis csak sok volt. Inkább ő maga zuhant volna le a legmagasabb falról, minthogy egyik csacsijával — az ő csacsijai világhírűek voltak — ilyen szégyent megérjen. Mert hát bizony így félt — hogy megrövidül a baksis. Azonnal leszállt, Allaht hívta segítségül, fölemelt és egyenesen becézve szabadított meg a sok portól. Mikor pedig azt látta, hogy kezeimből vér serkedezik, teljesen nekibúsult. Fogta, szájához emelte és kedveskedve fujdogálta, mint hajdanában édesanyám tette gyermekkoromban kis kacsóimon. Mikor azonban herkulesi vállait szelíden megveregettem, megnyugodott aggodalmas lelke.

A Kelt-völgy. Sivatagi vadon telve félelmetes vadsággal. Se fa, se bokor. Szikla szikla hátán. Ehhez tapad a Joachim klastrom majdnem megközelíthetetlen remeteségben és pusztaságban. Világból elfutott szerzetesek igazi sziklakoporsója.

A szakadékot nemsokára elhagytuk. Ismét megkönnyebbültem lélekzettem fel, de nem a sziklakoporsó miatt, hanem inkább a csacsim miatt. Őseitől

öröklött tempója szerint ugyanis pontosan a falnélküli út szélén, legszélrül, lépkedett, úgy hogy ballábam toronymagasságu örvény fölött lóbálódott.

Ismételten meg-megpillantottam a sziklakapukon át a Holt-tenger kékes víztükrét, csalóka közelségben. Még egy hirtelen kanyarodás az úton és — pompás zöld, az alkonyodó nap aranysugaraiban megdicsőülve, gyönyörködtette szemeimet. A buja Jordán völgye a pálmák városával, Jerichóval!

Ali oldalán nemsokára belovagoltam. Magasra röppent költői hangulatom. Ali a szamáron egészen biztosan nagyon szép kép lett volna ebben az esti magasztos környezetben. Kár, hogy festő nem látta!

Jerichóban egy kínos éjt töltöttem. Gyilkos forróság — kérem 400 méter a tengerszine alatt! — ülte meg a teljes szélcsendben levő Jerichót. Éneklő moszkitók, üvöltő és fogcsikorgató sakálok és kutyák, álmodó szamarak és tevék gondoskodtak fényes hangversenyekkel, természetesen szünetek és pianok nélkül — az enyhítő nyugalomról.

Éjféltájban hotelem verandájára menekültem, hogy a szűk szobácskámban végkép el ne tikkadjak. «Un calore come nell' inferno; pokoli hőség!» kiáltotta jókor hajnalban, röviden és velősen a háziszolga, egy szudáni néger, mikor félholtan a csupasz deszkákon fekve talált. Súlyos tanuság a kiállott hőség mellett! Ha ez a fekete szudáni is már a pokolból hozza a hasonlatait, honnan hozzam én, észak fia?

Az első derengéskor Ali és én a Holt-tenger felé lovagoltunk. A növényzet lassankint elfogyott. Poros bokrokon át, homokbuckák fölött és kalandos formájú agyagdombokon, mint bársonyon át ugrándozott a két csacsi. A legkülönlegesebb színű madarak

röpdöstek a reggeli légben, melyben ép az első napsugár rezgett. Majdnem kétórai lovagolás után a Holt-tenger partján állottam.

A Holt-tenger! Borzalom tengere. Kénkő és tüzet ittak egykor habjaid s nevető arcodat Isten lángostora érte. Hol vannak most virágzó városaid? Paradicsomod, virányos réteid, pálmák, balzsamcserjék? Isten haragja lángolt végig bűnmeződön s eltemetett a föld mélyébe, melyre te, borzalom tengere, hullámaidat szemfödélként borítottad!

A Holt-tenger! Brr! Kénkőszag, pestises levegő, vízbehulló madarak, halálcsirák s ahogy a többi szörnyű dolgokat hívják, amit mind a Holt-tenger homlokára kötöznek. Egy fölséges alpesi tó fekszik előttem, violaszínű hegyormok koszorújában. De ez azután minden, abból a szép kék szemből a halálfejen, ahogyan az arab ezeket a hullámokat megénekli.

Halálos magány veszi körül partjait s elűzve minden élet. Nincs hal a vízben, nincs madár a hullámok fölött, nincsenek fák a partjain. Csak egy magányos sajka himbálódzik habjain, rá egy arab, aki számtalan szárnyas őrzője is egyszersmind, vigyáz. Annak a jele, hogy a halálcsirákat nem kell olyan komolyan venni. A szárnyasok valószínű éhes túristák és zarándokok érdekében tengetik földi létüket.

Természetesen leszálltam a sós habokba egy kis reggeli fürdőre. De alig nedvesítettem meg a szamárról való esés következtében megsebzett kezeimet a végzetes sós vizzel, máris kijöttem a vízből. Azt hittem, tűz ég a kezemen. Ezért azután Alival és a sajka őrével belementem a tengerbe, a «Sul mare lucica» dallamaival, de nem az édes Nápolyra gondoltam. Két órai tartózkodás után észak-

keletre mentünk a Jordánhoz, melyet most másodszor üdvözölhettem. A legbujább természet, amilyet csak Indiában kereshettem, pompázik partjain.

Holt-tenger — Jordán, halál és élet a természetben oly szorosan vannak együtt! Sőt mi több, a Jordán habjai annak a lábát csókolgatták körül, aki azért jött, hogy örökéletet osszon. Mélységes megindulással pillantottam a folyamok eme legszentebbikébe a keresztelés helyén s egy kis vizet merítettem belőle.

Dél felé ismét Jerichóba érkeztünk. Kissé megerősítve magunkat, az Elizeus-forráshoz lovagoltunk. A tiszta, halakban gazdag kutacskát nagyon dicsérik a zarándokok és benszülöttek egyaránt s mint a vízszegény Palesztina egyik legnagyobb látványosságát mutogatják. Szivesen oltottam volna égető szomjúságomat, de egy kutya hullája, melynek farka csúcsa a forrásban fürdött, megtanított vágyaimat fékezni.

Nem messze emelkedik a forrástól Quarantania hegye. Jézus megkisértésének hagyományos helye. Borzalmas, világtól távoli barlangban egy lámpa ég ebben a hegyi vadonban, a közeli klastrom egyik szerzetese őrzi; belevilágít a csendes éjbe. Itt mutatják azt a helyet, ahol az Úr visszavonultságában bőjtölt és a kisértő hozzá közeledett. Valaha a rémisztő falak e hegyekben jámbor remeték imádságaitól, sóhajaitól visszhangzottak, kik itt élték le szigorú vezeklő életüket.

Dzsebel Karantel lábainál elragadó kilátás a jerichói mezőségre és zöldelő Jordán-völgyre. Ma azonban már nem látod a jerichói pálmaváros paradicsomát, melyet egykoron a haldokló Mózes Nebo hegyéről szemlélt, nem látod azt a balzsam- és rózsaillatos várost, melyet hajdan Kleopatra Antonius kezeiből

kapott, sem azt a virágzó oázist a puszta peremén, melyet Heródes palotái ékesítettek.

Lezüllött falu a mai Jericho, egykori dicsőségéből csak a neve maradt meg. Felséges azonban a délvidék flórája, mely nyomorúságos viskóit és sátrait környezi.

Jerichói rózsákkal, szodomai almákkal, aszfaltkövekkel, Jordán és Holt-tenger vízzel, megrakodva lovagoltam vissza Jeruzsálembe, ahová jó későn érkeztem, anélkül, hogy rablók kezeibe estem volna.

13.

NYILJ MEG FÖLD A NÉPEKNEK!

EZEK A BÜSZKE szavak állanak amaz óriási emlék talapzatán, mely a portsaidi roppant hullámtörőn emelkedik. Hatalmas négyszögű köveken áll a Suez-csatorna geniális lángeszű megteremtője, a francia Lesseps Ferdinand. Az emlékmű előtt állva s e szavakat olvasva, csodálattal telt meg a lelkem, mint mikor a barcellonai öbölben a Kolumbus-emlék előtt állottam. Egy ember parancsolt a földnek s az engedelmeskedett! Tisztelettel siklottak szemeim a hatalmas, dicső alakon fel és le, méregették az erős jobbot, mely keményen ökölbe szorulva, mint a megtestesült teremtő parancs mutat a megteremtett viziútra. A tenger tombolt s körülnyaldosta a talapzatot és oly parányivá tett; de kicsinnyé tett ez az ércbeöntött emberalak is.

Az érc szinte él, minden erében energia mozdul, szemeiből győzelmes pillantások villámlanak, nem ismer veszélyt s nem tud balsikert, homloka és ajka minden vonalán nagy elme és határozottság ül. Ritkán kapott meg emlék ennyire, mint a Port Said molóján álló Lesseps-emlék. Neki hódol a tengerara habjainak tömjénével és zúgó choralisban énekli dicshimnuszát.

De Lesseps is aratott olyan tisztességet és dicső-

séget óriási munkájáért, mint kevés ember a földön. Fejedelmi koronák hajoltak meg előtte, tudósok nyujtották jobbjaikat, diplomaták és kozmopoliták világmegváltóként tisztelték, dollárkirályok babérkoszorút tettek lábaihoz, költők és szónokok a tettek és eszmék férfiaként ünnepelték. Lesseps neve szájról-szájra, ujságról-ujságra röppent, végül is meglelte érdemének pusztíthatatlan emlékkövét a történelem évkönyveiben.

Élete alkonyán azonban, mint annyi nagy embernek, Lessepsnek is át kellett mennie a csalódások sötét kapuján. Csak a halál mentette meg a börtöntől, melyre a Panama-pörben ítélték. Az utókor azonban a mélyen sértett megtört férfiú sírjába visszatette a becsületét. A porsaidi vizek emlékműve majdnem óráról-órára fogadja a hála babérlombjait, melyeket a nemzetek tisztelettel raknak az emberiség nagy jótevőjének homlokára. Az amerikai a piramisokhoz zarándokolva, a japán, aki a kulturával agyonboldogított Európát felkeresi, csak úgy, mint a déli tengerek arannyal megrakott kereskedője, odafordítja tekintetét az óriási oszlopra és csodálattal időz az erőlángész előtt, aki ezt a bátor viziutat megépítette és a problémát, melyet az emberiség évezredeken át hiába bogozgatott, győzelmesen megoldotta.

Suez-csatorna![1] Ez a csengő szó a szellemi erőnek, pénznek, emberi verejtéknek óriási összegét

[1] A csatorna 160 km hosszú — 10 km-rel több, mint Budapesttől Győr — s a víztükre átlag 100 méteres. A távoli Keletre való utazás 40 nappal megrövidült Triesztől a régi kinai úthoz mérten, mely a veszedelmes Jóremény-fok felé vezetett. Csatornaadó személyenkint 10 frank. Nagy gőzösök utazási ideje átlag 16 vagy 20 óra.

jelenti, de viszont az áldás és jólét határtalan teljességét is a földdel viaskodó emberiségnek. Persze, nem szeretnék annyira józan és száraz lenni, hogy az olvasók figyelmét a Suez-papirok boldog birtokosaira tereljem, kiknek a csatorna alighanem a csengő áldás soha ki nem apadó forrását jelenti.

1859 április 25-én a világ minden nemzete zászlóinak lobogása mellett történt az első ásódöfés. Ünnepélyes komolyságban és látható megindultsággal ismételte meg minden munkás. Minő gondolatok s minő sejtelmek, minő remények rezdültek meg a bátor francia szívében! Ama naptól fogva Lesseps mérnök és hivatalnok-kara a munkának valóságos forgetegében állott.

A teremtő elme ellen a technikai, pénzbeli, politikai és diplomáciai nehézségek szörnyetegei ágaskodtak. Mint hajdan Kolumbus, a bátor tengeri hős, a lázadó matrózokkal szemben a nyilt Oceánon, úgy állott a lelkirokon Lesseps a rosszindulatú emberekkel szemben rendíthetetlenül, félelem nélkül s egy atléta nyugalmával és győzelmi öntudatával irányított, a sors minden fonalát kezében tartva, a remélt cél felé.

Lesseps lenyűgöző föllépésű, gyújtó szónok volt. Meggyőző hangja majd Párisban, majd Konstantinápolyban, majd a Themzénél, majd a Nilusnál harsant fel. Lelkesítette a népet, megnyerte a pénzemberek bizalmát, meghódította a koronás főket és magas diplomatákat, belső barátságot kötött a khedivével, megnyerte őt magának és terveinek, melyeket szikrázó szelleme képviselt, az egész művelt világ rokonérzését.

Lángeszű eszmeterjesztésének óriási eredménye a

fényesen megúszott nehézségek után: a «Nemzetközi Suez-csatorna társaság» megalapítása volt, kerek 500 millió frankkal a nagy eszme oltárán.

A legerősebb ellenszél Angliából fújt, mely Indiáért való aggódó gondoskodásában a hatalmas francia terveire csak irígy szemmel nézhetett. Ám Lesseps értette vitorláit csodálatos mesterséggel kormányozni és szél ellen utazni. De minő gúnyja a sorsnak! A ravasz brit, hajdan a leghevesebb ellensége a csatorna eszméjének, máma ura az egész suezi útnak, Herkules oszlopaitól Bab el Mandeb piros bérceiig!

Hogy mennyi verejték csöppent a trópusi nap hevében, gondolja el az olvasó. Képzeljen egy 25.000 főnyi munkássereget, akik éjjel-nappal 18.000 tevével hűséges szövetségben, szentelték karjuk erejét Lesseps nagy művének a földnyelv homoksivatagjában. Ha nem is érezték ezek a munkások II. Ramzesz ostorát a hátukon, valószínű, hogy sokat a szükség ostora kergetett e sanyarú kenyérre.

A kemény és őrlő munka eme hőseinek, kik közül oly sokan maradtak az elemekkel való csata mezején megsiratatlanul távol a hazától, nem állított az utókor emléket, nem szentelt nekik babért, neveik nem állnak a történelemnek egyetlen lapján sem, a csatorna azonban, kezük műve, munkájuk örök emlékköve lőn s ameddig hullámok zúgnak az elpusztíthatatlan kőgátak között, a csatornában utazó vándor meg fog emlékezni arról az áldozatról, melyet vérrel és izzadtsággal hoztak meg.

1869 novemberében készen állott az óriási munka. Kelet és Nyugat választófala ledőlt. A két tenger egymás keblére borult és az ujjongó hullámok menny-

dörgése közepette üdvözölték egymást. A népek kapuja megnyílott.

November 18-án kezdődött az ünnepek sorozata olyan pompával, aminőt a világ ritkán látott. A történelmi emlékű megnyitási tényhez lejöttek Európa koronás fői. Ágyú-üdvlövések között, minden nemzet himnuszának hangjainál mentek be a csatornába, óriás obeliszkok és zászlóerdők között a felkoszorúzott hajók.

Micsoda érzelmek, micsoda gondolatok vonultak át amaz első út résztvevőinek kebelében! De a pelikánok, a flamingók és pálmamadarak, melyek ezernyien tanyáznak a keserű tavakon és lagunákon, szintén gondolták a maguk gondolatait, mikor ezt a látványt szemlélték. Alighanem csodálkozva rázták fejüket, mint a krokodilusok és vízilovak, mikor a Nilus szent hullámaiban először rémüldöztek a gőzösök tompa dübörgésétől.

Feledhetetlen a két világrész szélén levő csatornán történt utazásom.

Port Said-öbölben villamos fényszórók mértföldnyire vetik fehér fényüket a fekete hullámokra, benne gőzösök és vitorlások piros és zöld tűzjelzőikkel ropják az éjjeli táncot. A két hullámtörő démoni fölséggel mint óriáspolipok nyujtják ki karjaikat a vakító fénytől megezüstözve, bele a sötét habokba és kényszerítik a tengert. Fönt az égen csendben és ünnepiesen, mint hajdanta, vonulnak a csillagok útjaikon s néznek le a gazdag, hatalmas világkikötőre, ahol még röviddel ezelőtt fellah falucskák szegényes kunyhóikkal, alvó nyájaikkal, tűznél kuporgó pásztoraikkal, szegényes halászbárkáikkal csillámlottak. A nyugalom és béke azonban elköltözött

már e csöndes földről, mióta a kultúra felütötte sátrát és a Mammon felállította trónját.

Késő este hagytuk el Port Saidot. A kikötő nemsokára mögöttünk maradt, gőzösünk lassan, méltóságosan síklott át a csatornán. Visszavonultam a társalgóba, ahol vidám társaság ült jókedvűen champagniai mellett. A fiatal, életvidor férfiak valamennyien az Ural és a Sierra Nevada közé valók, jókedvtől és humortól sziporkáztak. Végül is az a szerencsés ötletük támadt, hogy rendeznek egy Suez-ünnepélyt.

Germánia szőkefürtű fia, kinek bölcsője a Weser partján ringott, valóságos dicshimnuszokat énekelt arra az óriási kendőre, mely képzeletében az egész csatornát borította és kiáltására: «Omoljon le a fal», a fehéren felgyürkőzött monarcháktól tisztelettel és szent félelemmel a művészet minden szabálya szerint összehajtatott.

Majd megemlítette a Final-polka táncot, melyet Lesseps a szép és előkelő Eugenie francia császárnéval suaheli fanfarok csengésében pont Ázsia és Afrika forradásánál táncolt. Majd ünnepélyes vízesésekben ömlött a víz északról és délről a szűzi talajra s elvonta a kokettáló nap sugaraitól. Azután a ködborított észak bárdja vázolta az elégia minden hangnemében az afrikai oroszlán ordítását, mely menyasszonyát az ázsiai pálmaligetekben hagyta s az éj beálltakor a hullámok örökre elválasztották szerelmesétől. A megnyitás napja, mely a népeket szoros barátságba kapcsolta, két oroszlán szívét elválasztotta! Ilyen mesécskéket, mint pl. a még épülő csatornaárok égető szomjúságáról, oly fönséges tudós ábrázattal tudott elbeszélni, mintha történeti rejtvé-

nyeket bogozna ki a fáraók korszakából. Azonban az andaluziai vessző átfonta tüzes karjaival a német tudós főt, mely lassankint exotikus álmokba veszett és végül tüzes lelkesedésben halt meg a Suezcsatornáért.

«Negyven kilométer» jelzőállomásnál pitymallott, reggel lett. A hivatalnokok pirostetejű házai, pálmalomboktól, akácfakoronáktól beárnyékolva kandikálnak ki a bambuszbokrok széltől ingatott zöld lombjai közül. Mögöttük terpeszkedik titokzatos borzalmaival a távoli sivatagi homokóceán, fölötte a vad magány komoly, hallgatag fölsége táborozik. Az alkony violaszínű lehelete elillant s az ifjú nap kemény lépésekkel hág a puszta fölé, szikráznak a homokhullámok, tüzet szórnak a távoli dombok.

44 kilométernél élénkülni kezd a part. Karaván kél a homokból, sivatagi lovaglásra rendezkedik. El Kantara, adják szájról-szájra, most vágjuk át épen az ősi nagy karavánországutat, mely már a fáraók idejében Sziriából Egyiptomba vitt.

Ezen az úton vonult egykor egyiptomi kereskedők karaván ja, Kánaán áldott földjéről magukkal cipelve keserves rabszolgaságba az apa kedvencét, az ifjú Józsefet. 1500 esztendővel azután megint egy egyszerű férfiú — őt is Józsefnek hívták — vezette egyszerű állatkáját, rajta egy Anyát Gyermekével. A legszebb és legtiszteletreméltóbb utitársaság, mely valaha El-Kantara fölött, a népeknek emez ősi hídja fölött elvonult. Nyomaikat ugyan elfútta a homok, de ez a darab sivatag szent marad, történelmi szent talaj.

Izmailijanál szállottam partra, hogy Kairóba, a kalifák sokat magasztalt városába utazzam. Még egy

utolsó pillantást vetettem búcsúzásul a világhírű viziútra, a Suez-csatornára és szívemben az a vágy kélt, hogy az a seb, melyet a teremtő emberi kéz a föld húsába vágott, áldások forrása legyen a népek számára, sohase hegedjen be a Szamum és népek közti versengés viharában.

14.

KAIRO, A PIRAMISOK VÁROSA

OKATTAM-dombon állok. Düledező falhoz támaszkodva élvezem az elragadó körképet, melyet az arabs sivatag öléből fölszálló nap épen most dicsőít meg minden varázzsal. Előttem fekszik a világváros Kairo. A kalifák sokat megénekelt városa, kupoláin, minaretjein a reggeli aranysugarak ömlenek szét. Két homoktenger partján trónol pálmák zöldjében Nil apó karjai között «Kelet bájos királynője», arab költők szerint «a világ anyja». Karmin uszálya lángoló széleivel a pusztába vész el. Künn pedig a piramisok emelkednek fényárban, öreg fejüket föltartva s nem engedik elfelejteni, hogy a legrégibb kultúra helyén, fáraók országában időzöm. Elragadtatással lovagolok a dombról lefelé. A büszke fellegváron, hol ma a világ ura, a brit parancsol, megcsodálom a nagy fényűzéssel épült alabástrom mecsetet, a nagy khedivének, Mohamed Alinak síremlékével. Micsoda pazar pompa az alabástrom és márvány felületeken, csillárokon, rácsokon, oszlopokon, pilléreken, színekben égő ablakokon, melyeken át titokzatos alkonyati fény szűrődik a kupolacsarnok alá.

Majd a halálmezőre ügettem, mely körül az arabs sivatag homokhullámai tombolnak és meglátogattam

a vigasztalan sivárságban levő Mameluk- és Kalifasírokat. Némelyeket a szerecsen művészet gyöngyeiként dícsérnek. Hány zsarnok pihen odabenn, kinek élete borzalom volt a népnek, halála pedig végtelen ujjongás forrása! Fa, bokor, virágok nem ékesítik e sírokat, keletinap tűztengerében búskomorság és magány övezi. Egy zarándok sem közeledik elhagyatott kapuikhoz. Csak leaszott ebek kóborolnak s fénytől irtózó sakálok keresnek itt éjjeli szállást. A keleti kapuhoz érve a szamártól is, vemhétől is elbúcsúztam. Roppant érdekes munkásnegyeden át ődöngtem kábító bazárok, számtalan mecset és kávéház között, piszkos utcák és sikátorok, farácsos erkélyek, vak boltok, színpompás kendők és szőnyegek, eredeti képek és tipusok között, amilyeneket csak a Kelet bír teremteni.

Gáma el-Azhar! Az egyetem.

Izlam e fellegvárának csarnokaiban mezitláb vándoroltam. Nyolcezer hallgató a Korán minden országából. 150 márványoszlopra támaszkodik a főtanterem mennyezete. Mindegyiknél egy tanár ül. Koránolvasó diákok körében, kik is gyékényeken, szőnyegekre kuporogva mulatságos egyformaságban mozgatják felső testüket ide-oda, mintha a Korán-verseket tisztára mesterségesen akarnák beletölteni szellemi tartályukba. A tanárok között jónéhány tiszteletreméltó patriarchális megjelenésűt láttam szellemileg sokatmondó vonásokkal.

El-Muski. Afrika legnagyobb városának legérdekesebb és legélénkebb utcája. Itt igazi keleti élet lüktet. Az idegen azt hiszi, egész Afrika talpon van, hogy jó tarka utcai képet nyujtson. Szudáni, marokkói, arab, perzsa, indus, európai hullámzik összevissza. Feketék, barnák, sárgák, fehérek. Afrika,

Ázsia és Európa itt fognak kezet. Tovasurranó női alakok, lovagló beduinok, fellah asszonyok meztelen gyerekekkel a vállaikon, dühös pillantású fekete eunuchok, éneklő koldusok, gyerekektől vezetett tapogató vakok, dervisek, vízhordók tömlőkkel és kopogó csészéikkel, limonádéárusok, házalók, cipőtisztítók, borbélyok, foghúzók, varázslók, mesemondók és bolondok, kik elől szent félelemmel kitérnek; majd ismét előkelő fogatokban effendik, lármás temetési és lakodalmas menetek, tevekaravánok, csengetyűs szamárcsordák a legnagyobb galoppban, üvöltő kutyák, kalapácsoló kézművesek, mindez leírhatatlan összevisszaságban, nem hiányoznak persze belőle a lefátyolozott hárem-szépségek, kokett párizsi nők és finoman felcicomázott, erősen parfümözött zsidó asszonyok. Ehhez fülsiketítő lárma. Ember és állat kiabál, énekel és szinte fogadásból ordít. A minaretekről pedig a Müezzin ajkairól a hosszúra nyúlt «Allah il Allah» permetez le a tarka utcákra. Igazi néphangverseny keleti színezetben. Mindezek dacára Damaskusnak, «Kelet gyöngyének» a nagyontisztelendő város-nagymamának bazáréletéből csak gyenge visszfényt láttam.

Másnap már az egyiptomi régiségek tágas múzeumcsarnokaiban voltam. Lelkesedéssel lépdeltem át erőtől duzzadó fiatalként a büszke portán, mely a kultúra legősibb emlékeihez vezetett; ám múmiamerevségben és holtfáradtan aggastyánként jöttem vissza Ramzesz- és Apisz-bikáktól tele fővel négy óra mulva a hatalmas szabadlépcsőkön. Leginkább érdekeltek a királyi múmiák.

Itt feküsznek a fáraók, népük istenített királyai, kik e boldog rabszolgaország lakói fölött évezredek-

kel ezelőtt jogart és korbácsot tartottak. Fejüket nem ékesíti többé sisak és diadém; királyi homlokuk körül nem lebeg az aranyszélű kendő ureuskígyóval egybefűzve. Összeaszva, ráncos, barna bőrrel szunnyadnak kiszáradt, félig nyitott ajkkal, fénytelen hajjal a királyi tetemek. Sziklasírjuk fölött egykor nyom nélkül rohant át az idő árja s a köznapi élet hulláma évezredeken át nem találta meg az odavezető utat. Ma azonban a fáraók teste a sziklaszekrény csendes békéjéből elrabolva, az újkor bámulói előtt a múzeum túlprózai üvegszekrényében kuporog. Hajdan templomi ormok és óriás oszlopcsarnokok énekeltek szóban és képben sírénekeket a hatalmas II. Ramzesz fáraónak. Ma összes sírfölirata a múzeum katalógusi numero 1181, ezt szenteli neki a hálás utókor. Meghatottan állottam az idő és sors emez áldozata előtt.

Az üvöltő dervisekhez. Estefelé két francia miszsziós társaságában elmentem egy jelentéktelen mecsetbe, ahol egy sereg dervis tartja ájtatosságát. Kábító, vadul őrjöngő muzsika hangjaira üvöltenek, ugatnak és ordítanak Izlám emez aszkétái és misztikusai, mindig növekvő gyorsasággal hadarva a szavakat «Allah! jahu!» s ehhez oly őrületes fürgeséggel forgatják és hajlítják testüket, hogy a nézőt nem ritkán szédülés és ájulás környékezi. Azt hiszi az ember, hogy dührohamosok rajába került. Végül már csak hörgést és nyögést hallunk a moll és dur minden fajtájában. Vad, rekedt hu, hu, hu tódul ki már csak hangtalan torkukból s lábuk őrült dobogásával együtt tompán visszhangzik a csupasz falakról. Látásuk szörnyű, sápadtan, megmerevedett tekintettel, lobogó hajjal, habzó szájjal úgy visel-

kednek a Korán ezen szerzetesei, mintha dühöngők és őrültek volnának. Fejükről lerepül a turbán, testüket előre és hátra dobják, úgy hogy hosszú fürtjeik a padlót verdesik. Mondták, hogy nem egyszer teljes ájulásba, tehát egészen Allahba merülve és elnyeletve hevernek a földön.

Ez az üvöltő dervisek extázisa. Őszintén meg kell vallanom, hogy a vallásos fanatizmusnak ezt a procedurájá t nem minden félelem nélkül néztem, hiszen az ajtókat elreteszelik és mi három gyaur, keresztény kutyák, a dervisek egész karával állottunk szemben. Szívesen megfizettük már a végső befejezés előtt baksisunkat és megkönnyebbülve gondoltuk: kívül tágasabb; mert már engem is környékezett az elragadtatás, mely ugyan nem az elmét, de a nyugalmat és békét a gyomromban teljesen elrabolta. Oly beteg és oly buta voltam, mintha egy táncoló dervis keringene a fejemben. Hogy azután végül a dervisek fejtetőre álltak-e, vagy hogy Allah őket hajuknál fogva emelte-e az égbe, nem tudom. Sajnáltam a népet, melynek ilyen vallása van és örültem, hogy keresztény lehetek.

Harmadnapon Kairo huszonháromezer szamarából az egyik Matarijeba, egy kedves faluba vitt. Itt megpihentem a Mária-fa legterebélyesebb ága alatt, egy hatalmas fügefa alatt. Mint a hagyomány tartja, ennek árnyékában pihent meg a szent család, mikor Egyiptomba futott. Mikor pedig az üldözők közeledtek, a Szűzanya az isteni kisdeddel a hatalmas fa egyik repedésében bujt el. Irgalmas pókok azonnal hálót vontak a nyilásra, hogy elrejtsék az ellenség szemei elől. Ehhez csatlakozik a zöldből egy elragadó kedves kápolna egy kolostorral, pálmák és

akácfák között. Francia jezsuiták őrzik híven ezt a szent helyet, szent helyek jámbor zarándokai számára.

Egyszersmind beléptem az ősi Napváros földjére. Ahol egykor fényes paloták állottak, büszke oszlopok emelkedtek és a naptemplomban véres áldozatok gőzölögtek, ma fellach karaván vonul. Csak egy büszke oszlop mered az elmult dicsőségből tanunak, rózsagránitból 4000 esztendő súlyával a vállán.

Délután a piramisok lábainál állottam. Természet és művészet lenyügözik a bámulót. Áhítatos csendben nyujtnak egymásnak kezet. Úgylátszik örök itt minden, a szörnyű emberi mű is, mint az azt környező természet. Évezredek óta zúgnak a Szahara homokhullámai, mint a tenger hullámai, de hiába keresed nyomait a homok és vízfelületeken. Igy zúgták körül az évezredek ezeket az elpusztíthatatlan emberi alkotmányokat is és alig találni nyomukat, úgylátszik az örökkévalóságnak épültek. Majd csak a hegyekkel és halmokkal fognak tán összedőlni.

Nem a vidék bizarr kelleme, nem a kolosszális építmények eleganciája, nem, hanem a nemsejtett felség, a természet és emberi alkotás összehangzása s nem utolsó sorban az a felemelő tudat, hogy a kultúra bölcsőjénél állunk, ez az, ami, mint sehol, lebilincseli az embert. Mérővesszö és számok felmondják a szolgálatot, ha a szemlélő szeme félénken az óriási méreteken ide-oda fel és leszalad. De ami a vándort a legjobban megragadja, az a fáraók sírjának roppant magas kora. Ezeket már Ábrahám látta s mint öreg épületeket megcsodálta.

Két kísérőm, kairói polgárok, a piramisok méreteit ép úgy nem csodálták, mint a sekrestyés a templom tornyát. Csakhamar jól érezték magukat a

limonádé és kávé mellett. Én ellenben egy fantasztikusan felszerszámozott tevére szállottam, hogy az esetlen sivatagi hölgynek, a Sfinxnek tegyem tiszteletemet. Mellesleg mondva azt állítják a tudósok, hogy a Sfinx tulajdonképen egy elkapatott király oroszlántörzzsel, amiért férfinak illő tisztelet járna neki. Bármilyen barátságosan köszöntöttem is ezt a félig megértett szörnyeteget, néma maradt a 2·30 méteres szája, mely pedig nekem ezen a legősibb kultúrföldön oly sokat árulhatna el.

Visszaérve felkészültem a világ legmagasabb piramisára, a Cheopspiramisra való felszállásra. Óra és tárca lent maradtak afrikai barátaimnál, akik alulról figyelték mászási kísérleteimet. Két fiatal arab húzott, vont és emelt, a több mint méteres gránitkockákra. «Arab gut, mein Herr, Herr Baron, Trinkgeld, kolossal, piramidal», ez volt egész készletük a német szótárból, de ezzel aztán minden lépcsőnél kipakoltak.

Alig értük el a csúcsát, már hallottuk is az alant maradtak kiáltásait. Mi volt ez? Amint hallottam, egy angol, akinek szintén kedve kerekedett megkísérelni a felszállást, 30 méter magasban szédülési rohamot kapott, úgy hogy az arabok kénytelenek voltak bekötözni a szemeit s le kellett vinni.

Kimerülve érkeztem meg a tetőre. «Konyak, konyak!» kiáltottak a piramismajmok, abban a reményben, hogy jó gazdát találtak. Hát hiszen leltek is, ezek a nem épen legszerényebb, de szoborszépségű fickók.

Mialatt az «arab gut» azon fáradoztak, hogy egy P és K-t vessenek a kövekbe, természetesen megfelelő baksis ellenében, teljes odaadással élveztem a

kilátást, páratlan szépségű panorámát. Épen az alkony ünnepélyes órája vala. Itt a libiai sivatag aranyszegélyes homoktengere világított izzó hamvaival, buckáival és sziklazátonyaival. Egy tevekaraván lépdel rajta lassan, fantasztikus árnyékokat vetve a földre. Ott buja kertek között Kairo, a szent Nilusnak, a folyók patriarkájának partjain. Micsoda izzás, égés a kupolákon és minareteken! Hogyan szövi át a tűzfolyam a fellegvárat és az alabástrom rommecsetet a Mokattam cinober lejtőin. Ott megint fénylő hullámoktól körülvéve Roda szigete balzsamfolyondártól övezve. Annak a magaslatairól szállott egykoron a fáraó leánya a kedves nilusi nádasba. A nilusi lagunák partjain pálmalegyezők füstölögve főlnek a nap tüzében. Ott ismét a sikomorok árnyékában és akácfák alatt nyomorúságos fellachtanyák, körülötte galambrajok. Idelenn a Sfinx hatalmas, rejtélyes írása a sivatag peremén. Délen az ősi Memfis óriás temetője, Sakkara és Abusir. Fölöttük borul az ég, nyugaton tüzes pirossárga színben, de oly dúsan teleitatva, oly parázsban, ahogyan csak a sivatag tud festeni. Arábia homoktengere felett már az éj halad viola alkonyati köpenyben ünnepélyesen, csendesen, mintha bársonycipőben jönne felénk. Illatos balzsamár lengi körül a lenyügöző képet, felette sirályok és keselyűk emelkednek büszkén a levegőbe. Még egy utolsó pillantás köröskörül és emelkedett lélekkel szállottam le.

15.

A SZÁZKAPUS THEBAISBAN

Úgylátszik már Homeros apónak nagy respektusa volt a fáraók városával szemben. A hexameterkoszorú, melyet az ős «hekatompylos», a százkapus Thebais homlokára font, elárulja ennek a városnak, a csodák városának lelkes dalnokát.

A mai vándor néha tisztelettel lépdel a ma már csak óriásméretű rommező felett, melyen az évezredek rombolva száguldottak végig. Mindazonáltal hatalmasan megragadja az emberi erő ősi alkotásainak ciklopi nyelve. Mikor még a campagnai pásztor a szabin földeken, a kolosszeumi köveken, melyek később a kolosszeumban tornyosultak, nyáját legeltette, itt, a világ legősibb romsírjában már boldog, hatalmas és életerős multról álmodoztak.

Magától értetően nem azzal a szándékkal jövök, hogy nagy tudálékosan a rovásrejtvényeket megfejtsem, a sokfejű istenségeket előhurcoljam, vagy pláne a sokféle Ramzesznek meleg emlékhangokat szenteljek, melyeket magukról raktak fel a templom homlokzataira. Amit nyujtani akarok, az az, hogy a halálmezőről és a bálványok ligetéből, az öreg Thebéből, egészen szerény úti élményeket adjak. Egyszerűen el akarom árulni, mit mondottak nekem a repedezett kövek.

Pálmaútakon és sivatagi ösvényeken lovagoltam, nílusi lagunák és szírtek között templomtól templomig, szinte rogyásig. Egy rongyos vitorláshajón ültem, Bismarck nevű szamaram árnyékában, a forró nílusi habokon majd innen, majd túl. Mialatt a tropusi nap erősen bebugyolált koponyámra sütött, vándoroltam Luksortól Karnakig, majd ismét a fantasztikus memnonkolosszusok mellett el a nekropolisig, a nagy fáraók temetkezési városába.

Csodálkozva áll meg a vándor az óriás templom előtt, melyeket már az ókor dícsért, csodáknak rebesgetett. A sáncokon, melyek az áramló mennyei éternek megállást parancsolnak, emelkednek a pylonok óriási kockakövekkel fölségesen a magasba. Mögöttük terjengenek a lesujtó tömegű és nagyságú oszlopcsarnokok, megrepedezett mestergerendaszerű főgerendákkal keresztbevetve. Sfinxek, obeliszkek, kolosszusok állanak oldalvást a kapuban, mint az ókori művészet ciklopépítészetének méltó őrei.

Szinte némi aggasztó, szorongó érzéssel lép az ember ezekbe a mérhetetlen kőrengetegekbe.

Az első benyomás különös. Azt hiszi az ember, hogy le kell venni a nagyító üvegeket a szemeiről, hogy az agyonnyomó súlyú oszlopokat, melyek százával sorban állva, a gyanútlan belépőre rontanak, természetes nagyságukban láthassa. Egy díszes papirusdíszű oszlopfőn Karnakban egészen biztosan el lehetne helyezni egy kis tekintélyes lakóházat. Mindenen rajta van az elpusztíthatatlanságnak, pompának és felségnek a bélyege, azonban hiányzik az a zsenge elegáncia és összhang, amely a hellén remekeket teremtette. Meglepetve áll a kulturájára büszke ember, az újkor öntudatos fia, ezek előtt a nilusmelléki

nem sejtett méretek előtt, melyekhez érzelmeiben nem talál átvezető hidat.

Micsoda szép ünnepeket, telve zajló élettel és magasbaszökellő életörömmel, láttak ezek a templomok. A magas pylonokon zászlók lobogtak, a kapukról vastag láncok csüngtek alá zsenge lotusvirágfűzérek, az oszlopcsarnokokban hárfák és lantok pengtek és zengtek, ének és taps kisérettel táncolták a fáraók barna leányai, Ammon és Chunsu háreme, a szent áldozati táncot.

Fáraó, népének istenített királya, a csarnokon át lépdel, a legbelső fénynélküli kamrába, melyben a bárka honol a bálványképpel. Halántékán fejkendő fut körül aranyszéllel, királyi méltóság jele, mialatt meztelen karja a jogart tartja. Hercegek és hercegnők legyezővel a kezükben, követik gazdag himzésű kötényekben, melyeket az arany oroszlánöv kecses ráncokba szed. Vidám öröm harsog a termeken át, ha aztán a király mint áldozatot teregeti kincseit és vastag bodor tömjénfüstgomolyag gőzölög fel az ég mindig kék boltozatára.

Az idők vihara azonban régen elfújta a Nilusnak templomok-koszorúzta partjairól ama boldog napokat. Végtelen magányban, ijesztő csendben, csak ritkán megszakítva egy omló oszlop dőlésétől, ásítanak a romok. A sötét, hajdan aranytól és drágakövektől pompázó helyiségekben ezer és ezer denevér tanyázik, a belépő vándor feje körül röpködnek s a szűk helyeket átható penetráns szaggal töltik meg. Nincs borostyán, német várak ékessége, hogy falra kússzék, nincs rekettye, mely tetején álmodozik, annál súlyosabb koszorúk csüngenek alá a mestergerendákról, galambmaradékokból. A sphinxek

testein mekegő kecskék ugrándoznak és szörnyű prózai intő táblákat hordanak a tömbök, a fáraók óriási oszlopai, mialatt a fáradt szudáni, a templomőr, a Ramzeszek lábújján pihen. Monumentális bemutatása az egykor és mostnak, ami a vándort hatalmasan megragadja.

De soha nem felejtem el amaz álmodozó esti órákat, melyeket a nagy Ammon-templom pilonján ülve Karnakban töltöttem. Előttem feküdt a rommező, a lenyugvó nap rózsaszínű fátyolában. Enyelgő sugarai az oszlopokat és obeliszkeket rezgő játékban aranypiros pántlikákkal és sallangokkal vették körül.

Éj van. A hold, mely évezredek előtt látta a templomot menyasszonyi díszében, most kísérteties árnyékokat vetve, mintegy másvilági lélek jár gyászolva fakó gyolcsban a félig szétrepedezett oszlopzürzavarban. Mint hajdan, nézegeti magát a szent tóban, melyből azonban ma már hiányzik a kertek zöldje, a hullámok kékje s más népekről, más időkről suttog meséket és mondákat.

Este a szent Nilus partjain! Hangulatos kép tárul szemeim elé a templomoktól telehintett Thebaisban, hol művészet és természet oly különös és soha nem sejtett fölségben ölelkeznek.

Hogy ragyog a Szahara homoktengere! A puszták hajója, mint röpke ház inogva reng át rajta. A keselyű bíboralkonyban kereng. Minden ég és ízzik! Hát még Nil apó. Piros hullámruhában jár a folyamok patriarchája! Im hogy lövelik a lángokat a hullámok. Árbocok és rudak aranytól csöpögnek, a fehér vitorlák villámlanak. Sirályok röppennek át a légen, flamingók és pelikánok járkálnak a partokon,

fekete bivalyok szerecsen fiúcskákkal a hátukon, fürödnek az árokban. Bronzból öntött fellach leánykák szállnak a habokba vizet meríteni. Bájosan és könnyedén libegnek kék kattun ingeikben. Jellegzetes mandula szemeik szikráznak fekete szemöldökeik alól. Gyűrűk és karperecek csörögnek tetovált karjaikon, melyekkel az agyagkorsót támogatják. Így szállhatott le valamikor Fáraó leánya Róda-szigetén a nádasba, mikor a gyékénykosárban síró kicsi Mózest megtalálta.

Itt megint beleszövi a nap aranyát a fügefák lombozatába, ott a parti bokrosban pálmacsúcsok gőzölögnek a perzselő tűzben. Fölöttük vérzenek Luxor és Karnak hatalmas pilonjai a tűnő nap lángcsókja alatt. Csikordul a vízmerítővödör kereke, a fellah búsongó egyformaságban énekelt. És nyugaton szakadozott felhők, mint égő baldachinnak viharvert foszlányai.

Ez az esti mese a Nilus partján. Nem szívesen válik meg fagyos országok ködfia ettől a képtől, mellyel a Teremtő oly egyszerűen és szépen ékesítette a fáraók birodalmát.

Az angolok gyarmatosító tehetsége itt is valóságos diadalokat ül — igaz, hogy a költészet és ősi, tiszteletreméltó hagyományok kárára. De a leghevesebbvérű Nilusrajongó is könnyen megszokja az ellentétek földjén, ahol sivatagok kerteket hullámzanak körül, a gyakorlati józanságokat.

Gőzhajók szeldelik a Nilust. Kényelmes express visz naponkint ebbe a keleti édenbe, hol egykor halálrafáradt tevekaravánok tántorogtak fölfelé a Nilus mentén. Pálmáktól körülzizegett luxusszállók szorítják ki a fellah kunyhókat, hogy az idegennek

vendégszerető szállást nyujtsanak. Villamos ívlámpa szórja fényét a nilusi habokra, templomromokra s a holdvilágnak lovagiatlan konkurrenciát csinált. Hajdan a klasszikus fáraóarcú fellah ifjú csak rekedt arab nyelven beszélt; ma azonban Európa minden nyelvén érti a baksiskunyorálást. Krokodilusok és vizilovak mindenesetre bosszankodva rázzák emez újításokon fejeiket s Istenhozzádot mondanak a hálátlan Új Egyiptomnak.

Igy menetel a nyugati polgárosodás pihenés, megállás nélkül minden romantika és hagyománnyal szemben érzéstelenül, de — reméljük — jótékonyan a világ legrégibb kultúrájának bölcsője és koporsója fölött.

16.

SZUDÁN KÜSZÖBÉN

Ezer kilométernyire Kairótól. A vándor ámulva látja a természet és emberi kéz nem sejtett csodáit a Nilus partjain, csodáit, amilyeneket bizony a föld semmi más darabja ily szűk keretek között felmutatni nem bír. A pálmáktól körülzúgott Asszuan a büszke kapus, a sokszor megénekelt mesealkotások és technikai óriási alkotmányok között Szudán küszöbén.

Asszuanba estefelé értem be, hogy megnézzem kecses sziklaszigeteit, melyeket diákkoromban az unalmas iskolai folyosók falitábláin oly szivesen csodáltam meg. A missionáriusok, köztük két tiroli, a legnagyobb nyájassággal fogadtak. Gyermekded örömük a teljesen váratlan, messze hazából érkezett látogatáson, kellemesen lepett meg.

Felejthetetlen az első asszuani este 34 Celsius fok mellett — olyan időben, mikor otthon kályháinkban pattog a tűz — üldögéltünk a kertben, legyezgető pálmák tövében. A nap már rég elásta magát a Szaharába és a költőies keleti éj cirógatva hajolt a vidék fölé. A pálmák törzseiről szegényes lámpák szórták kicsiny világukat játszadozó gyermekek csoportjára. Göndörhajú néger, kékretetovált arabs, barnára fényezett fellah fiúk, a görögök és rómaiak

országából játszadoztak sejtelmes színkeverékben a világosbarnától a sötétfeketéig, szemeim előtt. Arabs, olasz és német dalok csendültek fel tiszteletemre fiatal torkokból, bele a mámorító éjszakai képbe. A tüzes szemek és csillogó gyöngysorfogak szinte versenyt csillámlottak a csillagokkal. Mikor pedig a bájos honi dallam «Stille Nacht, Heilige Nacht» az annyira idegen ajkakról a pálmalegyezőkön átrebbent, végem volt — az öröm szempilláimon ragyogott.

Philä szigetre egy missiós kiséretében, fehér gyolcs talárisban, trópusi kalappal, gránit tömbök labirintusán át lovagoltam Egyiptom gyöngye felé. Súlyosan megterhelt karavánok haladtak el mellettünk, Szudáni lovasok tevehátról röpülnek szárnyaló köpennyel, puskával, ostorral, szablyával a perzselő homokon át, melyben a fellah a szamár oldalán gyalogosan gázol.

Végül felbukkan a Nilus habjaiból Philä szigete pilonjaival, templomaival, pálmáival és fügefáival, mint egy meseország. Hullámmosta, komor bronzszirtek, pálmáktól övezett és távolabb oldalt aranysárga homoktengertől körülfolyva őrzik hűségesen a Nilus arájának bájos ékeit, melynek lábainál lotusliliomok ringanak. Az Iris és Osiris templom, az ékes kiosk — fáraó ágyának hívják — alkotják a sziklagerinc koronáját. Tetejükön ragyognak a habok. Sajnos ma ez az óegyiptomi romantika idillje az év legnagyobb részén át vállig víz alatt áll. A közeli duzzasztó művek, melyek a vidék számára új életet jelentenek, a klasszikus templomromok temetőjévé leszen. A józan üzleti szellem túlharsogta a művelt világ vészkiáltását: «Mentsétek meg Philät!»

Magam előtt láttam a szigetek királynéját teljes pompájában. A vízszekrény nyitva állt; kitakarva

állott a bájos kincs szépen, ifjan, üdén, mint a fürdőből szálló hattyu. Emelkedett szívvel eveztem partjaihoz. Igazi Ramzesz-arcélű kopt, aki a szigeten valóságos Robinzon-életet él, üdvözölt s felajánlotta templomőri szolgálatait. A pilonon, mint árbocon ülve engedtem, hogy a sziget melyet mint egy óriási páncélhajót átvág a folyam, szépségével és különleges multjával reám hasson.

A gát a világ legnagyobb zsilipje! Egyiptom a technikai csodák földje. A piramisok, a Szuez-csatorna és asszuani zsilipek az egész földkerekségen jóformán páratlanok.

Vitorlás hajón mentünk lefelé az óriási gát felé, mely azonban semmiképen sem növeli a vidék természetes kellemét. Ennek az építészeti világcsodának látása megsemmisítően hat. Az emberi lángész és emberi tetterő elpusztíthatatlan emléke két sivatag szegélyén «Megállj»-t kiáltott az emberi szellem s a folyamok patriarchajának királyi hullámai engedelmeskedtek. A két kilométer hosszú kőgát mely mesébeillő méreteivel a Nilus két partját összeköti, hatalmas karjaival tartja fenn a tengerré duzzasztott habokat. Vízszükség idején 180 vaskaputorok szabályozza az óriási zsiliptó lefolyását, melynek déli partját a gátról alig lehet szemmel megtalálni. Ha az emelő motorok megindulnak, a hullámok mennydörögve megtörnek a gránit mellvédeken s halaikat kidobálják a habzó vizek fölött. Lent pedig a nekieresztett áradat hozza a gazdag áldást a tikkadt, lihegő, halálragyötört földre.

Fejcsóválva léptünk át a gáton, látva a szörnyű párviadalt, melyet az emberi szellem az elemekkel megvívni merészelt. Mint a hangyák dolgozott ezernyi munkás a roppantméretű kőfalakon. Euró-

paiak a igen barátságosan köszöntöttek. Görögök és olaszok voltak.

Hiába raktak volna a piramisokat építő, öreg egyiptomiak titáni épületeiken sziklát sziklára toronymagasságra, az asszuani zsilipeket sohasem tudták volna létrehozni. Itt már a gőzerőnek, későbbi idők királyi találmányának kellett közbekapnia.

Két arabus hátán hagytuk el azután nem messze a zsiliptől a bárkát s a partokon lefelé lovagoltunk a vízfolyás irányában. Nemsokára kibontakozik az első vízesés nagy folyamsceneriája. Ezer és ezer sziklaszigeten és feketén fényezett ormokon át tör magának utat a habzó, tajtékzó, zúgó Nilus. Szörnyű zátonykaosz fekszik előttem, sustorgó haboktól korbácsolva, magányos pálmáktól koszorúzva. Vad gyülölettel az ember ellen, aki útjában gátolja, ágaskodik és tekereg a folyó, zúgó átkot szórva a sziklákra.

De nemsokára ismét megnyugszik Nil apó; pálmaligeteken, banánkerteken, majd ismét sivatagdarabokon és zátonymezőkön át viszi nagy nyugalommal hullámait a roppant termékeny delta és tenger felé.

A borzalmas vadromantikát bájos folyamidill követi. Elefantina szigete, a vizesés istenének régi szentélye, úgy emelkedik ki a buja zöldből, mint egy óriási smaragd. Irigyen fenyegeti a Szahara a felséges paradicsomot, hogy felperzseli lángoló homokjával, de a folyam megvédi ékszerét a rohanó homokhullámok ellen, melyek mint a lávatömegek ömlenek a Nilusvölgybe.

Elefantinán, minden Nilusjáróturisták eldorádóján, a tropusi természet bájai között, trónol az előkelő Savoya hotel, mig egy parti terrasszon a Katarakt hotel nyujt pompás kilátást a folyam kanyarulataira.

Szerencsére ezeket a pálmacirógatta dollárfalókat minden kényelmükkel együtt zárva találtam, midőn aranyéhes kapuik előtt állottam. Különben is az élelmes tiroliaknál minden jobban ízlett, mert hazai csevegésekkel fűszereztük.

Természetesen a Bedzsa törzsbeli pusztai lakóknál is, akik Asszuantól keletre táboroznak, tiszteletemet tettem. Ezek a nagyon érdekes nomádok festett rongyokból, pálma- és banánlevelekből összerótt sátrak alatt kuporognak és sokszor megelégszenek azzal a sötétbarna trikóval, mit nekik a természet nem mindig épen a legujabb divat szerint szabott.

A férfiak vadtekintetüek, összevisszametélt képüek, tetováltajkuak, fantasztikusan felborzolt göndörhajuak, bőrpaizs és lándzsa a fegyverük, tőr és puska, nem épen a legbájosabb benyomást keltik. Kevésbbé harciasak nyájas feleségeik. Tökéletes nemtörődömségben térdelnek sátraik előtt s kezeikkel támogatják tevezsírtól csöpögő, alaktalan orrkarikáktól elételenített fejüket. Néhány piaszterért néhány hevenyészett fantaziával is megörvendeztetnek. A természet és művészet produktumaival üzött kiskereskedés különösen gyöngy és ékszer dolgokban, a belafrikai Kaorin gyöngyházakkal elegendő élelmet hoz nekik. De ahhoz is értenek, hogy kikötő hajókat körülrajzanak és a legeredetibb módokon alkudozzanak az utasokkal. Egyszersmind sátortáborukban Asszuan látványosságai közé tartoznak.

Nem szivesen búcsúztam el a két sivatag száraz ölén fekvő eme magasztos földdarabtól, hol halál és élet a természetben a legcsattanóbb ellentétekben nyujtanak kezet, elem és emberi erő viaskodnak a győzelmi pálmáért. Nem szivesen búcsúztam el azon-

ban a missionáriusoktól sem. «Te hazamehetsz, azonban nekem maradnom kell.» Mondta az áldozatkész tiroli és mély megindulással rázta meg kezeimet. Szeme tiszta és nyugodt, mint a haza tengerszeme, azt kérdezte tőlem, látjuk-e még egymást viszont e széles földtekén. — Megcsodáltam ezeket a hősöket, kik oly messze a hazától hősi önmegvetéssel terjesztenek hitet és műveltséget s nem utolsó az sem, hogy a német nyelvet is átültetik a Nilus partjaira!

Mivel pedig én és erszényem már a rákcsillagzat körzetébe érkeztünk, megfordultam s lassankint hazafelé törekedtem.

17.

EGY «KELETI ÉJ»

KELETI ÉJ! sóhajtotta egy földközi-tengeri hajó fedélzetén egy hölgy és nem vette észre csillagos lelkesedése közben, hogy két úr kékvirágos költői feje mögött emiatt hogyan vihogtak, sőt az egyik ilyen kijelentésre ragadtatta magát: «Ez az éji madár, úgy látszik, nagyon tengeri beteg lehet». Azonban a jóságos ösztövér miss azt hitte, nem hallja senki s gyanutlanul örvendezett a csillagforgáson s a hullámtáncokon.

Költők sorsa, gondolám magamban s mint nemes, lovagias érzésű férfiú, titokban részvéttel voltam a félreismert muzsakedvenc iránt; hiszen semmi egyebet nem vétett, mint annyi ezren előtte, akik olyan szerencsések voltak, hogy a Kelet ragyogó csillagai alatt vándoroltak. Egyszerűen a keleti éjet énekelte meg.

Igen, az ember oly sokat énekel, rajong, költ és fest a keleti éjekről, melyek a vándort a messze Keleten mint mesék veszik körül. De seholse téveszti össze az útleíró oly könnyen és öntudatlanul a költészetet és a valóságot, mint épen a csalfa félhold országában. Mint józan keleti utazó, szeretnék ezeknek a varázséjeknek kissé a közelébe menni, hogy az olvasónak egy röpke tollrajzot szolgáltassak tipikus éjszakai képekről.

De ne várja tőlem senki, hogy a hárem éjszakai titkaiba belevilágítsak, vagy hogy az olvasókat a csillagsugáros damaskusi és kairói tetőkre vezessem, ahol a finom muzulmán világ a függőkertekben, mokka, nargilé és fantázia mellett légyottokat ad; époly kevéssé vázolom a sztambuli éjszakai bazárégéseket, melyek már szinte állandó látványosságává lettek az idegeneknek, sem pedig a Számum és Kamzin viharos éjeit a sivatag homoktengerében elbeszélni nem fogom. A félholdat is nyugodtan engedem Heddzsa boldog mezői fölött vándorolni, engedem a «nagy szellemet» fehér lován a holdvilágos pusztán átlovagolni. Amit el akarok beszélni, nagyon is közönséges úti élmény ama sötét órákból, melyeket az ember ellenségének mondanak. Azért beszélem el csak, hogy megmutassam, hogy a keleti utazó minden költészet mellett nagyon sok prózát is megízlel s bizony a pálmák alatt sok mindent talál, amit odahaza olcsóbban is megszerezhetett volna. De nem időzöm sokat e vázlatoknál.

Nilusi expresszvonaton. Késő éjjel hagytam el Kairót, hogy felső Egyptomba menjek. Frissen főtt tojás, hideg szárnyas sült és sajt, citrom, datolya és víz, mint szokásos utieledel, gyorsan bebujtak a hosszú útra szánt csomagomba. Magam pedig a kényelmes kocsiban már majd alig találtam helyet. Velem szemben, a puha vánkosokon, egy valóságos hárem terpeszkedett. Három jól táplált fáraóleánya egy rézből öntött kis Mózesfiúcskával, ki ugyan nem a gyékény kosárkában, hanem egy finoman megmunkált batiszttal lefüggönyzött ólombölcsőben feküdt. A másutt nemzetközileg elismert hely a lábak számára, részemre eme nilusi gráciáktól egyszerűen

megtagadtatott. Bőrönd, pléhskatulyák, vizeskorsók, tarkára mázolt hordócskák, gyorsforralók és egyéb főzőedények kituszkolták az európai «lábműveket»; utóvégre is mokányan, mint egy angol globetrotter, túltettem magamat minden udvariasságon és német lábnyulványaimat zsinóregyenest kiterjesztettem a szerecsen ostromművek fölé. A magas porta hallgatott, azonban minden ablakot teleaggatott illatos utcai toilettekkel, úgy hogy a porzsalukátereken és kékesre hangolt üvegtáblákon egyetlen vigasztaló csillag sem pisloghatott be hozzám.

Mellettem kuporgott, sarkain természetesen, egy előkelő muzulmán, selyem kaftánban és tarbusban. Szakadatlanul siklott bronzkezei között a gyöngyfüzér. Soha életemben sem láttam még ilyen ördögi pillantású embert, mint ez a vér és hústalan csontváz, mely szűntelen, baljóslatúan meg-megremegett és összerezzent. Ez a török, aki mellesleg egész jó ember lehetett, úgy tűnt fel előttem, mint a kétségbeesés tökéletes allegóriája. Ez volt a kíséretem az egész hosszú éjjeli uton. A forró, izzó kupéban.

Megkíséreltem az alvást; hasztalan. Majd egy kongonéger jött és szőrpamaccsal a poros divánokat tisztogatta, majd egy fellah származék kínálgatott kávét és limonádét; majd meg a babi kiabált, vagy vihogtak, cigarettát fújva a piramisok rokonai. Egyszerre — álmomban épen hazámat, a szép Déltirolt szelid csöndes éjszakáiban szemléltem — megragadták gyengéd kezek fáradt lábaimat és nem épen gyengéden odább tolták a megszállt területekről. Mi az? — fáraó ifjúúrnak baja esett, egy új kis bugyogót kellett elökeresni, a régi pedig, mely hűségesen kiszolgálta, nemsokára szemeim gyönyör-

ködtetésére ott lengedezett a fogason, miután a velük hozott vízben alapos fürdőben megenyhült.

Ramzesz őhercegsége pedig most már nem értett semmi tréfát. Öldöklő kiabálást vitt végbe ezentúl, mint egy jósló Apis-bika dolgozott mind a négy lábával, mintha röpülni tanulna. Forró tejtől vártunk csodát. Egy gyorsforraló masirozott fel a pléhiskátulya tetejére, de mielőtt a nemes ital a forrpontot elérte volna, kegyetlenül közbeléptek a sors hatalmasságai. Egy taszítás, egy zökkenés s a forraló bográcsés vizeskorsó hatalmas vizesésekben árasztották vad hullámaikat a padlóra.

Ó költői keleti éj! Nahát most már elég a kegyetlen játékból. Miként Izrael a büszke fáraó elől, menekültem a körülfogó varázsos éj elől és őrült sietségben vonultam át a tej és víz szürke tengerén. Künn a hűvös plattformon találtam meg végre, éjfélután, jól megszolgált nyugalmamat.

Így váltakozik öröm és fájdalom a keleti éjeken. Majd a moszkitók ellen vívtam szörnyű, kétségbeesett csatákat, majd egyéb kisebb jószágokkal véres párviadalokat, majd meg ismét valódi pokoli éjeknek lettem áldozata. A veríték csak úgy dőlt pórusaimból s Velence megtestesült ólomkamrái ugrándoztak álmatlan szemeim előtt.

Nem szabad megfeledkeznem a keleti éjjeli koncertekről sem. Értem t. i. a kutyák, sakálok, szamarak és tevék üvöltéseit és fogvicsorgatásait, melyek az embert valósággal megőrjítik.

Végül is azonban mindezt az ember szivesen eltűri. Ha valaki ilyen és hasonló csekélységeken nem tudja magát túltenni, nem született nagy utakra. Maradjon otthon, a szobájában, engedje a világot,

hadd forogjon nyugodtan a keserű levében. Itt is, mint mindenütt, kellenek a filiszteusok. Boldog az az utas, aki semmi fáradságtól nem fél. Ott fogja esetleg a legszebb gyöngyöket találni, ahol más sohasem kereste volna. Igy van a jártas keleti utazó is. Azonfelül, ha lerázta lábáról Keletnek porát, szivesen feledi ismét mindazt a keserűséget, amiben Keleten része volt és örül a szép emlékeknek.

18.

KLASSZIKUS VIZEKEN AZ ARANYSZARV FELÉ

AMLEBAN, Alexandria bájos külvárosában a Notre Dame de Sion nővérek zárdakertjében ültem. Apáca nagynénémet látogattam meg, ki már 30 esztendő óta távol van tiroli hazájától, mint missiónővér.

Pálmakoronák zizegtek fölöttem, körösközül piros arcu virágok lehelték illatukat a reggeli szélben. Előttem a kék tenger, mely ismét Európába visz. Kavicsos utakon, lombos téren, banánlevelek és kúszó indák alatt csevegett és énekelt vidám lánysereg. A kolostor növendékei voltak, gazdag európaiak leányai, kik épen azért jöttek, hogy itt az enyhe téli levegőt élvezve folytassák tanulmányaikat. Minden oly nyáriasan szép és kellemes volt, minden mosolygott és örvendezett a madárral, bogárral a langyos napsugárban.

Szívemben azonban búcsúzási fájdalom sajgott; szinte már láttam szülőföldem hideg telét, hallottam a vad szakadékokban a boszorkánykonyhák viharait, itt pedig egyszerre egy nővér vezetésével előttem állnak az északi vándormadarak. Szerencsés utat kivántak és hamiskás mosollyal kértek, köszöntsem a kedves Európát. Ezek a bakfisok alighanem szám-

üzöttet véltek bennem felfedezni, aki vágyva-vágyik a megváltás órája után. Talán nem is sejtették, menynyire fáj a nilusi csodaországtól való megválás.

«Most azonban, vad kalandor, válni kell!» írtam utolsó sorként, egyiptomi talajon, naplómba — felálltam, elbúcsúztam a természet bájaitól, melyekkel a Teremtő délszakot felékesítette.

Regina Olga-nak hívták az orosz gyorsgőzöst, mely engem Egyiptom mámorosító kertjeitől elszakított és a görögök klasszikus földjére vitt.

Miután valamennyien egészségügyi hatóságilag megvizsgáltattunk s a csomag megkapta a fertőtlenítési cédulát, estefelé elhagyta a hajó Alexandria kikötőjét. Minden nemzet lobogói lengtek az Óceánjáró kolosszus árbócain s tengerészeti üdvözleteket suttogtak. «Isten veled fáraók országa! Afrika, Isten veled! Viszontlátásra!»

A második reggel felbukkantak a hullámokból Peloponnezus partjai. Délfelé beeveztünk Aegina öblébe Attika irányában.

«Látni a Pentelikont!» szállot az ige szájról-szájra. Mindenek odanéztek, néztek. — «Az Akropolis!» s az utasok szeme szinte odatapadt Athén fehéren csillámló várromjaihoz. Mi azonban büszkén elvitorláztunk a pireusi öböl mellett. A tenger közepén Salamis-szigettel szemben végre is horgonyt vetett a hajónk.

Két napi elkülönítés. Mint a gyermekek a kirakat előtt, oly türelmetlenül vártunk mi is, míg Hellas kapui megnyilnak ősi templomaihoz. De a kényelmes hajón várakozásunk ellenére gyorsan mulott el az idő.

Egészségesen és jó hangulatban — minden pestis nélkül — mindenféle tréfákat űztünk. Kártya, sakk,

billiárd, kroket mulattatta az egyiket, mások a könyvtárakat ostromolták meg vagy szinte marstempóban döngették a fedélzeti promenádokat. A forró déli napban azonban mindenki elszunnyadt a fedélzeteken.

A legkellemesebb volt az esti órákban. A természet is a legszebb és legékesebb köntösét öltötte fel. Megdicsőülve a leáldozó nap fényében, előttünk fekszik a gazdagon tagozott cikk-cakkos Salamis. Olyan mint egy tengerbe sülyedt korona, melynek piros tetejét kék hullámok mossák, szikrázik és ragyog. Egyiptom sötét mély pirja eltünt s a görög nap gyengédebb színekkel festette az estét, melyen lenge, aranyszegélyű felhők sietnek tova a láthatáron. Mögöttünk pedig már violaszínű alkonyban álmodoznak Attika babérlomboktól övezett rejtelmes magaslatai, mialatt Eleusis öblében már megcsillanik az első világosság.

Egy ilyen ünnepélyes órában megkaptuk, mi pestisesek, a kapitánytól az engedélyt, hogy rövid időre a közeli szent Giurgio-szigetre vitorlázhatunk. Keskeny partvidék volt nekünk a pestisgyanuban szenvedőknek elkerítve. Mi azonban áttettük magunkat a drótkerítéseken és gyorsan a közeli görög kápolnába siettünk.

Itt aztán bámultam! A Hellas virányairól való utasok, majdnem csupa fiatal, igen szép, életerős, művelt osztálybeli fiatalemberek, az igénytelen kis szentélyben igazán szépen viselkedtek. Letérdeltek, imádkoztak, megcsókolták nagy tisztelettel a képeket, filléreiket beledobták a perselybe, s miután ismételten kereszteket vetettek, elhagyták a kápolnát.

Az oroszok is, úgy látszik, mélyen vallásos nép. Egy osztrák hajón sem találtam egy ájtatos képet,

e Regina Olgan pedig az étteremben, meghitt sarokban egy csodaszép Istenanya-kép trónolt, előtte éjjel-nappal lámpa égett.

A nap aludni tért. És ezernyi csillag, mintha királyi palást alól hullottak volna ki, úszott a reszkető, fehéren izzó habkoronák között. Az éj fényes csillaga pedig a San Giurgio partjain fakó világot vetett az ott időző furcsa csoportra.

Hevertünk vagy ültünk a langyos talajon, míg a szorgalmas pincér a teafőzőt nyomorgatta. Európa minden állama elküldötte erre az estére képviselőjét. A társalgás franciául ment. Alig tette meg az igazi wodkával telt pohárka a pincér kíséretében első körútját, máris szólt a dal s szállt az enyhe tengerre szerteszét.

Oroszok, görögök, franciák és angolok egymásután énekelték nemzeti himnuszukat. Valóságos dalverseny pattant ki a San Giurgion.

Végre mi osztrákok is felemelkedtünk: egy bécsi, akivel véletlenül botlottam össze és én. Beléptünk a körbe és igazi hazafias tűzzel énekeltük szép Gotterhaltenkat. A tartalmas, súlyos szavakat a hallgatók ugyan nem értették, honszerelmünket azonban, mely minden hangon és dallamon átcsendült, mind megértették. Kezet adva gratuláltak. Úgy éreztem, mintha Attika minden babérlombja hangos tetszést suttogott volna.

Úgy látszik, tetszettünk az uraknak, mert ismételten felszólítottak bennünket, hogy hallassuk német hangjainkat. A szép dal, amit minden német gyermek tud, «Weisst du wieviel Sterne stehen» a legjobban tetszett és papirra is vetették.

Visszatérve a hajóra, a toasztok sorozata követ-

kezett. Az első a szeretetreméltó kapitánynak szólt. Egy görög, a társaság nestora mondotta. Hálából a kedélyes orosz a hajón képviselt nemzetek zászlaját felvonatta a hajóra. Büszkén és örömmel üdvözölte mindegyik a saját hazája lobogóját.

Az öreg hellént pedig, egy pompás tanulmányfő, aki velem egy kabinban volt, én ünnepeltem a tiszteletreméltó coronaban nevetéslavina kiséretében, mint az isteni pásztornak, Odisseusnak utódját. Őseredeti ötleteivel és atyáskodó modorával ő volt a költői est hőse.

Végül a zeneterembe mentünk. Három hölgy, Hellas sötétszemű leányai, klasszikusan szép finom arcúak, akik Párisnak a választást biztosan nagyon megnehezítették volna, zongorán és hegedűn mindenféle szép darabokat adtak le. Nekem az oroszok mandolinnal kisért csengő népdalai jobban tetszettek: azért aztán nemsokára a szakállas emberkék közé keveredtem, kik közül nem egy japán golyókról tudott beszélni. Éjfél felé visszavonultam kabinomba, azzal a tudattal, hogy görög földön egy pompás, felséges estét tölthettem.

Végre ütött az elkülönítés utolsó órája: a negyvennyolcadik. Vége az elzártságnak. Kis gőzös a pireusi öbölbe vitt. Két barátságos orosszal, a szentpétervári császári akadémia tanáraival bementem Athénbe.

Csakhamar a Theseus-templomon keresztül vándoroltam, leültünk a Dionysios-szinház márványlépcsőire, ott állottunk az Olimpeion ciprusverte oszlopainál, végre megpihentünk a Ceres és Proserpina félig rombadőlt templomainál.

Estefelé felhágtunk a propiläus széles márvány-

lépcsőin s megcsodáltuk az akropolis elegáns és csinosan ékes templomait és templomkáit. Áttekintettük a múzsák klasszikus hazáját, mely Perikles alatt ünnepelte diadalát s büszkék voltunk rája, hogy azon a talajon állottunk, melyből az a görög szellem származott, kinek hatását az egész művelt világ érezte. Elragadtatva szállottunk le későn este, miután az ókor legelőkelőbb és legnemesebb művészi alkotásainak szives istenhozzádot mondottunk.

A tanárok tanácsára vettem emlékbe egyet Praxiteles Hermesének legjobb kopiáiból. Ez a szobor szakemberek állítása szerint kétségkívül a legtökéletesebb kifejezése a férfiszépségnek, melyet az ókor reánk hagyott. Ma ez a Hermesfej, zörgő babérok, koszorúk között, szerény cellám ékessége.

Másnap este körülhajóztuk Attikát és a csodaszép szigetek mellett elhajózva, melyek mint a tenger rózsái, a világos fénytengeren úsznak, Konstantinápoly felé igyekeztünk. Reggel a homéroszi énekek szinhelyénél haladtunk el az ősi Trója mellett és nemsokára a nagyon megerősített Dardanellák szorosába fordultunk be. Estére már mögöttünk volt a Márványtenger s közeledtünk Konstantinápolyhoz, a sokat megénekelt bosporus fővároshoz.

Maguk a hajósok is, akik ki tudja, talán százszor is beutaztak már Konstantinápolyba, újra elragadtatásba estek a hasonlíthatatlanúl felséges kilátástól, mely az esti alkony varázsában a Kelet héthalmu városát mutatja. Még Nápoly is kénytelen átadni a szépség babérját.

Másnap reggel, alig kelt fel a nap a Bosporuson, már a Galata-torony tetején állottam. Minő panoráma! Itt feküdt a török Stambul mecsetjeivel és

minaretteivel, hatalmas domboldalhoz támaszkodva. Ott Pera egyenes utcáival és szép tereivel. Lábainál a génuai Galata. Közben az Aranyszarv, a Teremtő ecsetvonása, mely az egész képnek megadja a bájt és varázst. Amott ismét a Márványtenger széles tükre, örökzöld fejedelmi szigeteivel, aztán ismét Skutari, ázsiai földön. Végre a Bosporus, a világ legszebb víziútja, a török Rajna!

A palotáktól koszorúzott, villákkal teleszórt, várkoronák közt és mondaszövedékekkel körülfont Bosporusban való út a legszebb utak egyike, melyet valaha megtettem. Egy pillantás a Feketetenger habjaira s ismét visszatértem Konstantinápoly érdekes épületeihez, utcai képeihez és múzeumi kincseihez. Azonban Damaskust és Kairót bizony itt nem találtam.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Belgrádon, Budapesten és Wienen át azzal a tudattal siettem haza, hogy nagyon sok szépet, felemelőt láttam Isten kegyelméből Keleten.

ZÁRSZÓ

Ismét itthon vagyok. A régi hegyek, a régi várak, a régi emberek vesznek ismét körül. Mint egy szép álom áll mögöttem vándorutam. Elfeledve minden fájdalom, megbocsátva minden bántalom. Keleten is vannak tövisek a rózsák között. Ezek miatt panaszkodni azonban igazán nem szándékoztam. Nekem nagyon jót tett a Kelet rózsaillatával; úgy, hogy tüskéit alig éreztem.

Üdvözölve légy hát, szép Kelet! Lelkemnek és szívemnek pazarul szórtál igazgyöngyöket!

Köszönöm Szentföld! Kiaszott földeden az üdvösség vizei szökellnek. Ittam belőle s mámorossá tett engem is a boldogság. Ezernyi dombjaid közül egyik megváltásunk keresztfáját hordta, onnét fakadt minden áldás az egész világra! Ragyogjon hát ez a kereszt a hazájában: Palesztinában is teljes fényében és harmatozzon bő áldást e szegény sártekére!

És te Nil apó! Most nagyon távol vagyok partjaidtól. Hullámaid sistergése és zúgása még soká fülemben cseng. Patriárkai méltósággal beszélsz nekem régi évezredekről, bálványokról, épületeikről, embereikről. Hányszor állok lélekben partodon és nézem aranyos hullámaidat a templomok és pálmák árnyékában merengve.

Napsütötte Kelet, *amit pálmáid alatt találtam*, izzó színekkel írtad szívembe. S amit írtál, átadom barátaimnak ezeken az egyszerű lapokon.

Kelet földje, Isten veled! Élj boldogan! Talán még találkozunk!

TARTALOM.

Oldal

Előszó az első kiadáshoz ... 3
Előszó a második kiadáshoz ... 4
Fordító előszava ... 4
1. Vándormadár ... 5
2. Délnek állnak a vitorlák ... 10
3. Libanon rommezőin ... 16
4. Damaskus, a mozlimok édene ... 23
5. Syrián át ... 32
6. Vihar a tengeren ... 38
7. Galileán át a Kármelre ... 45
8 Szamaria hegyein keresztül ... 53
9. Jeruzsálemi virágok ... 60
10. Amiről az olajfák suttognak ... 71
11. Az Úr jászolánál ... 78
12. Kék szem a halálfejen ... 86
13. Nyílj meg föld a népeknek ... 93
14. Kairo, a piramisok városa ... 101
15. A százkapus Thebe ... 109
16. Szudán küszöbén ... 115
17. Egy «keleti éj» ... 121
18. Klasszikus vizeken az aranyszarv felé ... 126
Zárszó ... 133

CREDO KIADÓHIVATALÁBAN

BUDAPEST, VII., SZENT DOMONKOS-U. 3. SZ.

P. MÁRTON BERNÁT O. P.

OLTÁRTÜZEK

Legkedvesebb szentségimádási könyvecskék.
I—II. kötet. Egy kötet 2 pengő 8 fill.

Dr. HORVÁTH SÁNDOR O. P.

KRISZTUS KIRÁLYSÁGA

Ára 3 Pengő 60 fillér.

„CREDO!"

Havifolyóirat kath. férfiak számára! Szerkeszti:
P. Bőle Kornél O. P. Előfizetés egész évre 4 P.

Dr. HORVÁTH S. O. P.

A SZENT DOMONKOSREND MULTJÁBÓL ÉS JELENÉBŐL

Ára 8.80 pengő.

Rendeljék mindenünnét tömegesen a

CREDO-RÖPIRATOKAT!

Hasznos apostolság! Darabja 8 fillér.

CREDO KIADÓHIVATALÁBAN

BUDAPEST, VII., SZENT DOMONKOS-U. 3. SZ.

P. BŐLE KORNÉL O. P.

SZENTÉVI NEFELEJCSEK

I. kötet 2.— Pengő. II. kötet 3.60 Pengő.
Kettő együtt 4.80 Pengő.

P. BŐLE KORNÉL O. P.

RÓZSAFÜZÉR KIRÁLYNÉJA

Imakönyv mindenki számára.
Ára 3·30 pengőtől felfelé.

VÖRÖS L. O. P.

EMLÉKSOROK

Ára 1.60 pengő.

P. BŐLE KORNÉL O. P.

Árpádházi boldog Margit

Ára 2.80 pengő.